

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ-ΤΜΗΜΑ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ-ΑΝΩΤΑΤΗ
ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ**

Διπλωματική Εργασία

**«ΤΟ BREXIT ΚΑΘΟΔΗΓΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΙΣΤΗ ΤΗΣ
ΥΠΕΡΟΧΗΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ
ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ Η΄ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΙΣΤΗ ΣΤΟΝ
ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΣΜΟ;»**

**του
ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΥΦΑΝΤΙΔΗ**

Επίβλεψη: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΚΙΔΗΣ

Καθηγητής Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών
Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Δεκέμβριος 2020

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ημερομηνία: 7 Δεκ 2020

Στυλιανός Α. Υφαντίδης

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια διαφορετικής “ανάγνωσης” του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος για την παραμονή ή έξοδο του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στόχος της είναι η διερεύνηση του Brexit ως προς τα κίνητρα οικονομικής φύσης που ώθησαν τους Βρετανούς πολίτες στην απόφαση αυτή και ο εντοπισμός του βαθμού επηρεασμού μιας φαινομενικά περισσότερο πολιτικής απόφασης, από αίτια οικονομικού χαρακτήρα. Όπως διαπιστώνεται, η συνεχιζόμενη υποβάθμιση του επιπέδου της ευημερίας σημαντικού μέρους της βρετανικής κοινωνίας, παρείχε πρόσφορο έδαφος για την ανάδειξη του λαϊκίστικου και ευρωσκεπτικιστικού πολιτικού λόγου. Αυτό έγινε εφικτό μετά από δεκαετίες εφαρμογής νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την υποχώρηση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και την υποβάθμιση των κοινωνικών παροχών. Η κυριαρχία των δυνάμεων της αγοράς, η οποία θέτει ως προτεραιότητα το ιδιωτικό συμφέρον απέναντι στην κοινωνική αλληλεγγύη, δέχθηκε με το Brexit ένα σοβαρό πλήγμα. Όταν μια κυβέρνηση δίνει προτεραιότητα στη νομισματική και δημοσιονομική ισορροπία έναντι της κοινωνικής ασφάλειας, τότε οι ανισότητες και η κοινωνική δυσαρέσκεια αυξάνονται σε βαθμό που να αμφισβητείται η αντιπροσωπευτικότητα των αποφάσεων της πολιτικής ηγεσίας. Συναισθήματα όπως απογοήτευση και θυμός, και αξίες όπως αξιοπρέπεια και εθνική ταυτότητα υπερισχύουν στις καρδιές των ανθρώπων, απέναντι σε ένα σύστημα στο οποίο δεν αισθάνονται πλέον να εκπροσωπούνται. Το Brexit έλαβε χώρα μέσα σε ένα κλίμα έντονης δυσαρέσκειας για την κοινοβουλευτική και τη διεθνή πολιτική, μετά από χρόνια αυξανόμενης κοινωνικής πόλωσης και σκληρών περικοπών. Η ψήφος για αποχώρηση από την ΕΕ αποτελεί απόρριψη της, χωρίς κανόνες ή όρια, παγκοσμιοποίησης των αγορών και προβάλλει το αίτημα για περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη, ενίσχυση του κράτους πρόνοιας και σεβασμό στις οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες της βρετανικής κοινωνίας.

Λέξεις-κλειδιά: Brexit, νεοφιλελευθερισμός, περιφερειακή ολοκλήρωση, προστατευτισμός, παγκοσμιοποίηση

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 Σκοπός-Στόχοι και Ενδιαφέρον της εργασίας	2
1.2 Παραδοχές-Ερευνητικά Ερωτήματα και Περιορισμοί	3
1.3 Μεθοδολογία και Δομή της Εργασίας	4
1.4 Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας	6
2. Η ΣΧΕΣΗ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	8
2.1 Η Πορεία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης.....	8
2.2 Μεγάλη Βρετανία και Είσοδος στην ΕΟΚ.....	11
2.3 Η Εξέλιξη των Ενδοκοινοτικών Σχέσεων του ΗΒ έως το Μάαστριχτ.....	14
2.4 Από το Μάαστριχτ έως το Brexit	17
3. ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΣΜΟΣ	21
3.1 Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα του Προστατευτισμού	22
3.2 Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα της Παγκοσμιοποίησης	25
3.3 Η Εξέλιξη των Οικονομικών Πολιτικών.....	28
3.3.1 Η Εξέλιξη της Παγκοσμιοποίησης	29
3.3.2 Τα Διλλήματα που Ανακύπτουν	33
3.3.3 Ελεύθερη Αγορά και Προστατευτισμός	35
4. ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ BREXIT	39
4.1 Ποιοι, Πώς και Γιατί	40
4.1.1 Δημογραφία και Κομματική Ταυτότητα	40
4.1.2 Κίνητρα και Εθνική Ταυτότητα	44
4.1.3 Κοινωνικές Πεποιθήσεις και Πολιτική Δέσμευση	49
4.2 Φιλελευθερισμός και ΗΒ- Επιπλέον Στοιχεία	53
4.2.1 Ανισοκατανομή του Εισοδήματος	53

4.2.2 Αγοραστική Δύναμη και Ανεργία	55
4.2.3 Περικοπή Κρατικών Δαπανών	57
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	60
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ-ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

<u>Περιγραφή</u>	<u>Σελίδα</u>
Γράφημα 1. - Εξέλιξη αξίας παγκόσμιου εμπορίου 1950-2019	-31-
Γράφημα 2. - Εξέλιξη αξίας παγκόσμιου εμπορίου 1950-2019	-32-
Γράφημα 3. - Ηλικιακή και Μορφωτική κατανομή ψήφων	-40-
Γράφημα 4. – Γεωγραφική κατανομή ψήφων	-41-
Γράφημα 5. – Κομματική ταυτότητα των ψηφοφόρων	-43-
Γράφημα 6. – Αναλογία κομματικής συμμετοχής επί των αποτελεσμάτων	-43-
Γράφημα 7. – Αξιολόγηση κινήτρων ψηφοφορίας	-45-
Γράφημα 8. - Αξιολόγηση προτεραιοτήτων ψηφοφόρων	-46-
Γράφημα 9. - Εθνική ταυτότητα ψηφοφόρων	-48-
Γράφημα 10. - Μελλοντικές προσδοκίες	-50-
Γράφημα 11. - Κοινωνικές πεποιθήσεις	-51-
Γράφημα 12. - Φορολογητέο εισόδημα του ανώτερου 1%, ΗΒ 1918-2014	-54-
Πίνακας 13. - Πληθυσμιακή κατανομή εισοδημάτων στο ΗΒ, 2014	-54-
Γράφημα 14. – Πραγματική αγοραστική αξία μισθών 2007-2018	-55-
Γράφημα 15. - Επίπεδα ανεργίας στο ΗΒ, 1979-2018	-56-
Γράφημα 16. - Ποσοστιαία διακύμανση Κρατικών δαπανών ΗΒ ως προς ΑΕΠ	-58-

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΚΡΩΝΥΜΙΩΝ

(με αλφαβητική σειρά)

- (ΑΕΠ) – Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
- (ΓΣΔΕ) - Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
- (ΔΕΥ) - Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων
- (ΔΝΤ) - Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
- (ΕΕ) - Ευρωπαϊκή Ένωση
- (ΕΕΑ) - Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά (ESM)
- (ΕΕΠ) - Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
- (ΕΖΕΣ) - Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
- (ΕΚ) - Ευρωπαϊκές Κοινότητες
- (ΕΚΑΕ) - Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας
- (ΕΚΑΧ) - Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
- (ΕΝΣ) - Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (EMS)
- (ΕΟΚ) - Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
- (ΗΒ) - Ηνωμένο Βασίλειο
- (ΚΕΠΠΑ) - Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας
- (ΜΣΙ) - Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ERM)
- (ΟΝΕ) - Οικονομική και Νομισματική Ένωση
- (ΠΚΦ) - Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ (WSF)
- (ΠΟΕ) - Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
- (ΠΤ) - Παγκόσμια Τράπεζα
- (ΣΕΕ) - Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο – ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Η τραγωδία για τη βρετανική πολιτική - για τη Βρετανία - ήταν ότι οι πολιτικοί και των δύο κομμάτων απέτυχαν σταθερά, όχι μόνο στη δεκαετία του 1950 αλλά και μέχρι σήμερα, να εκτιμήσουν την αναδυόμενη πραγματικότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Και με αυτόν τον τρόπο παραμέλησαν τα συμφέροντα της Βρετανίας.»

Ομιλία του Βρεττανού Πρωθυπουργού Τόνι Μπλερ στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Έρευνας (2001)

Η περίοδος μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίστηκε από την αυξανόμενη οικονομική και πολιτιστική παγκοσμιοποίηση και την αύξηση της πολιτικής ολοκλήρωσης στην Ευρώπη, υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Sampson 2017). Στις 23 Ιουνίου 2016 όμως, η απόφαση του βρετανικού λαού, έστω και με μια ισχνή πλειοψηφία 51,9% υπέρ της αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου (ΗΒ) από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (The Electoral Commission, 2016), σηματοδότησε μια οπισθοδρόμηση στην τάση αυτή. Επιπλέον, αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, τάχθηκε το μεγαλύτερο μέρος του οικονομικού και πολιτικού κατεστημένου της χώρας, τότε η απόφαση αυτή αποκτά αμέσως ιδιαίτερη βαρύτητα και ξεχωριστό ενδιαφέρον. Ιδιαίτερη βαρύτητα καθώς συνιστά κομβικό σημείο προβληματισμού ως εναντίωση σε μία παγκόσμια τάση η οποία θεωρείται αναπόδραστη και ξεχωριστό ενδιαφέρον όσον αφορά την ανάδειξη των παραγόντων και των συνθηκών που οδήγησαν σε αυτή.

Δεν είναι τυχαίο λοιπόν το γεγονός, ότι το Brexit, όπως επικράτησε να αναφέρεται η απόφαση αποχώρησης του ΗΒ από την ΕΕ, αποτέλεσε αντικείμενο πολυάριθμων μελετών, ερευνών, βιβλίων και άρθρων, σε μια προσπάθεια να “αποκρυπτογραφηθεί” το μήνυμα και οι επιπτώσεις του αποτελέσματος αυτού. Πολύ σύντομα, κατέστη φανερό ότι η προσπάθεια αυτή δεν θα ήταν ούτε εύκολη αλλά ούτε θα οδηγούσε και σε μία ξεκάθαρα θετική «ανάγνωση». Παρά τη μεγάλη έκταση της μελέτης του φαινομένου “Brexit”, φαίνεται ότι το περιεχόμενο, οι πιθανές έννοιες και η σημασία του δεν έχουν ακόμα εξαντληθεί. Πέρα από την αναμφίβολη σημασία του ζητήματος της εθνικής κυριαρχίας, αναδείχθηκε πλήθος προβληματισμών σε ένα ευρύ φάσμα οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών ζητημάτων, οι οποίοι εκτείνονται πέρα από το συνταγματικό και νομικό καθεστώς της σχέσης μεταξύ της ΕΕ και του ΗΒ (Taylor, 2017). Τα ζητήματα της μετανάστευσης, της πολιτικής αυτονομίας και της οικονομικής ανασφάλειας ήταν

ιδιαίτερα σημαντικές ανησυχίες που βρήκαν έκφραση στην εκστρατεία υπέρ του Brexit και επηρέασαν εξίσου αποφασιστικά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος. Οι ανησυχίες αυτές όμως φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκαν μάλλον για σκοπούς πολιτικού λαϊκισμού, χωρίς να υφίσταται ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα ή ένας ξεκάθαρος πολιτικός προγραμματισμός για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπιστούν τα ζητήματα που εγείρονται στην μετά-Brexit εποχή.

Ειδικότερα, όσον αφορά στους προβληματισμούς για τα θέματα πολιτικό-οικονομικής φύσης, σε πληθώρα δημοσιεύσεων επί του θέματος (Somai and Biedermann, 2016, Fetzer, 2019 κ.α.) έχει επισημανθεί η ανάγκη αντιμετώπισης σε εθνικό επίπεδο των επιπτώσεων και αλληλεπιδράσεων εξαιτίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την άμβλυνση των οικονομικών ανισοτήτων εντός του ΗΒ και την ενίσχυση του κοινωνικού χαρακτήρα του κράτους. Παρά λοιπόν την ευρεία συναίνεση για τις οικονομικές ανησυχίες των Βρετανών πολιτών αλλά και μέρους των επιχειρηματικών δυνάμεων που υποστήριξαν το Brexit, δεν έχει καταστεί ακόμα σαφές με ποιο τρόπο αυτοί επιθυμούν ή αναμένουν από την βρετανική πολιτική ηγεσία να το κάνει αυτό πράξη. Δεν έχει επίσης καταστεί δυνατό να προσδιοριστεί το εύρος και το ακριβές -αν και αναμφισβήτητα υψηλό- κόστος των οικονομικών επιπτώσεων που θα έχει το Brexit, υποβαθμίζοντας έτσι περαιτέρω την δυνατότητα διαμόρφωσης μιας συνεκτικής και μακρόπνοης κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής για την αντιμετώπισή τους.

1.1 ΣΚΟΠΟΣ-ΣΤΟΧΟΙ και ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στο σημείο αυτό έγκειται και η **αξία της** παρούσας **εργασίας**, στο πλαίσιο μιας προσπάθειας η οποία θα έχει σκοπό, να ερμηνεύσει τις προσδοκίες των υποστηρικτών του Brexit (Brexiters) και να ιχνηλατήσει εάν αυτές συνοδεύονται από την εμπιστοσύνη τους προς τις δυνατότητες και την υπεροχή ενός ισχυρού και αδέσμευτου κράτους ενάντια σε μια παγκοσμιοποιημένη ελεύθερη αγορά. Η διερεύνηση αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο **ενδιαφέρον** καθώς γίνεται προσπάθεια να ερμηνευτούν και κάποια συναφή, σχεδόν παράδοξα, στοιχεία της πορείας προς το Brexit, κυρίως λόγω της υποστήριξης του από αντικρουόμενες πολιτικές τάσεις και να διευκρινιστεί αυτή ακριβώς η «ερμηνευτική» ασάφεια. Ένα από τα παράδοξα αυτά π.χ. αφορά το αν η έξοδος από την ΕΕ αφορά ξεκάθαρα στην επιστροφή του ΗΒ σε πολιτικές προστατευτισμού ή σηματοδοτεί την επάνοδο σε ένα καθεστώς διεθνούς υπέρ-φιλελευθερισμού ενάντια

στους γραφειοκρατικούς και ρυθμιστικούς περιορισμούς που επέβαλλε η ένταξη στην ΕΕ (Colin Hay, 2020).

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των αιτιών οικονομικής φύσης καθώς και η εξέταση της αλληλεπίδρασης οικονομικών προκλήσεων και πολιτικών αποφάσεων. Κατά κύριο λόγο όμως, η εργασία θα εστιάσει στην αναζήτηση της φύσης των κινήτρων της απόφασης για έξοδο από την Ε.Ε και θα διερευνήσει το βαθύτερο περιεχόμενο αυτής της απόφασης. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στον εντοπισμό του νέου σημείου ισορροπίας της οικονομικής πολιτικής του ΗΒ στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, όπως υποδεικνύεται από τους ίδιους τους Βρετανούς πολίτες. Ένα σημείο μεταξύ της παγκόσμιας ολοκλήρωσης και του προστατευτισμού.

Οι **στόχοι** που τίθενται αφορούν στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων του δημοψηφίσματος για το Brexit, μέσω της ανάλυσης των αιτιών που οδήγησαν σε αυτό, των κινήτρων των υποστηρικτών του και των προσδοκιών τους από αυτό. Επιπλέον, θα επιχειρηθεί η σύνδεση των προσδοκιών αυτών αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο η πολιτική ηγεσία θα έπρεπε, με βάση τις αναδειχθείσες οικονομικές ανησυχίες των πολιτών, να επιδιώξει την ικανοποίησή τους, σε εθνικό αλλά κυρίως σε διεθνές επίπεδο, στην εκτός ΕΕ εποχή και σε ένα έντονα ανταγωνιστικό παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον.

1.2 ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ-ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ και ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Η παρούσα ερευνητική εργασία ξεκινά με την **υπόθεση-παραδοχή** ότι οι βασικότεροι τρόποι με τους οποίους αναμένεται να επιδιωχθούν οι οικονομικοί στόχοι της βρετανικής πολιτικής ηγεσίας, όπως αυτοί αναδεικνύονται από την επικράτηση της ψήφου υπέρ της εξόδου από την ΕΕ, αναζητούνται μέσα στο πλαίσιο των προσδοκιών (πίστης) των πλεονεκτημάτων της επιλογής είτε της παγκόσμιας ολοκλήρωσης είτε του προστατευτισμού της εθνικής οικονομίας. Γιατί όμως επικράτησε το Brexit; Τι επιθυμούν και τι προσδοκούν να κερδίσουν οι υποστηρικτές του; Μέσα από ποιες δυνατότητες ή δράσεις είναι δυνατόν να επιτευχθούν και να ευοδωθούν οι προσδοκίες αυτές; Τέλος, η παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση ή ο προστατευτισμός φαίνεται ότι παρουσίαζαν τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα κατά τη γνώμη των Brexiteers; Μήπως η λύση βρίσκεται ανάμεσα στα δύο αυτά άκρα, και αν ναι, εγγύτερα σε ποιο άκρο είναι επιθυμητό να αναζητηθεί; Μέσα από την απάντηση των ανωτέρω **ερευνητικών ερωτημάτων**, θα επιχειρηθεί να αναδειχθεί η **θέση** ότι η ψήφος υπέρ της εξόδου από την ΕΕ ήταν

αποτέλεσμα της αποτυχίας διαχείρισης των συνεπειών της περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης εντός της ΕΕ από την βρετανική πολιτική ηγεσία, η οποία και αποτυπώνεται επιγραμματικά στην εισαγωγική ρήση του Τόνυ Μπλερ. Η αποτυχία αυτή συνιστά δε κατ' επέκταση και απόρριψη μιας ενδεχόμενης προσπάθειας νεοφιλελεύθερης ολοκλήρωσης σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιπρόσθετα, η πλειοψηφία των ψηφοφόρων υπέρ του Brexit, διακατέχεται από την εμπιστοσύνη στις θεωρητικά αυξημένες παρεμβατικές δυνατότητες ενός κυρίαρχου κράτους στην άσκηση οικονομικής πολιτικής, με σκοπό την δικαιότερη αναδιανομή του πλούτου και την προστασία αυτών που πλήττονται περισσότερο από τον έντονο διεθνή ανταγωνισμό. Όλα τα ανωτέρω αποδεικνύουν ότι το Brexit καθοδηγήθηκε κυρίως από την πίστη σε μια σύγχρονη μορφή προστατευτισμού παρά στην υπεροχή της παγκόσμιας έναντι της περιφερειακής ολοκλήρωσης.

Οι βασικότεροι **περιορισμοί** αφορούν στη δυνατότητα θετικού προσδιορισμού των κινήτρων πίσω από το Brexit, οι οποίοι ανάγονται εν μέρει και στο θυμικό των υποστηρικτών του όπως οι προσδοκίες τους (πίστη), ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι συχνά, πολλοί και εντελώς διαφορετικοί λόγοι ή κίνητρα, είναι δυνατόν να οδηγήσουν στην ίδια απόφαση ή συμπεριφορά. Επίσης, η έρευνα δεν θα επικεντρωθεί στη μελέτη αιτιών ή προσδοκιών που ανάγονται αμιγώς στο πεδίο της πολιτικής ή της εθνικής ταυτότητας. Αυτές θα αναφερθούν συνοπτικά και μέσα στο πλαίσιο τεκμηρίωσης του ευρύτερου περιεχομένου της ψήφου υπέρ του Brexit ως αντίδραση προς τις συνέπειες της οικονομικής ολοκλήρωσης και ως κοινωνικό αίτημα για την δικαιότερη αναδιανεμητική και παρεμβατική λειτουργία του κράτους.

1.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ και ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Για να διερευνηθεί με σαφήνεια το υπό εξέταση θέμα, έγινε χρήση της σχετικής βιβλιογραφίας και πλήθους πηγών (έρευνες, μελέτες και άρθρα) που αντλήθηκαν από τις βάσεις δεδομένων της Βιβλιοθήκης & του Κέντρου Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, του Google Scholar, του EconBiz, τις υπηρεσίες του Συνδέσμου Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (HEAL-LINK), του Microsoft Academic αλλά και πηγές του διαδικτύου. Αρχικά, θα γίνει μια ιστορική ανασκόπηση της ενταξιακής πορείας του ΗΒ. Θα αναπτυχθούν το περιεχόμενο των όρων και η διαχρονική εξέλιξη της «παγκόσμιας ολοκλήρωσης» και του «προστατευτισμού» και στη συνέχεια θα συνεκτιμηθούν ερμηνευτικά τα αναλυτικά στοιχεία της ψήφου αποχώρησης, όπως αυτά απεικονίζονται

σε αντίστοιχες στατιστικές μελέτες. Μέσα από αυτή την ερμηνευτική ανάλυση και αξιολόγηση μέρους των υφιστάμενων ερευνητικών εργασιών, θα προκύψουν επαγωγικά τα βασικά επιχειρήματα υποστήριξης της θέσης της εργασίας. Η ανωτέρω **μεθοδολογία** βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε στατιστικά στοιχεία και η επιτυχία της επηρεάζεται σαφώς από την επιτυχημένη επεξεργασία, ανάλυση και ερμηνεία των στοιχείων αυτών. Ακριβώς το γεγονός αυτό αποτελεί και τον κυριότερο περιορισμό της τεχνικής αυτής, καθώς η εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων με την χρήση εμπειρικών δεδομένων είναι εξαιρετικά απαιτητική και αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής επιστήμης, αυτής της Στατιστικής.

Μετά από μια εισαγωγική περιγραφή του γενικότερου πλαισίου του θέματος, γίνεται παρουσίαση του σκοπού και των στόχων της εργασίας, του ειδικότερου ενδιαφέροντος που παρουσιάζει καθώς και των ερευνητικών ερωτημάτων, των παραδοχών και των περιορισμών στους οποίους υπόκειται. Παρουσιάζεται επίσης η δομική διάρθρωσή αυτής και η μεθοδολογία η οποία ακολουθήθηκε για την συγγραφή της. Τέλος, γίνεται μια κριτική παρουσίαση μέρους των έως τώρα δημοσιευμένων ερευνών, μελετών και άρθρων, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και με σκοπό όχι μόνο να παρουσιαστούν τα σχετικά ευρήματα, αλλά και να επισημάνει πεδία αμφισβήτησης και σημεία που χρήζουν μελλοντικής έρευνας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ακολουθεί μια σύντομη ιστορική αναδρομή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καθώς και της ενταξιακής πορείας της Μεγάλης Βρετανίας μέχρι και το Brexit, με παράθεση των κυριότερων και σημαντικότερων σημείων της πορείας αυτής.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση του περιεχομένου των κυριότερων υπό διερεύνηση επιλογών. Με άλλα λόγια, αναλύεται η εξέλιξη, τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα του προστατευτισμού και της παγκόσμιας ολοκλήρωσης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται, μέσα από την μελέτη μέρους της υφιστάμενης βιβλιογραφίας, η ανάλυση της ψήφου των οπαδών του Brexit σε συνάφεια με τα τιθέμενα ερωτήματα εργασίας και επιδιώκεται η διατύπωση στέρεων επιχειρημάτων που συνθέτουν τη θέση της εργασίας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας, όπως προκύπτουν συναφώς μέσα από την διεξοδική εξέταση των δεδομένων, η οποία έχει

προηγηθεί. Επιπλέον, θα διατυπωθούν προτάσεις σχετικά με τα κρισιμότερα σημεία διαμόρφωσης της βρετανικής οικονομικής πολιτικής στο εγγύς μέλλον.

1.4 ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Μεγάλος αριθμός μελετών έχει καταδείξει τα οφέλη που υφίστανται για όλες τις οικονομίες που εμπλέκονται σε μια αλληλοεξαρτώμενη σχέση οικονομικής ολοκλήρωσης, σε περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο. Ταυτόχρονα όμως αναδεικνύονται και οι κίνδυνοι που ενέχονται από μια τέτοια επιλογή. Πλήθος ερευνητών έχει καταδείξει ότι η ανεπαρκής διαχείριση των κινδύνων αυτών (όπως η λιτότητα, η ανισοκατανομή του πλούτου κτλ.) μπορεί να προκαλέσει έντονες κοινωνικές αντιδράσεις και να οδηγήσει σε πολιτικές ανακατατάξεις στο εσωτερικό ενός κράτους, με τελικό αποτέλεσμα την οπισθοδρόμηση ή ακόμα και την διακοπή αυτής της πορείας. Από την εξέταση των πολυάριθμων δεδομένων σχετικά με την περίπτωση του Brexit, προκύπτει ότι η ανεξέλεγκτη εφαρμογή των κανόνων της οικονομικής ολοκλήρωσης, χωρίς σαφή πολιτική δίκαιης αναδιανομής του εισοδήματος, αποδυναμώνει τα απτά οφέλη που αποκομίζει η οικονομία και η κοινωνία γενικότερα.

Αυτό που καθίσταται επίσης σαφές είναι ότι -και αυτό φαίνεται να ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση του Brexit- τα οικονομικά ζητήματα που ανακύπτουν θα χρησιμοποιηθούν ως πρόσχημα και θα παρέχουν γόνιμο έδαφος για πολιτική εκμετάλλευση πλήθους άλλων προβληματικών ζητημάτων, από αντίπαλες δυνάμεις με σκοπό φυσικά την ποδηγέτηση των πολιτών και την αύξηση και εδραίωση της εξουσίας τους. Στο πλαίσιο αυτό, αξιολογήθηκαν πολυάριθμες μελέτες οι οποίες έχουν προσπαθήσει να αναδείξουν και να αιτιολογήσουν την άνοδο του λαϊκισμού και του συντηρητισμού, ιδιαίτερα στις ανεπτυγμένες δυτικές κοινωνίες, μεταξύ αυτών και στη βρετανική. Το εγχείρημα της εργασίας αυτής θα είναι να διαπιστώσει αν το περιεχόμενο της ψήφου εξόδου αποτελεί αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής και “εντολή” προς την πολιτική εξουσία για την άσκηση προστατευτικών οικονομικών μέτρων, την έκφραση δυσαρέσκειας προς τα αποτελέσματα της περιφερειακής, εντός της ΕΕ, ολοκλήρωσης ή την αυτόνομη κατεύθυνση προς μια παγκόσμια ολοκλήρωση.

Οι έως τώρα δημοσιευμένες εργασίες και τα υφιστάμενα στατιστικά δεδομένα, λόγω των διαφορετικών ερμηνειών τους, συνθέτουν ένα σχεδόν αντιφατικό πλαίσιο. Κάποιες θεωρούν ότι το ΗΒ μπορεί να επιδιώξει τους στόχους του με επιτυχία μόνο μέσω της παγκόσμιας ολοκλήρωσης, άλλες βρίσκουν ότι ο προστατευτισμός μπορεί να

αντιμετωπίσει καλύτερα τις δυσχέρειες από τις διαρθρωτικές προσαρμογές που απαιτεί η ολοκλήρωση αυτή και μακροπρόθεσμα να αποδώσει μεγαλύτερα οφέλη. Ενώ υποστηρίζουν, η κάθε μία από την δική της οπτική, την αυξημένη ή σχεδόν αποκλειστική βαρύτητα κάποιου ή κάποιων παραγόντων (πχ εθνική ταυτότητα, μετανάστευση, πολιτική, νομοθετική και οικονομική ανεξαρτησία, επίπεδο εκπαίδευσης, κοινωνική και οικονομική περιθωριοποίηση κτλ.), δεν συνδέουν άμεσα και θετικά τα στοιχεία αυτά με την ενδεχόμενη απαίτηση ή εμπιστοσύνη των πολιτών προς μια συγκεκριμένη οικονομική κατεύθυνση δράσης. Αποτυγχάνουν να συνθέσουν μια συνολική εικόνα που να διεκδικεί τον τίτλο της «πλήρους» ερμηνείας και καθίστανται με αυτό τον τρόπο υποκείμενες σε κριτική σχετικά με την ασφάλεια της συσχέτισης που δημιουργείται μεταξύ του αποτελέσματος και των πολυπαραγοντικών αιτιών του.

Με την παρούσα εργασία διατυπώνεται η άποψη ότι, οι Brexiteers μπορεί να οδηγήθηκαν για διαφορετικούς λόγους στην απόφασή τους, όμως αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η ψήφος τους στερείται περιεχομένου ως πολιτική «επιταγή» με σαφές περιεχόμενο. Αντιθέτως, αποτελεί, μεταξύ άλλων, ένα πολύ πιο συγκεκριμένο αίτημα οικονομικής φύσης, για την ενεργοποίηση της παρεμβατικής λειτουργίας του κράτους με σκοπό την αναβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου και την προστασία του κοινωνικού του χαρακτήρα. Το εν λόγω αίτημα εστιάζεται κυρίως στο “τί” θέλουν να τους εξασφαλίσει η πολιτική ηγεσία αλλά και δευτερευόντως στο “πώς” ακριβώς θα το επιτύχει αυτό, τον τελικό σκοπό δηλαδή και ένα γενικό πλαίσιο του τρόπου επιδίωξης αυτού.

Εδώ αναδεικνύονται και ζητήματα που τυγχάνουν επιπλέον διερεύνησης σε μελλοντικές έρευνες, όπως πχ ο τρόπος σύνδεσης και διαχείρισης των οικονομικών επιπτώσεων σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, μέσα από την εξέλιξη της παγκόσμιας οικονομίας. Επίσης, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περαιτέρω μελέτη των κινδύνων και των προκλήσεων που προκύπτουν τόσο για τα κράτη και για τους οργανισμούς οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης, ως αποτέλεσμα της αλματώδους αύξησης της αλληλεξάρτησης των οικονομιών σε παγκόσμια κλίμακα. Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να τύχουν διερεύνησης και θέματα που άπτονται της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος όπως η ποιότητα και το περιεχόμενο του πολιτικού λόγου ή οι προϋποθέσεις για την προσφυγή στη λαϊκή ψήφο, ιδιαίτερα σε τεχνοκρατικά ζητήματα. Η εργασία αυτή θα διατυπώσει επιδερμικά μόνο κάποιους προβληματισμούς στα ζητήματα αυτά, ως αφορμή για περαιτέρω μελλοντικό προβληματισμό και διερεύνηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΣΧΕΣΗ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

2.1 Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Κατά την διάρκεια και αμέσως μετά τον τερματισμό του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι στενοί σύμμαχοί τους αναλαμβάνουν να οικοδομήσουν τη σύγχρονη διεθνή οικονομία (Frieden, 2019). Το διεθνές οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώνεται βέβαια είναι ξεκάθαρα τελείως διαφορετικό από αυτό του μεσοπολέμου. Κομβικό ρόλο στην πορεία αυτή θα έχουν οι συμφωνίες του Bretton Woods το 1944, με κεντρικούς στόχους, μεταξύ άλλων, την σταδιακή απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων. Αυτή η οικονομική τάξη, η οποία επικράτησε σταδιακά σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο, ήταν βασισμένη σε οργανωτικές αρχές που ενσωμάτωναν τα οδυνηρά διδάγματα του προστατευτισμού των προηγούμενων δεκαετιών και τους νέους συσχετισμούς δυνάμεων. Πλέον, η επιθυμητή τάση στη διεθνή οικονομική σκηνή αφορά στην εξωστρέφεια, την συναλλαγματική σταθερότητα και την οικονομική συνεργασία των χωρών.

Την ίδια περίοδο, τα κράτη της Ευρώπης βρίσκονται καθημαγμένα και αντιμέτωπα με τεράστια και δυσεπίλυτα προβλήματα. Η τεράστια καταστροφική έκταση του πολέμου έχει αφήσει βαθιά τα σημάδια του σε όλη την Ευρωπαϊκή ήπειρο και πλέον οι προσπάθειες των κρατών εστιάζονται στην εδραίωση της ειρήνης, προκειμένου να αφοσιωθούν στην οικονομική ανάκαμψή τους. Για να γίνει αυτό πράξη, χρειαζόταν να συνυπάρξουν ειρηνικά και να επικρατήσουν συνθήκες ασφάλειας και συνεργασίας, ενώ η ανάπτυξη στενών εμπορικών και οικονομικών δεσμών μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, θα μείωναν τον κίνδυνο μιας νέας ένοπλης σύρραξης (Henig, 1997).

Ταυτόχρονα σηματοδοτείται και η γέννηση μίας νέας εποχής, με σημαντικές επιπτώσεις στο διεθνές γεωπολιτικό σκηνικό. Μία από τις σημαντικότερες υπήρξε η αλλαγή των παγκόσμιων συσχετισμών ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, καθώς και η μετεξέλιξη του Διεθνούς Συστήματος από πολυπολικό σε διπολικό (Χατζηβασιλείου, 2001). Η μετεξέλιξη αυτή κατέστησε την Ευρώπη ένα σημαντικό στοιχείο μιας νέας ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ των δύο νέων πόλων (ΗΠΑ και ΕΣΣΔ), πολύ διαφορετικό όμως σε σχέση με την κεντρική γεωπολιτική θέση που κατείχε προπολεμικά.

Το μεταπολεμικό κλίμα στην Ευρώπη μεταξύ των πρώην αντίπαλων κρατών χαρακτηρίζεται από καχυποψία, ιδιαίτερα προς τη Γερμανία. Οι ΗΠΑ, με μοχλό την οικονομική βοήθεια του σχεδίου Marshall, ασκούν πιέσεις για την αποκατάσταση των εμπορικών σχέσεων και την ανάπτυξη της συνεργασίας. Η πρώτη ενοποιητική κίνηση γίνεται το 1948 με την τελωνειακή ένωση των Κάτω Χωρών (Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο). Τρία χρόνια αργότερα, το 1951, μετά από πρόταση του Υπουργού Εξωτερικών της Γαλλίας Ρομπέρ Σουμάν, ιδρύεται με την Συνθήκη των Παρισίων η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), με τη συμμετοχή της Ιταλίας, της Γαλλίας, της Δυτικής Γερμανίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου. Η συνθήκη τίθεται σε ισχύ το επόμενο έτος και αποτελεί μία από τις πρώτες υπερεθνικές συμφωνίες μεταξύ ευρωπαϊκών θεσμών που τελικά μετεξελίχθηκαν στη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ο σκοπός της ΕΚΑΧ είναι διττός. Πρώτον, να θέσει την παραγωγή και εμπορία των δύο κύριων πρώτων υλών της πολεμικής βιομηχανίας (άνθρακας και χάλυβας) υπό κοινή διαχείριση και κατά συνέπεια να απομακρύνει το ενδεχόμενο χρήσης τους για στρατιωτικούς σκοπούς. Επιπλέον, να ενισχύσει τη γαλλογερμανική αλληλεγγύη ώστε να απομακρυνθεί ο φόβος ενός ενδεχόμενου πολέμου. Ενώ λοιπόν έχουν αρχίσει να δημιουργούνται σταδιακά οι προϋποθέσεις για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η Μεγάλη Βρετανία, αν και προσκλήθηκε, αρνήθηκε να συμμετάσχει στο εγχείρημα αυτό. Οι λόγοι για αυτή τους την απόφαση θα παρουσιαστούν στην επόμενη ενότητα.

Η αποτελεσματικότητα της ΕΚΑΧ, οδήγησε στη συνέχεια και στη δημιουργία μίας κοινής αγοράς για όλα τα προϊόντα των έξι χωρών που την αποτελούν. Έτσι, στις 25 Μαρτίου 1957, υπογράφεται στη Ρώμη η συνθήκη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και η συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ). Με τις συνθήκες της Ρώμης, τίθεται υπό κοινό έλεγχο η ειρηνική χρήση της ατομικής ενέργειας και καθιερώνεται η πρώτη μορφή τελωνειακής ένωσης, μεταξύ των έξι χωρών που συμμετέχουν, βασιζόμενη σε ελεύθερες διασυνοριακές συναλλαγές αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και ανθρώπων. Η βρετανική κυβέρνηση αρνείται και πάλι να προσυπογράψει τις συνθήκες. Οι τρεις παραπάνω «Κοινότητες», ΕΟΚ, ΕΚΑΕ και ΕΚΑΧ, συγχωνεύτηκαν στις 8 Απριλίου του 1965 με την Συνθήκη περί ιδρύσεως ενιαίου Συμβουλίου και ενιαίας Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που είναι περισσότερο γνωστή ως η «Συνθήκη συγχώνευσης των εκτελεστικών οργάνων» (Μια

Ένωση δικαίου: από το Παρίσι στη Λισαβόνα - Ιστορική αναδρομή των Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020).

Τη δεκαετία του 1970 συνεχίζονται οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις και σημειώνεται η έναρξη των δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων, όπως η Συνθήκη του Λουξεμβούργου (1970) για την τροποποίηση ορισμένων δημοσιονομικών διατάξεων και η Συνθήκη των Βρυξελλών (1975) για την τροποποίηση ορισμένων χρηματοοικονομικών διατάξεων. Επίσης, στις 22 Ιανουαρίου 1972 υπογράφεται η Συνθήκη Προσχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου, της Δανίας και της Ιρλανδίας στην ΕΟΚ και την ΕΚΑΕ, η οποία τίθεται σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1973. Γενικότερα όμως η υψηλή ανεργία, ο πληθωρισμός και η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση που χαρακτηρίζει αυτή την χρονική περίοδο, ανακόπτει προσωρινά τις διαδικασίες διεύρυνσης και ολοκλήρωσης. Κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90, οι διαδικασίες συνεχίζονται με την ένταξη και άλλων κρατών στην ΕΟΚ, ενώ η εποχή χαρακτηρίζεται από την λήξη του Ψυχρού Πολέμου και την επανένωση των δύο Γερμανιών. Ταυτόχρονα, τα κράτη του πρώην Σοβιετικού μπλοκ, κάνουν τα πρώτα βήματα προς τον εκδημοκρατισμό και την προσαρμογή των οικονομιών τους στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς.

Οι διαδικασίες ολοκλήρωσης συνεχίζονται εντατικά. Αρχικά, με την υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (ΕΕΠ) το 1986, με την οποία δίνεται νέα ώθηση στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Διασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των ατόμων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων και ανοίγεται ο δρόμος της πολιτικής ολοκλήρωσης και της οικονομικής και νομισματικής ένωσης. Ακολουθεί η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ-Συνθήκη του Μάαστριχτ) το 1992, η οποία θεωρείται και η σημαντικότερη και ιστορικότερη συνθήκη της Ευρωπαϊκής ηπείρου. Με την συνθήκη αυτή, ξεκινά μια νέα φάση στη διαδικασία εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, διαρθρωμένη σε τρεις πυλώνες: τις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (ΕΚ), την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) και τη συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων (ΔΕΥ). Επίσης, ανοίγεται ο δρόμος για την υιοθέτηση ενός κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος (ευρώ) και εισάγονται τα κριτήρια ένταξης στη ζώνη του ευρώ (Bank, 2020). Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πλέον γεγονός. Οι εξελίξεις από το σημείο αυτό και έπειτα θα αναφερθούν παράλληλα με την ανάλυση της σχέσης μεταξύ ΗΒ και Ευρωπαϊκής Ένωσης που ακολουθεί.

2.2 ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΗΝ ΕΟΚ

Παρατηρούμε λοιπόν ότι στο ψυχροπολεμικό κλίμα που διαμορφώθηκε στην δεκαετία του 1950, οι χώρες της Ευρώπης έχουν αρχίσει δειλά μια διαδικασία ολοκλήρωσης, μέσα από την ΕΚΑΧ αρχικά και την ΕΟΚ λίγο αργότερα. Η στάση του ΗΒ απέναντι σε αυτές τις διεργασίες κρίνεται ως πολύ επιφυλακτική. Ο Ουίνστον Τσώρτσιλ, αν και υπήρξε θερμός υποστηρικτής της ιδέας μιας ενοποιημένης Ευρώπης, δεν πίστευε ότι η Βρετανία θα έπρεπε να ήταν μέρος αυτής της Ένωσης (Kenny, 2018). Αυτή η απροθυμία της βρετανικής πολιτικής ηγεσίας αποτυπώνεται στην άρνηση του ΗΒ να συμμετέχει τόσο στην ΕΚΑΧ όσο και στην ΕΟΚ, μερικά χρόνια αργότερα.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το περιορισμένο ενδιαφέρον του ΗΒ την περίοδο αυτή αναφορικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, θα πρέπει να εξετάσουμε τις εξελίξεις τις περιόδου, μέσα από την οπτική του βρετανικού πολιτικού κατεστημένου. Η εξέταση της περιόδου έως και την ένταξη του ΗΒ στην ΕΟΚ, βασίζεται στο βιβλίο των Ντέιβιντ Γκόουλαντ, Άρθουρ Τέρνερ και Άλεξ Ράιτ “*Britain and European Integration since 1945: On the Sidelines*”, που εκδόθηκε το 2010. Σύμφωνα με τους Γκόουλαντ, Τέρνερ και Ράιτ (2010), οι κυριότεροι παράγοντες στους οποίους αποδίδεται η βρετανική στάση αφορούν τις κυριαρχούσες αντιλήψεις των Βρετανών σχετικά με την υπερέχουσα γεωπολιτική και οικονομική ισχύ της χώρας τους και τις διαφορές στις εμπορικές τους προτεραιότητες.

Αρχικά, η εξέλιξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, με την αποτυχημένη αντίσταση και την ολοκληρωτική ήττα των συμμαχικών κρατών, είχε εδραιώσει στη συνείδηση του βρετανικού κοινού και στους κύκλους της πολιτικής ηγεσίας ένα κλίμα υποβόσκουσας απομάκρυνσης, αποσύνδεσης και δυσπιστίας. Η Ευρώπη θεωρείται εκείνο το διάστημα ως ένα σύνολο αδύναμων χωρών, πηγή πολέμων και αναταραχών και η Γερμανοφοβία κυριαρχούσε στην κοινή γνώμη και τις πολιτικές ελίτ. Αντίθετα, το ΗΒ δεν είχε υποστεί κατάληψη ή κατοχή εδαφών και συγκαταλεγόταν στις νικήτριες δυνάμεις. Το γεγονός αυτό επιβεβαίωσε την αντίληψη της βρετανικής κουλτούρας υπεροχής, της ηγετικής τους γεωπολιτικής θέσης και της αξίας της εθνικής κυριαρχίας. Αυτές οι αντιλήψεις γύρω από την Ευρώπη δημιουργούσαν δυσπιστία και αποδυνάμωναν το ενδεχόμενο συμμετοχής στη διεύρυνση της ηπειρωτικής Ευρώπης (Gowland et al., 2010, σελ. 42).

Επιπρόσθετα, υπήρχε διαφορά στους πόρους μεταξύ της Βρετανίας και της ηπειρωτικής Ευρώπης. Η Βρετανία, αν και υπερχρεωμένη, βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση λόγω των εκτεταμένων αγορών και πόρων της Κοινοπολιτείας και των βρετανικών αποικιών. Επιπλέον, η Βρετανία διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις και αναπτύσσει με τις ΗΠΑ στενή αμυντική συμμαχία. Τα στοιχεία αυτά υποδεικνύουν ότι το ΗΒ εξακολουθούσε να αποτελεί παγκόσμια δύναμη, ενώ τα συμφέροντα της τοποθετούνται μάλλον εκτός παρά εντός της Ευρώπης. Σύμφωνα με τον Ουίνστον Τσόρτσιλ, η διατλαντική συνεργασία με τις ΗΠΑ ήταν πιο σημαντική από τα ευρωπαϊκά ζητήματα και το όραμα του Τσόρτσιλ για την Βρετανική Αυτοκρατορία, επηρεάστηκε από την προοπτική του παγκόσμιου ηγέτη. (David Ramiro Troitiño- Tanel Kerikmäe- Archil Chochia, 2018). Την βρετανική κυβέρνηση απασχολούσε τότε πολύ περισσότερο η θέση και η επιβίωσή του ΗΒ ως παγκόσμια δύναμη αλλά και η διαχείριση της Κοινοπολιτείας (Berger Michael, 2012). Έτσι, η Ευρώπη δεν φαίνεται να αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο για την ανάκαμψη της μεταπολεμικής οικονομίας της Βρετανίας, αντίθετα η προσέγγιση με αυτήν φαίνεται μάλλον να υποβαθμίζει σε κάποιο βαθμό τα συμφέροντά της.

Το ΗΒ δεν φαίνεται να λαμβάνει ιδιαίτερα σοβαρά τις εξελίξεις στην ηπειρωτική Ευρώπη. Η επικρατούσα αντίληψη εκείνη την εποχή ήταν ότι ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος δεν απαιτούσε ριζική επανεξέταση της σχέσης της Βρετανίας με την Ευρώπη. Αυτό διατυπώθηκε από τον Ουίνστον Τσόρτσιλ το 1947, όταν δήλωσε ότι η Βρετανία ήταν μια «παγκόσμια δύναμη», η οποία κατείχε μια μοναδική θέση ως ένας από τους τρεις αλληλοσυνδεόμενους κύκλους - Αυτοκρατορία, Ηνωμένες Πολιτείες και «Ευρώπη» (Forster, 2002, σ. 11). Όπως αναφέρει ο Taylor, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση απορρίφθηκε καθώς θα υπονόμει τις παραδοχές του «μεγαλείου» που στήριζαν την αυτοπεποίθηση των βρετανικών ελίτ (Taylor, 2017).

Η οικονομική και διπλωματική παρακμή όμως, ειδικά με τις ευρύτερες διαστάσεις που παίρνει η από-αποικιοποίηση τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, δεν θα αργήσει να γίνει φανερή. Τα οικονομικά δεδομένα της χώρας είναι άκρως ανησυχητικά. Οι υποδομές είναι κατεστραμμένες, η οικονομία βρίσκεται σε πολύ υποβαθμισμένη θέση και οι αναπτυξιακές της επιδόσεις παραμένουν ασθενικές. Σε πολιτικό επίπεδο, η κρίση του Σουέζ το 1956, η “απογοητευτική” παρέμβαση των ΗΠΑ και η ακόλουθη παραίτηση του τότε βρετανού πρωθυπουργού Άντονυ Ήντεν, συνιστά την μεγαλύτερη ίσως διπλωματική ήττα του ΗΒ στον 20^ο αιώνα. Αρχίζει να γίνεται πλέον αντιληπτό η θέση και η ισχύς της Μεγάλης Βρετανίας στον κόσμο έχει παύσει να είναι αυτή που πιστευόταν

και ότι ο παγκόσμιος ρόλος της Βρετανίας δεν θα μπορούσε πλέον να διατηρηθεί. Αυτό επιβεβαιώνεται επίσης και από τις αυξανόμενες ανησυχίες ότι η “ειδική σχέση” που είχαν με τις ΗΠΑ ήταν όλο και λιγότερο εμφανής (Gowland, Arthur and Turner, 2010).

Παρόλο που εξακολουθεί να υφίσταται η πολιτική αντίθεση στο ενδεχόμενο συμμετοχής στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την συνεπακόλουθη απομείωση της εθνικής της κυριαρχίας, σταδιακά το ενδεχόμενο αυτό αρχίζει να έρχεται όλο και πιο κοντά. Το ΗΒ έρχεται αντιμέτωπο με τα διλήμματα που διαμορφώνονται στη νέα πραγματικότητα. Από την μία πλευρά, η ταχύτερη ανάπτυξη των χωρών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ως αποτέλεσμα της πρόσβασής τους σε μια μεγαλύτερη και ενιαία αγορά. Από την άλλη, η ανυπαρξία μιας αντίστοιχης εναλλακτικής, ειδικά μετά την πολύ περιορισμένη επιτυχία της Ευρωπαϊκής Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ) που δημιουργήθηκε ως αντίβαρο στην ΕΟΚ. Η ΕΖΕΣ ήταν ένας διακυβερνητικός οργανισμός που ιδρύθηκε το 1960 από επτά ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ αυτών και το ΗΒ, με σκοπό την προώθηση του ελεύθερου εμπορίου και της οικονομικής ολοκλήρωσης, οι περισσότερες από τις οποίες εντάχθηκαν σταδιακά αργότερα στην ΕΟΚ-ΕΕ (Europa.eu). Τέλος, είναι διάχυτος ο κίνδυνος μιας επιτυχημένης Ευρωπαϊκής ενοποίησης, η οποία θα υποδαύλιζε το ρόλο της Βρετανίας στην παγκόσμια πολιτική σκηνή.

Η συμμετοχή πλέον του ΗΒ στις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (ΕΟΚ-ΕΚΑΧ-ΕΚΑΕ) καθίσταται όχι μια απλώς μια επιτακτική οικονομική ανάγκη αλλά και ελκυστική γεωπολιτική επιλογή και οδηγεί τη Συντηρητική Κυβέρνηση του ΗΒ, με επικεφαλής τον Harold Macmillan, στην απόφαση να υποβάλει τον Ιούλιο του 1961 αίτημα για ένταξη στην ΕΟΚ. Το αίτημα όμως συναντά την άρνηση της Γαλλίας, με την άσκηση “βέτο” το 1963. Ο στρατηγός Σαρλ ντε Γκωλ αρνήθηκε να συναινέσει στην ένταξη της Βρετανίας στην Ένωση, όχι μόνο λόγω ενδεχόμενης απώλειας της ηγετικής θέσης της Γαλλίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και για ενδεχόμενη αλλαγή της κοινής αγροτικής πολιτικής, μιας και η πολιτική της Βρετανίας στο συγκεκριμένο τομέα ήταν αρκετά διαφορετική. Ο στρατηγός ντε Γκωλ δεν παρέλειψε να κατηγορήσει τους Βρετανούς, ότι διατηρούν μια βαθιά εχθρότητα για την υπόλοιπη Ευρώπη και ότι η εξωτερική τους πολιτική είναι προσανατολισμένη στις ΗΠΑ (Χατζηβασιλείου, 2001). Το 1967 το ΗΒ επαναλαμβάνει το αίτημα, αυτή τη φορά με πρωθυπουργό τον Χάρολντ Ουίλσον του Εργατικού κόμματος. Όμως η κατάληξη είναι για άλλη μια φορά η ίδια, ξανά λόγω άρνησης εκ μέρους της Γαλλίας και του Ντε Γκωλ. Η οικονομική κρίση της περιόδου, με τον τερματισμό του καθεστώτος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και τη

συνακόλουθη συναλλαγματική αστάθεια, καθιστά ακόμα πιο ελκυστική την ΕΟΚ, ως ένα οικονομικό χώρο που προσφέρει πλαίσιο ασφάλειας, συνεργασίας και επενδυτικές ευκαιρίες. Η Βρετανία τελικά γίνεται δεκτή το 1972, με την υπογραφή της Συνθήκης Αποδοχής και αφού έχει προηγηθεί η παραίτηση του Ντε Γκωλ το 1969 και ο θάνατός του ένα χρόνο αργότερα. Το ΗΒ εντάσσεται επίσημα στις ΕΚ το 1973 και με αυτόν τον τρόπο, αποδέχεται υποχρεωτικά και ολόκληρο το κοινοτικό κεκτημένο των συμφωνιών, πολιτικών, κανόνων καθώς και των δημοσιονομικών διαδικασιών που είχαν ήδη θεσπιστεί, (Goldsmith & Farrell, 2017).

2.3 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΝΔΟΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΣΧΕΣΩΝ ΤΟΥ ΗΒ ΕΩΣ ΤΟ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ

Στην εξουσία πλέον βρίσκεται το κόμμα των “Συντηρητικών”, οι οποίοι χάνουν την εξουσία την επόμενη χρονιά (1974) από τους “Εργατικούς” του Χάρολντ Ουίλσον. Η νέα κυβέρνηση υπόσχεται επαναδιαπραγμάτευση του περιεχομένου της σχέσης με την ΕΚ και δημοψήφισμα για συνέχιση της παραμονής στην ΕΚ, το οποίο θα πραγματοποιηθεί δύο μόλις χρόνια μετά την είσοδο σε αυτήν, το 1975. Οι λόγοι για τις ενέργειες αυτές αποδίδονται τόσο σε εσωκομματικές αντιδράσεις, όσο και σε ευρύτερες πολιτικές πιέσεις από τα δύο άκρα του βρετανικού πολιτικού φάσματος. Για κάποιες αριστερές δυνάμεις, η ΕΟΚ ήταν αντίθετη με το «εθνικό συμφέρον», διότι εμπόδιζε την ανάπτυξη μιας ανεξάρτητης σοσιαλιστικής Βρετανίας και ανέστειλε την έκφραση ενός ριζοσπαστικού και δημοφιλούς βρετανικού εργατισμού - ενός εξειδικευμένου εθνικισμού που δημιουργήθηκε μέσω του οικουμενικού λόγου του «σοσιαλισμού» (Nairn, 1973, σελ.67-73). Για τους ακροδεξιούς, η ένταξη στην ΕΚ θα καταστρέψει τη βρετανική κυριαρχία και θα αποτρέψει την αναβίωση της εθνικής ταυτότητας (Forster, 2002, σελ. 39).

Παρά την ευρεία επικράτηση υπέρ της παραμονής με 67,2%, αυτό θεωρείται ως το σημείο όπου γεννήθηκε ο ευρωσκεπτικισμός στους κόλπους των πολιτικών κομμάτων της Βρετανίας. (Πισσαρίδης,2017). Αυτή η πολιτική κληρονομιά θα επανεμφανιστεί αργότερα για να καθορίσει διάφορες εκφάνσεις του ευρωσκεπτικισμού που σχετίζονται και με την πολιτική της βρετανίδας πρωθυπουργού Μάργκαρετ Θάτσερ: μια δέσμευση για το παγκόσμιο ελεύθερο εμπόριο και την ελευθέρωση των διεθνών αγορών, παράλληλα με την αντίθεση σε υπερεθνικούς θεσμούς και τον φεντεραλισμό

(υπερεθνικισμό) της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με αυτό το ιδεολογικό περιεχόμενο, ο ευρωσκεπτικισμός θα ανακάμψει μέσα από την ρητορική του Κόμματος Ανεξαρτησίας του ΗΒ (UKIP) κατά την περίοδο που προηγήθηκε του δημοψηφίσματος και η οποία οδήγησε τελικά στην έξοδο από την ΕΕ το 2016.

Η δεκαετία του 1980 κυριαρχείται από την πρωθυπουργία της Μάργκαρετ Θάτσερ. Η οικονομική της πολιτική σημαδεύτηκε από τη ριζική μείωση του κρατικού παρεμβατισμού, την απελευθέρωση των αγορών, την προώθηση της επιχειρηματικότητας και τις ιδιωτικοποιήσεις. Όσον αφορά την ΕΟΚ, η Θάτσερ το 1979 διεκδικεί τη μείωση της εισφοράς της χώρας της στον Κοινοτικό προϋπολογισμό και την αλλαγή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής την οποία και πετυχαίνει το 1984. Το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν τότε το τρίτο φτωχότερο μέλος της Κοινότητας, αλλά κατέληξε να γίνει ο μεγαλύτερος καθαρός συνεισφέρων στον προϋπολογισμό της ΕΕ. Αυτό οφειλόταν κυρίως στο ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είχε σχετικά μικρή γεωργία. Ως εκ τούτου, επιστρέφεται σε αυτή, ένα σχετικά μικρό μερίδιο των γεωργικών επιδοτήσεων, οι οποίες τότε αποτελούσαν περισσότερο από το 70% του προϋπολογισμού της ΕΕ (Wind,2017). Η ΕΟΚ γίνεται αντιληπτή ως ένας τρόπος προώθησης του οικονομικού φιλελευθερισμού σε όλα τα επίπεδα της οικονομίας της χώρας, όμως συνεχίζει να υφίσταται η πλήρης αντίθεση σε οποιαδήποτε θεσμική αλλαγή των συνθηκών που θα υπονόμευε την κρατική κυριαρχία του ΗΒ. Και δεν ήταν η μοναδική καθώς χώρες όπως η Δανία και η Ελλάδα εξέφραζαν παρόμοιες απόψεις, ασκώντας βέτο όταν θίγονταν «πολύ σημαντικά εθνικά συμφέροντα» (Moravcsik,1991).

Την ίδια περίοδο, τα κράτη μέλη της ΕΟΚ προωθούν και ισχυροποιούν την οικονομική ολοκλήρωση, με τη δημιουργία της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς (ΕΕΑ)- (European Single Market-ESM). Το 1979 δημιουργείται το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ)- (European Monetary System-EMS) με σκοπό να καθιερώσει ένα Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ)-(Exchange Rate Mechanism-ERM) για τη σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας μεταξύ των κρατών-μελών ως προετοιμασία για την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και την εισαγωγή ενιαίου νομίσματος, του ευρώ. Στον παραπάνω μηχανισμό, το ΗΒ εντάχθηκε μόλις το 1990 και παρέμεινε για μικρό χρονικό διάστημα έως τις 16 Σεπτεμβρίου 1992 (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2019). Η ημέρα αυτή έγινε γνωστή ως η “Μαύρη Τετάρτη “ και προκλήθηκε από την αδυναμία του ΗΒ να διατηρήσει την συναλλαγματική ισοτιμία της

στερλίνας εντός των τιθέμενων ορίων του ΜΣΙ, λόγω και των έντονων κερδοσκοπικών πιέσεων των αγορών.

Όπως προαναφέρθηκε, το 1986 υπογράφεται η ΕΕΠ, με την οποία καθιερώνεται η ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία και αυξάνονται οι νομοθετικές αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Κυρίως όμως, επέκτεινε τις προοπτικές για πολιτική ολοκλήρωση, διευκολύνοντας τη θέσπιση ευρωπαϊκών νόμων και την ανάληψη κοινών ευρωπαϊκών εξωτερικών και εσωτερικών πολιτικών.

Η πτώση του τείχους του Βερολίνου τον Νοέμβριο του 1989, σηματοδοτεί το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την επανένωση της δυτικής με την ανατολική Γερμανία. Το φάντασμα μιας ισχυρής Γερμανίας οδηγεί σε προβληματισμό τους ηγέτες των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών με αποτέλεσμα να διατυπωθούν προτάσεις, κυρίως από τον Γάλλο πρόεδρο Μιτεράν, για την άμεση έναρξη των διαπραγματεύσεων για την πολιτική ένωση της Ευρώπης (Vanthoor 1999). Ο φόβος μιας ανεξάρτητης και πανίσχυρης Γερμανίας μπορούσε να αντιμετωπιστεί, σύμφωνα με τον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζακ Ντελόρ, μέσω μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας κρατών. Αυτή αποτελούσε τη μοναδική αποδεκτή απάντηση στο γερμανικό ζήτημα, η δημιουργία μιας ευρύτερης πολιτικής ένωσης. Ο στόχος της νομισματικής ένωσης που τέθηκε, μετά την υπογραφή της ΕΕΠ, ήταν το επόμενο βήμα για μια ενωμένη πολιτικά Ευρώπη, η πραγματοποίηση του οποίου ήταν ένα από τα κύρια μέσα επίτευξης αυτής της ένωσης (Baun,1995).

Παρά το ότι η πλειονότητα των κρατών μελών των Κοινοτήτων ήταν υπέρ της πρότασης Ντελόρ, η Μ. Θάτσερ αντιτάσσεται σθεναρά στη λογική της ενδυνάμωσης των κοινοτικών θεσμικών λειτουργιών, καθώς αυτή αντίκειται πλήρως στην πάγια βρετανική πολιτική ρητορική περί εθνικής κυριαρχίας. Η βρετανίδα πρωθυπουργός, προτείνει μια διευρυμένη γεωγραφικά Ευρώπη αντί μιας εμβάθυνσης των θεσμών της, έχοντας την πεποίθηση ότι όσα περισσότερα ήταν τα κράτη τόσο δυσκολότερο θα ήταν για την Γερμανία να επιβάλλει τις πολιτικές της (Baun,1995). Οι αντιρρήσεις της συντηρητικής βρετανικής κυβέρνησης αφορούσαν παράλληλα και στα σχέδια για τη δημιουργία της νομισματικής ένωσης και κατ' επέκταση του κοινού τραπεζικού συστήματος που προωθούνταν (Lewis,1993) . Η ένταξη όμως στη νομισματική ένωση, τουλάχιστον στην πρώτη φάση της, την απελευθέρωση δηλαδή της κίνησης κεφαλαίων, είχε ήδη αρχίσει και η Βρετανία παρέμενε αναποφάσιστη. Το ΗΒ, μετά από πολλές πιέσεις, που οδήγησαν

και στην παραίτηση της Θάτσερ το 1990, αποφάσισε τη συμμετοχή της χώρας στο πρώτο στάδιο (Vanthoor,1999).

Έτσι οδηγούμαστε λοιπόν το 1992, στο Μάαστριχτ της Ολλανδίας, στην υπογραφή της σημαντικότερης συνθήκης της Ευρωπαϊκής ηπείρου, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) ή γνωστότερης ως “Συνθήκης του Μάαστριχτ”. Η περαιτέρω πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση επισημοποιήθηκε μέσω των συνθηκών του Άμστερνταμ το 1997, της Νίκαιας το 2001 και της Λισαβόνας το 2009.

2.4 ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ ΕΩΣ ΤΟ BREXIT

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μπαίνει σε νέο στάδιο με την Συνθήκη του Μάαστριχτ. Δημιουργείται μια Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούμενη από τρία συστατικά μέρη-πυλώνες: τις ΕΚ, την ΚΕΠΠΑ και τη ΔΕΥ, εισάγεται για πρώτη φορά η έννοια της «Ευρωπαϊκής Ταυτότητας» και ενισχύονται σημαντικά οι λειτουργίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σε μια προσπάθεια να νοιώσουν οι πολίτες των κρατών μελών πιο κοντά στα κέντρα λήψης αποφάσεων αλλά και μέλη μια ενιαίας κοινότητας. Ιδρύεται η οικονομική και νομισματική ένωση και προωθείται η «εν καιρώ» υιοθέτηση ενός ενιαίου κοινού νομίσματος (Βοσκόπουλος 2009). Εκτός των άλλων προβλέπει και τα τρία στάδια για την μετάβαση από τα εθνικά νομίσματα στο ενιαίο: την απελευθέρωση των κεφαλαίων, την σύγκλιση των οικονομικών πολιτικών και τη κυκλοφορία του ενιαίου νομίσματος (ευρώ) το 1999 με την δημιουργία ενιαίας κεντρικής τράπεζας.

Ο πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου Τζον Μέιτζορ, παρόλο που δεν διεξήγαγε δημοψήφισμα για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, δυσκολεύτηκε αρκετά να την παρουσιάσει θετικά στην εσωτερική πολιτική σκηνή της χώρας. Ο ισχυρότερος βαθμός ενοποίησης που πρεσβεύει η συνθήκη βρίσκει μεγαλύτερες αντιστάσεις στο βρετανικό πολιτικό κατεστημένο. Ως αποτέλεσμα, το ΗΒ κατέληξε να εξαιρεθεί από το ενιαίο νόμισμα (3^ο στάδιο) και το «κοινωνικό κεφάλαιο» της συνθήκης (Foster, 2002), με βάση και το προηγούμενο που έθετε η στάση της Δανίας η οποία αρχικά είχε καταψηφίσει την συνθήκη μετά από δημοψήφισμα.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ εισήγαγε λοιπόν περαιτέρω πολιτική ολοκλήρωση. Ταυτόχρονα, άνοιξε το δρόμο για το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, η υιοθέτηση του οποίου εξ' ορισμού χωρίζει τα μέλη της ΕΕ σε έναν πυρήνα που χρησιμοποιεί το νέο κοινό νόμισμα και σε μια περιφέρεια που διατηρεί τα νομίσματά της. Αυτή η διαφοροποίηση

διατηρείται δύσκολα και οδηγεί σε τριβές μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της ΕΕ, ιδίως όσον αφορά την παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών εκτός της Ευρωζώνης. Επιπλέον, ο αργός ρυθμός οικονομικής ολοκλήρωσης στη δεκαετία του 2000 εξασθένησε και τις ευκαιρίες ανάπτυξης που προσφέρει η βρετανική ένταξη στην ΕΕ (Alabrese, Becker κα, 2018).

Ταυτόχρονα όμως αυξάνονται και οι αντιδράσεις προς τις αλλαγές και τη νέα μορφή που αποκτά του ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Αυτές αφορούν κυρίως την αυξημένη διακυβερνητικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα κράτη υπογράφοντας τη συνθήκη απέδειξαν μεν ότι ήταν έτοιμα να προχωρήσουν σε πιο σύνθετες μορφές οικονομικής ολοκλήρωσης, όχι όμως στον ίδιο βαθμό και πολιτικής. Μέχρι και αυτό το χρονικό σημείο, οι εξελίξεις για το μέλλον της Ευρώπης κρίνονται κυρίως μέσω διαπραγματεύσεων μεταξύ των αρχηγών κρατών-μελών. Στην περίπτωση όμως της ιδρυτικής συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξαιτίας της σημαντικότητας και της πολυπλοκότητάς της, Δανοί και Γάλλοι, εκτός της πλειοψηφίας των κοινοβουλίων τους κατέφυγαν και στην επιβεβαίωση από την γνώμη των πολιτών τους, μέσω δημοψηφισμάτων, ως ένα επιπρόσθετο μέσο επικύρωσής της. Το αποτέλεσμα των δημοψηφισμάτων ήταν οριακό και μάλλον αναπάντεχο, καθώς, οι Δανοί ψήφισαν με 50,7% «όχι» και οι Γάλλοι οριακά «ναι» με 51,05% (Βοσκόπουλος 2009).

Η παραλίγο αποτυχία υιοθέτησης της συνθήκης της Ε.Ε αναδεικνύει αρκετά και σημαντικά στοιχεία της πολιτικής πραγματικότητας. Πρώτον, όσο αυξάνεται το εύρος της ευρωπαϊκής ενοποίησης, τόσο αυξάνεται ο βαθμός ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών για το περιεχόμενό της. Οι αλλαγές που προωθούνταν μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ, και κυρίως οι οικονομικές, ευαισθητοποίησαν τους πολίτες και καθόρισαν την συμπεριφορά τους, εκτιμώντας ίσως τις επιπτώσεις που θα είχε στις ζωές τους και στις κοινωνικές ομάδες στις οποίες ανήκαν, η μετάβαση σε ένα ενιαίο νομισματικό σύστημα (Hooge Marks 2005). Οι αυστηρές προϋποθέσεις για την είσοδο στην Ε.Ε, με την εφαρμογή πολιτικών λιτότητας, περιορισμούς στο κράτος πρόνοιας αλλά και σε άλλους τομείς όπως της δημόσιας ασφάλειας, υγείας, εκπαίδευσης και πολιτισμού προκάλεσε αρνητικές αντιδράσεις γιατί επενέβαινε σε παραδοσιακά εθνικές πολιτικές και έτεινε να επηρεάσει τον πολιτισμό και την εθνική τους ταυτότητα (Eichenberg και Dalton, 2007).

Με άλλα λόγια, οι πολίτες των κρατών της ΕΕ αρχίζουν να βιώνουν σταδιακά τις οικονομικές ανισότητες που προκύπτουν, με αποτέλεσμα να αισθάνονται

απομακρυσμένοι από τις αποφάσεις της πολιτικής τους ηγεσίας. Αυτό φάνηκε και με την μετέπειτα απόρριψη της Συνταγματικής Συνθήκης από τους Γάλλους και τους Ολλανδούς, μετά από δημοψήφισμα. Αυτή η συνεχώς αυξανόμενη δυσαρέσκεια και αρνητικότητα θα βοηθήσει στην ανάδειξη πολιτικών δυνάμεων αντίθετων ή τουλάχιστον σκεπτικιστικών ως προς τις μελλοντικές προθέσεις της ΕΕ. Καλλιεργεί επίσης το υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα αναπτυχθεί αργότερα ο λαϊκισμός στον πολιτικό λόγο των κρατών της Ευρώπης. Η επερχόμενη οικονομική κρίση του 2008, θα επιτείνει περαιτέρω αυτή την αίσθηση.

Την 1η Μαΐου 2004, οκτώ χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (συν Κύπρος και Μάλτα) προσχώρησαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αν και οι υπό μετάβαση οικονομίες τους διαφέρουν σημαντικά από αυτές της δυτικής Ευρώπης, ευρύτεροι γεωπολιτικοί λόγοι αποδυνάμωσης της Ρωσικής Ομοσπονδίας συμβάλλουν σε αυτή την απόφαση. Σε αρκετές χώρες της ΕΕ εκφράστηκαν φόβοι για ενδεχόμενες πιέσεις στα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και στις αγορές εργασίας, λόγω των μεταναστών από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Έτσι, οι χώρες αυτές άσκησαν με επιτυχία πιέσεις για τη σταδιακή είσοδο των νέων κρατών-μελών στην ελεύθερη κυκλοφορία εργασίας. Η Αυστρία και η Γερμανία, για παράδειγμα, επέβαλαν τη μέγιστη δυνατή μεταβατική περίοδο των επτά ετών από την ημερομηνία προσχώρησης, περιορίζοντας με αυτό τον τρόπο την απότομη απορρύθμιση της αγοράς εργασίας. Το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν από τις λίγες χώρες που επέτρεψε από την αρχή απεριόριστη πρόσβαση στην βρετανική αγορά εργασίας προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Από το 1992 έως το 2008, η βρετανική οικονομία βρίσκεται σε άνθηση, επιδεικνύοντας χαμηλά ποσοστά ανεργίας και πληθωρισμού και σημαντική ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας. Η ανωτέρω αναφερόμενη διεύρυνση της Ένωσης το 2004 προς την Ανατολική Ευρώπη, έχει ως αποτέλεσμα την σταδιακή αύξηση του αριθμού των εισερχόμενων οικονομικών μεταναστών, η οποία αρχικά φαίνεται να επιδρά μάλλον θετικά στην βρετανική οικονομία. Όμως η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 οδήγησε σε περαιτέρω ραγδαία αύξηση της μετανάστευσης προς το ΗΒ. Τα δύο αυτά γεγονότα, συνδυαζόμενα με τις αντίστοιχες πολιτικές λιτότητας και περιορισμού των κρατικών δαπανών που εφαρμόστηκαν έκτοτε, έδωσαν τεράστια ώθηση στον Ευρωσκεπτικισμό που δεν είχε πάψει ποτέ να διαπερνά την πολιτική σκηνή και την κοινή γνώμη της χώρας. Αν και τις δεκαετίες του '80 και '90, ο ευρωσκεπτικισμός συνδέεται κυρίως με ένα μέρος των πολιτικών της δεξιάς πτέρυγας των Συντηρητικών το οποίο

ανέπτυξε έντονα αντιτιθέμενη συμπεριφορά στην περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα κι έπειτα, σταδιακά οι θεσμοί της ΕΕ αποτελούν την κύρια αιτιολογία επιδείνωσης της κατάστασης της Αγγλίας .

Σε αυτές τις συνθήκες, προστίθεται η αυξανόμενη δυσφορία για την εισοδηματική ανισοκατανομή, η αγανάκτηση προς τις επιχειρηματικές ελίτ και η περιθωριοποίηση που βιώνουν τμήματα της βρετανικής κοινωνίας από την αδυναμία προσαρμογής στις οικονομικές εξελίξεις. Το μείγμα κοινωνικής δυσφορίας και οικονομικής δυσπραγίας παρέχει εξαιρετικά πρόσφορο έδαφος για την γιγάντωση του λαϊκισμού στην πολιτική арένα και μετατρέπεται σε πεδίο εκμετάλλευσης από διαφορετικές πολιτικές δυνάμεις και συχνά με αντιφατικούς σκοπούς ή ιδεολογία. Εξάλλου, το φαινόμενο δεν αφορά μόνο τη Μεγάλη Βρετανία. Σχεδόν σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η άνοδος των ευρωσκεπτικιστικών κομμάτων και κυρίως αυτών του ακροδεξιού φάσματος αποτελεί μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Παρά τις καταστροφικές συνέπειες που είχε για την Ευρώπη ο εθνικισμός του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κράτη με πολύ διαφορετικά πολιτικά χαρακτηριστικά βρίσκονται αντιμέτωπα με την άνοδο των ακροδεξιών κομμάτων.

Η συνακόλουθη πολιτική ενδυνάμωση του ευρωσκεπτικιστικού Κόμματος Ανεξαρτησίας του ΗΒ (UK Independence Party-UKIP) από το 2004 και έπειτα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η διαρροή ψηφοφόρων προς αυτό, προκαλεί συνεχόμενη πίεση από την ευρωσκεπτικιστική πτέρυγα του “Συντηρητικού” κόμματος. Το γεγονός αυτό οδηγεί τον «συντηρητικό» πρωθυπουργό Ντ. Κάμερον να υποσχεθεί το 2010 την αποχώρηση της χώρας από το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και την επανάκτηση του κρατικού ελέγχου από την Ε.Ε αναφορικά με θέματα για το κοινωνικό κράτος και το κράτος δικαίου. Επίσης υποσχέθηκε και τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την παραμονή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η στάση του αυτή πιθανότατα οδήγησε και στην δεύτερη συνεχόμενη νίκη των Συντηρητικών το 2015, όμως η υποχρέωση που είχε αναλάβει πριν αρκετά χρόνια, οδήγησε τελικά στον ορισμό της 23ης Ιουνίου 2016 ως ημέρας διεξαγωγής του δημοψηφίσματος για την παραμονή του ΗΒ στην ΕΕ.

Στο επόμενο κεφάλαιο, θα ακολουθήσει η παρουσίαση των βασικότερων στοιχείων των όρων “προστατευτισμός” και “παγκόσμια ολοκλήρωση”, ώστε στη συνέχεια να επιχειρηθεί η ερμηνεία του Brexit και η συσχέτιση του με τα στοιχεία των όρων αυτών ώστε να απαντηθεί το ερώτημα της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΣΜΟΣ

Η παγκόσμια ολοκλήρωση ή παγκοσμιοποίηση όπως είναι ευρύτερα γνωστή, αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση και το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της νέας οικονομικής τάξης. Αναφέρεται στην εξάλειψη όλων των εμποδίων στο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ των κρατών και στην αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ τους. Κύρια χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης είναι ο αυξανόμενος όγκος και η ποικιλία των διεθνών συναλλαγών, η ελεύθερη ροή κεφαλαίων και ανθρώπινου δυναμικού διεθνώς, η ευρεία διάχυση της τεχνολογίας και η ολοκλήρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών. Αποτελεί δε, ένα ιδιαίτερα περίπλοκο σύμπλεγμα φαινομένων και σχέσεων, με επιμέρους πτυχές όπως:

τη βιομηχανική παγκοσμιοποίηση - την ενίσχυση των πολυεθνικών εταιρειών

τη χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση - την ευκολότερη πρόσβαση σε χρηματοδότηση μέσω των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών αγορών

την πολιτική παγκοσμιοποίηση - την επέκταση των πολιτικών συμφερόντων σε περιοχές και χώρες που δεν γειτνιάζουν με τα πολιτικά ισχυρά κράτη

την παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης – την αύξηση της ροής πληροφόρησης μεταξύ γεωγραφικά απομακρυσμένων περιοχών και

την πολιτισμική παγκοσμιοποίηση – την ανάπτυξη διαπολιτισμικών επαφών και δημιουργία μιας παγκόσμιας κουλτούρας.

Η λογική της παγκόσμιας ολοκλήρωσης αναφέρεται στην εγγενή αδυναμία κάθε χώρας να καλύψει πλήρως όλες τις ανάγκες της με τους δικούς της πόρους. Καθώς οι πηγές είναι περιορισμένες και οι ανάγκες απεριόριστες, οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις και συναλλαγές εμφανίζονται ως τα πιο σημαντικά στοιχεία του παγκόσμιου εξωτερικού εμπορίου. Το ελεύθερο εμπόριο αντιτίθεται σε κάθε είδους παρεμβάσεις. Ένα από τα ισχυρότερα επιχειρήματα υπέρ του ελεύθερου εμπορίου διατυπώθηκε από τον κλασικό οικονομολόγο David Ricardo στην ανάλυση του συγκριτικού πλεονεκτήματος που εξηγεί πώς το εμπόριο θα ωφελήσει και τα δύο συναλλασσόμενα μέρη (χώρες, περιοχές ή άτομα), αρκεί να εξειδικευτούν στην παραγωγή των αγαθών στα οποία διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα (Ricardo, 1817).

Στον αντίποδα, ο προστατευτισμός, ο οποίος πηγάζει από τον εμποροκρατισμό του 16^{ου}-18^{ου} αιώνα, είναι μια πρακτική με την οποία ένα κράτος περιορίζει τις εισαγωγές στις εσωτερικές τους αγορές ή ενισχύει αντίστοιχα τις εξαγωγές του. Βασική επιδίωξη του κράτους θα πρέπει να αποτελεί η επίτευξη πλεονάσματος τρεχουσών συναλλαγών, δηλαδή η αξία των εξαγόμενων προϊόντων να είναι μεγαλύτερη από αυτή των εισαγόμενων. Ο προστατευτισμός μπορεί να εφαρμοστεί μέσω δασμολογικών (φόροι, δασμοί κτλ.) και μη δασμολογικών φραγμών όπως ποσοτώσεις, συναλλαγματικοί ή εμπορικοί περιορισμοί, επιδοτήσεις, απαιτήσεις ποιοτικών προτύπων κτλ. Υπάρχουν αρκετοί λόγοι για τους οποίους τα προστατευτικά μέτρα εφαρμόζονται στο διεθνές εμπόριο όπως η εθνική άμυνα, η ενίσχυση της διεθνούς διαπραγματευτικής δύναμης μιας χώρας, η προστασία συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων ή παραγωγικών τομέων, η αύξηση της απασχόλησης, η πρόληψη του ντάμπινγκ κτλ.

Ο κύριος στόχος της προστατευτικής πολιτικής στο σύγχρονο οικονομικό στίβο είναι η προστασία της εγχώριας βιομηχανίας από τον διεθνή ανταγωνισμό. Αυτή η πολιτική συνδέεται στενά με την αντίθεση στην παγκοσμιοποίηση, μιας και ο προστατευτισμός αναφέρεται σε πολιτικές ή δόγματα που «προστατεύουν» τις επιχειρήσεις και τα επίπεδα των μισθών στο εσωτερικό της χώρας, περιορίζοντας ή ρυθμίζοντας το εμπόριο με τα υπόλοιπα κράτη. Καθίσταται φανερό ότι παρά το γεγονός ότι οι οικονομικές δυνάμεις των ανεπτυγμένων χωρών ευνοούν την απελευθέρωση του εμπορίου, τα ίδια τα κράτη έχουν εφαρμόσει πολιτικές προστατευτισμού για διάφορους λόγους. Επισημαίνεται επίσης, ότι η λαϊκή δυσαρέσκεια για τις αρνητικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης και των διεθνών πολιτικών προκαλεί κοινωνικές αναταραχές και άνοδο των εθνικιστικών τάσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα κράτη να αναγκάζονται να λαμβάνουν προστατευτικά μέτρα και για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας.

3.1 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΣΜΟΥ

Στα κυριότερα **πλεονεκτήματα** του προστατευτισμού συγκαταλέγονται τα εξής:

α. Προστασία της βιομηχανίας και των θέσεων εργασίας

Το επιχείρημα βασίζεται στο γεγονός ότι ο διεθνής ανταγωνισμός προσφέροντας φθηνότερα ή ποιοτικότερα προϊόντα, καταστρέφει τις εγχώριες επιχειρήσεις εκμηδενίζοντας τη ζήτηση για τα εγχώρια παραγόμενα είδη. Μια προστατευτική πολιτική

επιτρέπει επίσης την ανάπτυξη ενός κλάδου που θεωρείται στρατηγικής σημασίας ή ο οποίος βρίσκεται σε “νηπιακό” επίπεδο, χωρίς τις δυσκολίες που θα επέφερε ο διεθνής ανταγωνισμός. Επομένως, επιβάλλεται η πολιτική επιλογή ότι οι θέσεις εργασίας και οι εγχώριες επενδύσεις είναι πιο σημαντικές από τις φθηνότερες τιμές για τον μέσο καταναλωτή.

β. Προστασία του καταναλωτή

Η λογική του επιχειρήματος είναι ότι τα χαμηλής ποιότητας εισαγόμενα προϊόντα μπορεί να είναι επικίνδυνα για την υγεία του καταναλωτή ή υπολείπονται των ελάχιστων ποιοτικών προδιαγραφών (στάνταρ) που απαιτούνται. Αυτές οι πολιτικές για την προστασία του καταναλωτή στοχεύουν τόσο τις αναπτυσσόμενες χώρες όσο και άλλες ανεπτυγμένες οικονομίες, οι οποίες παρουσιάζουν αποκλίσεις από τα εφαρμοζόμενα εθνικά ποιοτικά πρότυπα και κανονισμούς.

γ. Αντίποινα και αθέμιτος ανταγωνισμός

Οι προστατευτικές πολιτικές συχνά χρησιμοποιούνται ως αντίποινα προς άλλα κράτη που ήδη τις εφαρμόζουν σε βάρος των εισαγόμενων σε αυτά προϊόντων. Έτσι, ο προστατευτισμός ως αντικίνητρο για την επιβολή αντίστοιχων περιορισμών από άλλα κράτη, είναι δυνατόν να ενθαρρύνει άλλα έθνη να μειώσουν τελικά τους εμπορικούς τους περιορισμούς.

δ. Εθνική ασφάλεια

Ένα άλλο ιστορικό επιχειρήμα για τον προστατευτισμό είναι η εθνική ασφάλεια. Υποστηρίζεται ότι εάν ένα κράτος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις διεθνείς εισαγωγές, καθίσταται επίσης αμυντικά αδύναμο, αυξάνοντας την τρωτότητά του σε απειλές. Έτσι, ο προστατευτισμός εφαρμόζεται έτσι ώστε μια χώρα να είναι σε μεγάλο βαθμό αυτόνομη σε κρίσιμους για την εθνική ασφάλεια τομείς.

ε. Χρηματοπιστωτική σταθερότητα

Οι μειωμένες ανάγκες για συνάλλαγμα προφυλάσσουν τη χώρα από τις δυσμενείς επιπτώσεις των ακραίων συναλλαγματικών διακυμάνσεων καθώς και των χρηματοπιστωτικών κλυδωνισμών. Με αυτό τον τρόπο, η οικονομία της χώρας επηρεάζεται λιγότερο από τις διεθνείς οικονομικές δυσχέρειες και διατηρεί μεγαλύτερο βαθμό ευελιξίας στην οικονομική και νομισματική του πολιτική.

Αντίστοιχα, τα σημαντικότερα **μειονεκτήματα του προστατευτισμού** αφορούν σε:

α. Υψηλότερες τιμές

Είτε χρησιμοποιούνται ποσοτικοί περιορισμοί, έλεγχοι συναλλαγματικών ισοτιμιών ή άλλοι κανονισμοί, όλα αυτά επηρεάζουν άμεσα την τελική τιμή ενός προϊόντος. Το κόστος των δασμών που επιβάλλονται στα εισαγόμενα αγαθά μετακυλιέται και πληρώνεται από τον καταναλωτή, ενώ οι ποσοστώσεις περιορίζουν την διατιθέμενη ποσότητα και συνακόλουθα τον ανταγωνισμό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι καταναλωτές να πρέπει να αγοράσουν από ακριβότερους εγχώριους προμηθευτές, οδηγώντας την αγορά σε συνθήκες υπερβάλλουσας ζήτησης και υψηλότερη τιμή ισορροπίας.

β. Περιορισμένες αγοραστικές επιλογές-υποβάθμιση επιπέδου ευημερίας

Με τον περιορισμό του διεθνούς ανταγωνισμού, υπάρχουν λιγότερα προϊόντα που εισέρχονται στην εγχώρια αγορά. Αυτό σημαίνει περιορισμένο αριθμό προϊόντων και επιλογών για τον μέσο καταναλωτή, υποβαθμίζοντας το συνολικό επίπεδο ευημερίας και ικανοποίησης σε μια χώρα.

γ. Ενθάρρυνση της εχθρότητας μεταξύ των κρατών

Η εφαρμογή προστατευτικών πολιτικών είναι πολύ πιθανό να προκαλέσει ένα ντόμινο αντίστοιχων μέτρων ανταπόδοσης και από τα υπόλοιπα κράτη, με αποτέλεσμα ένα εμπορικό πόλεμο όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι χάνουν και οι οικονομίες εισέρχονται σε ύφεση. Υπό τέτοιες συνθήκες, δημιουργείται κλίμα εχθρότητας και τα κράτη είναι πιο πιθανό να καταφύγουν στην ένοπλη βία, όπως αποδεικνύεται από πλείστα ιστορικά παραδείγματα (πχ αρχές 20^{ου} αιώνα ή περίοδος Μεσοπόλεμου).

δ. Υψηλό κόστος για τη εθνική οικονομία

Οι υπέρμαχοι μιας φιλελεύθερης διεθνούς αγοράς αμφισβητούν έντονα τα οφέλη από την επιλογή μιας προστατευτικής πολιτικής λόγω του υψηλού κόστους της για τις εθνικές οικονομίες και κατ' επέκταση για την παγκόσμια οικονομία. Και αυτό γιατί ελλείψει ανοιχτών εθνικών αγορών αποθαρρύνεται η προσπάθεια δημιουργίας ανταγωνιστικών εγχώριων παραγωγικών μονάδων και αποτρέπεται η αποδοτική χρήση των εθνικών πόρων

ε. Ανισοκατανομή του εθνικού εισοδήματος

Ο προστατευτισμός συνεπάγεται αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος από τους καταναλωτές και τους μη προστατευμένους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας στους προστατευμένους τομείς. Αυτοί συνήθως είναι φθίνουσες μη ανταγωνιστικές βιομηχανίες με αρνητικές επιπτώσεις για την ανταγωνιστικότητα όλων των υπόλοιπων που είναι εξαρτημένες από τις τελευταίες. Αυτό σημαίνει ότι ο προστατευτισμός, εξυπηρετεί αποκλειστικά τα ειδικότερα συμφέροντα των προστατευόμενων παραγωγών

σε βάρος των καταναλωτών, για τους οποίους αυξάνεται το κόστος λόγω της απώλειας επιλογής μεταξύ ανταγωνιστικών προϊόντων.

3.2 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Τα κυριότερα **πλεονεκτήματα** της παγκόσμιας ολοκλήρωσης έχουν ως εξής:

α. Αύξηση του επίπεδου ευημερίας μιας οικονομίας

Υπάρχει ευρεία συναίνεση μεταξύ των οικονομολόγων ότι η απελευθέρωση του εμπορίου και των διεθνών συναλλαγών επιφέρει κέρδη για την κοινωνία. Η εξαιρετικά πλούσια βιβλιογραφία επιβεβαιώνει την άποψη αυτή με θεωρητικά και εμπειρικά αποτελέσματα. Με το διεθνές εμπόριο, περισσότερα αγαθά και σε χαμηλότερες τιμές, γίνονται διαθέσιμα σε κάθε οικονομία, αυξάνοντας έτσι το συνολικό επίπεδο ευημερίας.

β. Αύξηση της απασχόλησης

Το ελεύθερο εμπόριο δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας από ό, τι καταστρέφει, διότι επιτρέπει στις χώρες να ειδικεύονται στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών στις οποίες έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Επιπλέον, οι οικονομολόγοι, όπως ο Milton Friedman, υποστήριξαν ότι το ελεύθερο εμπόριο βοηθά τους εργαζομένους του τρίτου κόσμου, παρόλο που δεν υπόκεινται στα αυστηρά πρότυπα υγείας και εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών (Friedman, 1980). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η αύξηση της απασχόλησης και των άλλων θέσεων εργασίας που δημιουργεί ο νέος εξαγωγικός τομέας, διαχέεται σε όλη την οικονομία και δημιουργεί ανταγωνισμό μεταξύ παραγωγών, αύξηση των μισθών και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.

γ. Βέλτιστη αξιοποίηση των παραγωγικών συντελεστών και δυνατοτήτων

Εκτιμάται ότι η ανάπτυξη της παραγωγικότητας ενισχύεται σε ένα περιβάλλον, όπου οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να επιδιώκουν τα ιδιωτικά τους συμφέροντα. Επιπλέον, μια κυβερνητική πολιτική του *laissez-faire* (που επιτρέπει στα άτομα να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους χωρίς κρατική παρέμβαση) παρέχει ένα ευνοϊκότερο περιβάλλον για την αύξηση του πλούτου ενός έθνους. Με την λειτουργία του ανταγωνισμού ως αποκλειστικού ρυθμιστικού μηχανισμού, τα άτομα ωθούνται στη βέλτιστη εξειδίκευση, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες ικανότητές τους.

δ. Επιτάχυνση της ανάπτυξης σε πολλαπλά επίπεδα

Η ανάπτυξη των διεθνών συναλλαγών επιταχύνει τις εξελίξεις σε διάφορους τομείς της κοινωνίας, όπως η εξέλιξη της τεχνολογίας και των επιστημών, των μεταφορών και επικοινωνιών καθώς και των πολιτισμικών ζυμώσεων.

ε. Εδραίωση της ειρήνης

Μέσω της πύκνωσης των ανταλλαγών και της επικοινωνίας, συντελείται η δημιουργία δεσμών, κοινών συμφερόντων και δομών αλληλεξάρτησης, οι οποίες αντιστρατεύονται την αστάθεια και τον πόλεμο. Επίσης αυξάνεται ο έλεγχος στα ανελεύθερα καθεστώτα, μέσω των διεθνών οργανισμών και των μη κυβερνητικών οργανώσεων.

στ. Διακίνηση ιδεών

Η τεχνολογία της πληροφορίας και η διάδοση του διαδικτύου φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους, με θετικά αποτελέσματα για την ελεύθερη διακίνηση ιδεών, το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος, καθώς και την καλλιέργεια του δημοκρατικού ιδεώδους.

Στα κυριότερα **μειονεκτήματα** της παγκοσμιοποίησης συγκαταλέγονται:

α. Ο περιορισμός της εθνικής ανεξαρτησίας

Πολύ συχνά, τα προβλήματα και οι κρίσεις δεν είναι εύκολο να επιλυθούν σε εθνικό επίπεδο. Οι διεθνείς συνεργασίες μειώνουν την δυνατότητα αυτενέργειας μιας χώρας και σταδιακά περιορίζουν την εθνική ανεξαρτησία των κρατών-μελών.

β. Τα περιορισμένα οφέλη

Πολλές αναπτυσσόμενες χώρες βασίζονται στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων όπου κατέχουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Ωστόσο, η εξάρτηση από τα γεωργικά προϊόντα έχει πολλά μειονεκτήματα όπως αστάθεια τιμών και χαμηλή ελαστικότητα ζήτησης. Επομένως, ακόμα και σε ευνοϊκές συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης, η ζήτηση και τα προσδοκώμενα οφέλη θα αυξηθούν αναλογικά πολύ λιγότερο.

γ. Η εθνική πολιτισμική αλλοτρίωση

Η πολιτιστική ταυτότητα δεν είναι πραγματικά ένα οικονομικό επιχείρημα αλλά πολιτικό και πολιτιστικό. Πολλές χώρες επιθυμούν να διατηρήσουν τον εθνικό πολιτιστικό τους χαρακτήρα και τα στοιχεία της εθνικής τους ταυτότητας και να προστατεύσουν τους πολίτες τους από αυτό που θεωρούν ως “δυτικοποίηση” ή εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

δ. Οι αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας

Οι μη εξειδικευμένες θέσεις εργασίας μεταφέρονται σε χώρες φθηνού εργατικού δυναμικού. Με αυτό τον τρόπο πλήττονται τόσο οι εργαζόμενοι στις βιομηχανικές χώρες που χάνουν την εργασία τους, όσο και στις αναπτυσσόμενες καθώς συχνά αναγκάζονται να εργάζονται υπό δυσμενέστερες συνθήκες και με πολύ χαμηλότερες αμοιβές. Η υψηλή κινητικότητα των πολυεθνικών κεφαλαίων επιτείνει την κατάσταση αυτή.

Επιπλέον, όταν δεν μεταφέρονται οι θέσεις εργασίας στο εξωτερικό, μετακινούνται οι εργαζόμενοι στο εσωτερικό. Η ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων προκαλεί την αύξηση της μετανάστευσης προς τις ανεπτυγμένες χώρες και συχνά και της παράνομης. Για την πρώτη κατηγορία μετανάστευσης, αυτό δεν είναι απαραίτητα αρνητικό γιατί καλύπτουν θέσεις εργασίας συνεισφέροντας στην οικονομία του κράτους όπου εργάζονται. Ταυτόχρονα όμως αυξάνουν και την προσφορά εργασίας, οπότε με δεδομένη τη ζήτηση, ενδέχεται να επέλθει μείωση μισθών και αύξηση της ανεργίας. Η δεύτερη κατηγορία των μεταναστών συχνά οδηγεί σε επιβάρυνση των τοπικών οικονομιών, των προνοιακών δομών του κράτους και κοινωνική αναταραχή.

ε. Η περιβαλλοντική επιβάρυνση

Χωρίς την παρουσία κρατικής ρύθμισης, η γη και οι πρώτες ύλες αποτελούν απλά έναν ακόμα παραγωγικό συντελεστή προς βέλτιστη εκμετάλλευση με το χαμηλότερο κόστος. Το ελεύθερο εμπόριο μπορεί να βλάψει το περιβάλλον, καθώς οι επιχειρήσεις, ειδικά οι πολυεθνικές λόγω μεγέθους, μπορεί να εξαντλήσουν τα φυσικά αποθέματα πρώτων υλών. Επίσης, τείνουν να αποφεύγουν οποιοδήποτε επιπρόσθετο κόστος που σχετίζεται με περιβαλλοντικούς κανόνες, αν δεν αναγκαστούν να το κάνουν από κάποια ανώτερη Αρχή. Τέλος, οι επιχειρήσεις των χωρών με αυστηρούς ελέγχους ρύπανσης, ενδέχεται να μειονεκτούν όταν εισάγονται αγαθά από άλλες χώρες όπου η περιβαλλοντική νομοθεσία είναι ηπιότερη.

στ. Η όξυνση του ανταγωνισμού

Η κλιμάκωση του ανταγωνισμού σε παγκόσμιο επίπεδο δεν επιτρέπει στις αδύναμες χώρες να εξελιχθούν, με αποτέλεσμα συχνά να υπάρχει ανισομερής κατανομή της ευημερίας. Οι φτωχοί γίνονται φτωχότεροι και οι πλούσιοι πλουσιότεροι, με την ψαλίδα να διευρύνεται συνεχώς. Σε εθνικό επίπεδο, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις οδηγούν τις μικρότερες σε εξαφάνιση και μέσω της πολιτικής επιρροής τους μπορούν να επιβάλλουν ευνοϊκότερη μεταχείριση καταργώντας συλλογικές συμβάσεις ή μειώνοντας τους μισθούς.

ζ. Έντονες δυσχέρειες κατά το αρχικό στάδιο ανάπτυξης ενός κλάδου

Ένα ισχυρό επιχείρημα κατά της παγκοσμιοποίησης, έγκειται στην αδυναμία προστασίας των οικονομικών κλάδων που βρίσκονται στα αρχικά στάδια ανάπτυξης. Οι σχετικά νέες βιομηχανίες του κλάδου θα πρέπει να ανταπεξέλθουν απέναντι στον διεθνή ανταγωνισμό από μειονεκτική θέση και με δυσοίωνες προοπτικές. Στην περίπτωση αυτή, η κρατική παρέμβαση θα μπορούσε να έχει ευεργετικά αποτελέσματα επιτρέποντας τους να αναπτυχθούν ταχύτερα και να ανταγωνιστούν με αξιώσεις στις διεθνείς αγορές.

η. Η ανεπαρκής προστασία από το ντάμπινγκ

Η ανάγκη για προστασία από την πώληση προϊόντων στις αγορές σε τιμές χαμηλότερες από αυτές που επικρατούν στο εσωτερικό ή ακόμα και σε τιμές κάτω του κόστους παραγωγής είναι υπαρκτή. Κάθε φορά που κάποια χώρα προβαίνει σε ντάμπινγκ, το εισόδημα των υπόλοιπων παραγωγών αυτόματα απειλείται από την συνακόλουθη πτώση των τιμών διεθνώς. Σε αυτές τις περιπτώσεις, μόνο οι δυνάμεις της αγοράς χωρίς κρατική παρέμβαση δεν μπορούν να διορθώσουν τις στρεβλώσεις και να προστατεύσουν το επίπεδο τιμών και διαβίωσης.

Κλείνοντας, ο εμποροκρατισμός δεν θεωρείται πλέον παρά ένα ιστορικό απολίθωμα και η κατάρριψη του δόγματος αυτού είναι ένας από τους θεμέλιους λίθους της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης. Ωστόσο η ήττα του δόγματος του κρατικού παρεμβατισμού είναι λιγότερο συνολική από ότι διατείνονται οι οικονομολόγοι σήμερα, κυρίως λόγω των πρακτικών αδυναμιών της διαχείρισης των επιπτώσεων της παγκόσμιας γιγάντωσης του ελεύθερου εμπορίου.

3.3 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Λόγω της πολυσημίας που συχνά χαρακτηρίζει τους βασικούς όρους των οικονομικών επιστημών, πριν συνεχίσουμε θα πρέπει να ορίσουμε στενότερα το περιεχόμενο του όρου “νέο-φιλελευθερισμός”. Στην παρούσα εργασία λοιπόν, ο όρος αυτός θα χρησιμοποιείται για την έκφραση μίας τάσης στην οικονομική θεωρία η οποία σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής βασίζεται στους εξής άξονες: Συρρίκνωση των οικονομικών λειτουργιών του κράτους, απελευθέρωση της αγοράς εργασίας και εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις. Οι όροι λειτουργίας του ιδιωτικού τομέα υπερισχύουν επί του δημοσίου, ο οποίος περιορίζεται όσο το δυνατό περισσότερο. Στον πυρήνα της η έννοια εμπεριέχει την πεποίθηση πως η οικονομία λειτουργεί καλύτερα όταν δεν παρεμβαίνει σε αυτή το κράτος, ακόμα και για την παροχή βασικών βιοτικών ή

κοινωνικών αγαθών (πχ νερό, υγεία ή παιδεία). Το βασικό σκεπτικό νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης είναι ότι οι αγορές είναι αποτελεσματικές, σε αντίθεση με τις κυβερνήσεις. Επομένως οι δυνάμεις της αγοράς από μόνες τους είναι σε θέση να εδραιώσουν μια υγιή και αποτελεσματική οικονομία. Η πολιτική υποτάσσεται στην εύρυθμη λειτουργία της αγοράς, καθώς το επιχειρηματικό όφελος καθίσταται αυτόματα και εθνικό-συλλογικό όφελος. Την εφαρμογή των κρατικών πολιτικών αναλαμβάνουν πλέον κάποιοι διεθνείς οργανισμοί, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) για την παροχή ρευστότητας ή η Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ) για τον καθορισμό αναπτυξιακών πολιτικών.

3.3.1 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η παγκοσμιοποίηση στη σύγχρονη μορφή της βασίζεται στις ανωτέρω νεοφιλελεύθερες αρχές, αλλά προέρχεται από θεσμούς οι οποίοι δημιουργήθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι θεσμοί αυτοί εμπνεύστηκαν από τον Κεϋνσιανισμό και υποστήριζαν τον ενεργό ρόλο του κράτους στη διαχείριση της οικονομίας. Δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της Νομισματικής και Οικονομικής Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών στο Bretton Woods το 1944 (ΔΝΤ και ΠΤ) και είχαν το δικαίωμα να διορθώσουν τις αποτυχίες της αγοράς μέσω κυβερνητικών παρεμβάσεων ή διορθώσεων για την επίτευξη κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών στόχων. Για παράδειγμα, το ΔΝΤ εισφέρει ρευστότητα σε μια οικονομία ώστε να επιτρέψει την εφαρμογή εκτεταμένων μέτρων σε περίοδο οικονομική ύφεσης, με κύριο στόχο τη διατήρηση της πλήρους απασχόλησης και της συνολικής ζήτησης. Η κρατική εξουσία όμως εξακολουθεί να έχει ως ένα βαθμό το δικαίωμα διαχείρισης των αγορών, π.χ. τον καθορισμό ελάχιστου μισθού ή των συνθηκών εργασίας.

Τα χαρακτηριστικά της παγκόσμιας ολοκλήρωσης σαφώς και καθορίστηκαν από τα ευρύτερα γεωπολιτικά και οικονομικά συμφέροντα των νικητών του πολέμου. Οι ΗΠΑ επιθυμούσαν την οικονομική ανάκαμψη μετά τον πόλεμο, ενώ σε πολιτικό επίπεδο επιδίωκαν την παγκόσμια ηγεμονία έναντι της ΕΣΣΔ. Για να επιτύχουν και τους δύο σκοπούς, μετέφεραν κεφάλαια στις κατεστραμμένες ευρωπαϊκές οικονομίες, εξασφαλίζοντας έτσι την οικονομική τους κυριαρχία στην Ευρώπη και δημιουργώντας ζήτηση για αμερικανικά προϊόντα. Από οικονομική άποψη, οι ΗΠΑ ήταν ήδη μια παραγωγική αυτοκρατορία που αναζητούσε νέες αγορές για τα προϊόντα της. Μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ και της ενθάρρυνσης της οικονομικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης εξυπηρετούσε τους γεωπολιτικούς της στόχους. Ταυτόχρονα, προωθούσαν την

δημιουργία ενός παγκόσμιου οργανισμού ο οποίος θα ρύθμιζε το παγκόσμιο εμπόριο προς μια φιλελεύθερη διεθνή εμπορική τάξη, αποφεύγοντας τα λάθη του παρελθόντος και προωθώντας την οικονομική ανάπτυξη. Το 1947 υπογράφηκε από 23 κράτη η γενική συμφωνία για τους δασμούς και το εμπόριο, γνωστή ως Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (ΓΣΔΕ) ή GATT ("General Agreement on Tariffs and Trade"). Η GATT έγινε το επίσημο προσωρινό όργανο διαχείρισης των διεθνών εμπορικών συναλλαγών, αλλά χαρακτηρίστηκε από αρκετές αδυναμίες, ιδιαίτερα σε σχέση με την αποτελεσματική άρση των προστατευτικών περιορισμών στο εμπόριο. Αυτές εμπόδισαν την ευόδωση των στόχων της GATT με τη δημιουργία αυτού του οργανισμού, ο οποίος τελικά θα ιδρυόταν το 1995 και θα ονομαζόταν ΠΟΕ (Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου).

Ενώ όμως η αρχική πρόθεση της περιόδου εκείνης αφορούσε στην πλήρη απασχόληση και την ρύθμιση των διεθνών εμπορικών και χρηματοοικονομικών σχέσεων, μετά την κατάρρευση του συστήματος των σταθερών ισοτιμιών το 1971, η τάση αλλάζει. Η αποτυχία αυτή της κυβέρνησης των ΗΠΑ με το τεράστιο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών και το καθεστώς των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών που ακολούθησε, σήμαναν την έναρξη μιας νέας εποχής. Σε αυτή την περίοδο τοποθετείται και η γέννηση του νεοφιλελευθερισμού, σύμφωνα με τον οποίο η ελεύθερη λειτουργία των κανόνων της αγοράς αποτελεί την ορθότερη επιλογή για την οικονομική ανάκαμψη (Maier, 2007: 191-237, Eichengreen, 2012: 58-68). Πλέον ο στόχος αρχίζει να γίνεται ο χαμηλός πληθωρισμός κυρίως μέσω πολιτικών περιορισμού της χρηματικής κυκλοφορίας, ανεξάρτητα από την αύξηση της ανεργίας (Stiglitz, 2002).

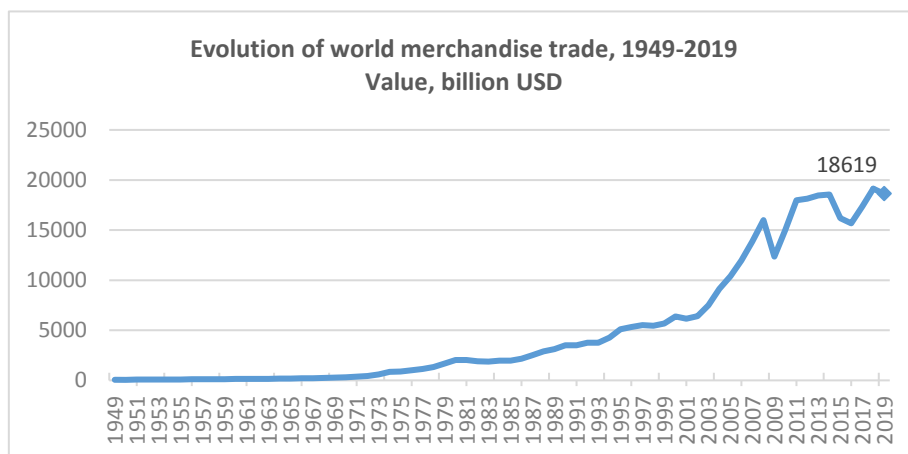
Δεν είναι τυχαίο λοιπόν που στη δεκαετία του 1980 η νοοτροπία του ΔΝΤ μετατοπίστηκε από τη θεωρία αποτυχίας της αγοράς στη θεωρία της αποτυχίας του κράτους. Αυτό είχε ως συνέπεια τη χορήγηση διεθνών δανείων για την επιβολή προϋποθέσεων σε χρεωμένες χώρες, εστιάζοντας στη δημοσιονομική λιτότητα. Ο ηγετικός ρόλος των ΗΠΑ σε διεθνή όργανα όπως το ΔΝΤ, η ΠΤ και ο ΠΟΕ εξηγεί και την αλλαγή της εφαρμοζόμενης από αυτά στρατηγικής τη δεκαετία του '80. Οι ΗΠΑ συνεχίζουν να ελέγχουν τις δραστηριότητες των οργάνων αυτών για να διατηρήσουν το ρόλο τους ως η ηγετική και αδιαμφισβήτητη παγκόσμια υπερδύναμη. Η διεθνής νεοφιλελεύθερη τάση, προωθεί μια φιλική προς τις ΗΠΑ παγκοσμιοποίηση, συνεπικουρούμενη από την πρωτοκαθεδρία τους στους διεθνείς θεσμούς.

Στο πλαίσιο αυτό, η εποπτεία του παγκόσμιου εμπορίου μέσω του ΠΟΕ αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα. Ο ΠΟΕ είναι πλέον ένας παγκόσμιος οργανισμός και διαχειρίζεται

το διεθνές εμπορικό σύστημα με σαφείς και δεσμευτικούς κανόνες. Επιπρόσθετα διαθέτει τη δικαιοδοσία να επιβάλει πρόστιμα στα κράτη που δεν συμμορφώνονται και διαθέτει μηχανισμό διευθέτησης τυχόν διαφορών. Λέγοντας παγκοσμιοποίηση, τώρα πια εννοούμε την εμπορική δραστηριότητα μέσα στο οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώνει ο ΠΟΕ. Έργο του ΠΟΕ παραμένει η διευκόλυνση του παγκόσμιου εμπορίου και κινείται σε δύο άξονες. Πρώτον να μειωθούν οι εμπορικοί φραγμοί όπου αυτό είναι δυνατό και δεύτερο η θέσπιση κανόνων για τους παραμένοντες φραγμούς και εμπορικές πολιτικές. Αυτά, επιτυγχάνονται μέσα από χρονοβόρες διαπραγματεύσεις και κανόνες για το διεθνές εμπόριο, οι οποίοι διαμορφώνουν το πλαίσιο της σύγχρονης ενιαίας ελεύθερης αγοράς.

Η λειτουργία του ΠΟΕ ενθαρρύνει και την αυξανόμενη διασύνδεση του διεθνούς οικονομικού συστήματος, η οποία είναι εμφανής. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, όπως δείχνουν και τα στοιχεία του Οργανισμού, το διεθνές εμπόριο αυξάνεται γρηγορότερα από το παγκόσμιο ΑΕΠ (Sachs,2000). Αυτό ασφαλώς δείχνει ότι η παγκοσμιοποίηση κερδίζει έδαφος. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΠΟΕ (<https://www.wto.org>) το 2019, οι παγκόσμιες εμπορικές αξίες σήμερα έχουν αυξηθεί πάνω από 304 φορές από τα επίπεδα του 1950 (Γράφημα 1).

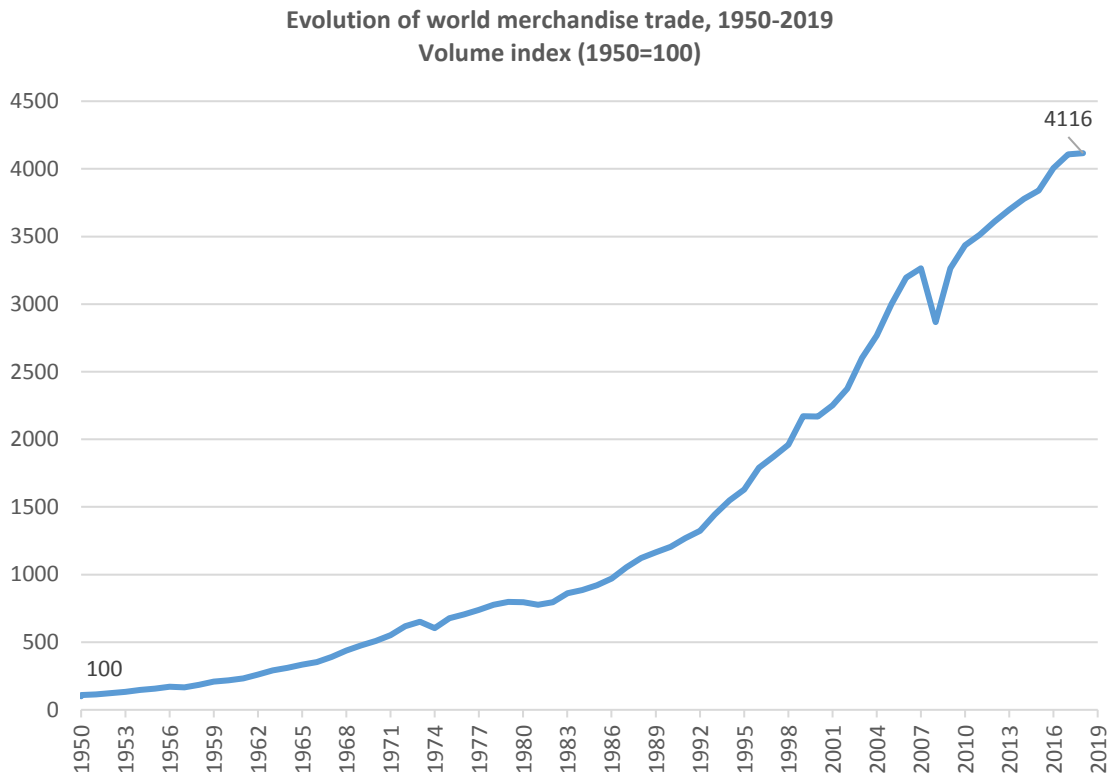
Γράφημα 1.- Εξέλιξη Αξίας Παγκόσμιου Εμπορίου 1950-2019

Πηγή : www.wto.org.

Αντίστοιχα, οι όγκος του παγκόσμιου εμπορίου είναι περίπου 41 φορές το επίπεδο που καταγράφηκε στις πρώτες ημέρες της GATT, ως πίνακας 1 (αύξηση 4.116% από το 1950 έως το 2019), ως γράφημα 2.

Γράφημα 2. – Εξέλιξη Όγκου Παγκόσμιου Εμπορίου 1950-2019

Πηγή: www.wto.org.

Παρά την πρόοδο που σημειώθηκε στην φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υφίστανται περιθώρια για επιπλέον οικονομική ολοκλήρωση. Οι οικονομίες των κρατών παραμένουν ανεξάρτητες μεταξύ τους σε μεγάλο βαθμό. Όλα τα κράτη επιβάλλουν διάφορους ελέγχους και παρεμβάσεις στις εισαγωγές για να επηρεάσουν τους όρους του παγκόσμιου εμπορίου.

Όμως και οι επιπτώσεις των όρων της παγκοσμιοποίησης κάνουν αισθητή την παρουσία τους, εγείροντας διλλήματα που ζητούν απεγνωσμένα απαντήσεις. Τα διλλήματα εμπεριέχουν και άλλα κοινωνικά, ανθρωπιστικά ή ηθικά χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης, τα οποία προκαλούν αντιδράσεις και ενίοτε χρησιμοποιούνται για πολιτικούς ή άλλους λόγους ενάντια στην ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργασίας. Αυτά αφορούν συνήθως την υπερκρατική ανεξαρτησία των θεσμών που αφορούν την διεθνή συνεργασία, την προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την θέσπιση και εφαρμογή της νομοθεσίας, την επίλυση διαφορών ή συγκρούσεων και τη διακυβέρνηση. Επίσης, αναφέρονται ζητήματα οικονομικής πολιτικής, όπως η κατανομή των ωφελειών στο εσωτερικό των κρατών και η ανάδειξη εθνικών κινδύνων από την ανάπτυξη της αλληλεξάρτησης, ιδιαίτερα της

ετεροβαρούς. Τέλος, τίθενται και ηθικά θέματα για βοήθεια σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες σε σχέση με την οικονομική σύγκλιση.

3.3.2 ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΚΥΠΤΟΥΝ

Τις προηγούμενες δεκαετίες γίναμε μάρτυρες σε σειρά από αποτυχημένες παρεμβάσεις των διεθνών χρηματοπιστωτικών θεσμών -κυρίως του ΔΝΤ- σε διάφορες περιοχές της υφλίου (Ασία, Αργεντινή, Αφρική κτλ.). Οι κοινωνικές επιπτώσεις των πολιτικών λιτότητας που επιβάλλονται σε συνδυασμό με την προώθηση των εμπορικών συμφερόντων των ανεπτυγμένων χωρών σε βάρος των υπανάπτυκτων οδηγούν σε διαδεδομένη δυσαρέσκεια για τις αρνητικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης και των διεθνών πολιτικών. Κατά τη πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα η δυσαρέσκεια εξαπλώνεται και μεταξύ των δυτικών χωρών και αποκτά ένα νέο κοινωνικό χαρακτηριστικό: τη διεύρυνση της βάσης του, σε όλες τις χώρες και όλες τις τάξεις. Οι διαδηλώσεις κατά τις συνόδους κορυφής του ΠΟΕ, η κατοχή πλατειών και η άνοδος των λαϊκιστικών κομμάτων σε όλη την Ευρώπη δεν αποτελούν παρά διαφορετικές εκφράσεις ή συμπτώματα της ίδιας ασθένειας: δυσαρέσκεια με τις πολιτικές της παγκοσμιοποίησης. Δεν είναι τυχαίο ότι μετά τις διαδηλώσεις στο Σιάτλ το 1999 στη συγκέντρωση του ΠΟΕ, ο Γύρος της Ντόχα εγκαταστάθηκε στο Κατάρ, στη μέση μιας ερήμου μακριά από διαδηλωτές και εξεγέρσεις.

Οι υπανάπτυκτες χώρες αναζήτησαν μια νέα προσέγγιση στην ανάπτυξη και το εμπόριο, ξεκινώντας μια νέα πλατφόρμα για διεθνείς ακροάσεις στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας το 2001, που ονομάζεται Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ (ΠΚΦ-WSF). Η διεθνής αντίληψη για το ελεύθερο εμπόριο αναμφίβολα έχει αλλάξει αφήνοντας περιθώρια για εναλλακτικές πολιτικές. Η ανάγκη για μεταρρύθμιση εξαπλώνεται και στις δυτικές κοινωνίες, μέσα από κινήματα που αντιστέκονται στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και επιδιώκουν την ανάκτηση της εθνικής κυριαρχίας και μια πιο δημοκρατική συμμετοχή στις πολιτικές δραστηριότητες και διαδικασίες.

Η έλλειψη πολιτικής που να αντικατοπτρίζει το κοινωνικό συναίσθημα στο εσωτερικό των κρατών έχει ως αποτέλεσμα την ευρεία αύξηση του λαϊκισμού, ειδικά στις δυτικές χώρες. Ο λαϊκισμός είναι μια προειδοποίηση ότι η δυσαρέσκεια οδηγεί στη διάλυση του νεοφιλελεύθερου τεχνοκρατικού συστήματος, μερικές φορές με βίαιες και εθνικιστικές μορφές. Η δυσαρέσκεια προς τους διεθνείς θεσμούς συμβάλλει στην αύξηση

του εθνικού συναισθήματος, εις βάρος των υγιών διεθνών πολιτικών και του πλουραλισμού.

Σύμφωνα με την κλασική οικονομική λογική, η δυσαρέσκεια σχετικά με την παγκοσμιοποίηση προκύπτει όταν οι κυβερνήσεις δεν επιθυμούν ή αποτυγχάνουν στην υιοθέτηση αναδιανεμητικών εισοδηματικών πολιτικών που σκοπό θα είχαν τον κοινωνικά δίκαιο διαμοιρασμό των ωφελειών του διεθνούς εμπορίου. Η δυσαρέσκεια που φαίνεται στην παγκόσμια πολιτική οικονομία ξεκινά από τους ζημιωμένους της νέας κατάστασης, τους εργαζόμενους που χάνουν τις δουλειές τους και τις επιχειρήσεις που περνούν στο περιθώριο, γενικότερα από όσους αντιμετωπίζουν δυσχέρειες και δυσκολίες προσαρμογής απέναντι στα νέα δεδομένα του ελεύθερου εμπορίου. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται και οι οικονομικοί παράγοντες που δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν και να εξισορροπήσουν τα γενικότερα κέρδη από τις φτηνές εισαγωγές έναντι των απτών αρνητικών επιπτώσεων όπως μετακινήσεις επιχειρήσεων και εργαζομένων.

Πέρα από το οικονομικό επίπεδο, η δυσαρέσκεια καλλιεργείται και για ιδεολογικούς λόγους. Ομάδες εθνικιστών ή ιδεολογικών πολέμιων του καπιταλισμού έχουν ηθικές και πολιτικές αντιρρήσεις για την παγκοσμιοποίηση. Επίσης, πολλές επιφυλάξεις διατυπώνονται από υποστηρικτές των πολιτικών της πολιτιστικής διαφοροποίησης και των παραδόσεων. Με άλλα λόγια, το τεράστιο εύρος των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης προκαλεί και μια αντίστοιχα ευρεία αντίδραση σε όλο το φάσμα της οικονομίας και της πολιτικής.

Η γενικευμένη δυσαρέσκεια στις αρχές του 21ου αιώνα παίρνει έτσι διαφορετικά σχήματα σε όλο τον κόσμο, είτε ως λαϊκισμός, είτε ως σοσιαλισμός ή συντηρητισμός, επειδή είναι μια συνολική κρίση που κατηγορεί ολόκληρο το νεοφιλελεύθερο σύστημα θεσμών για την έλλειψη δημοκρατικής διαφάνειας και εθνικής αυτοδιάθεσης. Οι αλληπάλλληλες οικονομικές κρίσεις σε κάθε γωνιά της υφηλίου (Ασία-Αμερική-Ευρώπη και αλλού) έχουν καταδείξει ότι οι δυνάμεις της αγοράς όταν δρουν ανεξέλεγκτα, είναι δυνατό να επιφέρουν καταστροφικά αποτελέσματα σε παγκόσμια κλίμακα. Αντίστοιχα, μια πλήρως “προστατευμένη” οικονομία καθίσταται μη ανταγωνιστική σε διεθνές επίπεδο και αποτυγχάνει να βελτιώσει την ευημερία των πολιτών της.

Έχοντας τα ανωτέρω υπόψη, ένα κεντρικό ερώτημα για τους οικονομολόγους (και τις κυβερνήσεις) είναι ποιες πολιτικές μπορούν και πρέπει να χρησιμοποιηθούν για

να μετριάσουν τις ανησυχίες των δυσαρεστημένων και να διατηρήσουν τα βασικά οικονομικά οφέλη της παγκοσμιοποίησης για τους πολλούς που κερδίζουν από τις χαμηλότερες τιμές, τις περισσότερες επιλογές και τη μεγαλύτερη ζήτηση για τα προϊόντα τους. Σχεδόν όλοι οι σύγχρονοι οικονομολόγοι συμφωνούν ότι ο προστατευτισμός είναι επιβλαβής, καθώς το κόστος των στρεβλώσεων που προκαλεί στην εγχώρια παραγωγή και κατανάλωση υπερβαίνει τα οφέλη, εμποδίζοντας την οικονομική ανάπτυξη. Οι οικονομολόγοι Richard Lipsey και Kelvin Lancaster το 1956 έδειξαν ότι εάν είναι αδύνατο να εξαλειφθεί μια συγκεκριμένη στρέβλωση της αγοράς, η εισαγωγή μιας δεύτερης στρέβλωσης της αγοράς μπορεί να αντισταθμίσει εν μέρει την πρώτη και να οδηγήσει σε ένα σχετικά πιο ικανοποιητικό αποτέλεσμα, σε σχέση με την αρχική στρέβλωση (Lipsey & Lancaster, 1956). Με αυτό φυσικά δεν εννοείται η επιβολή απαρχαιωμένων μορφών προστατευτισμού. Αντίθετα, αφορά σε μια σύγχρονη μορφή υποβοήθησης της δικαιότερης κατανομής των ωφελειών μέσα από περιορισμένες παρεμβάσεις στην αγορά, όταν οι δυνάμεις της λειτουργούν εντελώς ανεξέλεγκτα. Σε τελική ανάλυση, ο εκτεταμένος περιορισμός του ελεύθερου εμπορίου, έναντι άλλων επιλογών δικαιότερης αναδιανομής του πλούτου, αποτελεί μάλλον μια από τις χειρότερες κυβερνητικές επιλογές.

3.3.3 ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΣΜΟΣ

Όπως αναφέρθηκε στην παραπάνω ενότητα, μια εξαιρετικά παγκοσμιοποιημένη οικονομία μπορεί να γίνει ευάλωτη σε οικονομική αστάθεια με σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις. Μια τέτοια πρόκληση, συχνά στρέφει τα κράτη να προσφύγουν σε προστατευτικά μέτρα, με σκοπό να σταθεροποιήσουν τις εθνικές οικονομίες. Όμως η στείρα επιβολή των κλασικών παρεμβατικών ρυθμίσεων φαίνεται ξεπερασμένη, ειδικά στο πολυσύνθετο διεθνές οικονομικό περιβάλλον. Ο υψηλός βαθμός αλληλεξάρτησης των οικονομιών και η ευρεία κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών, καθιστά μάλλον απαγορευτική την εφαρμογή προστατευτικών μέτρων σε ευρεία κλίμακα.

Όπως δείχνει η πρακτική, η αλληλοσυνδεόμενη και αλληλεξαρτώμενη φύση όλων των παραγόντων της οικονομικής πολιτικής συμβάλλει στο σχηματισμό μιας δυναμικά προσαρμοσμένης μικτής οικονομίας (Tabb, 2002). Ο όρος “μικτή οικονομία” ή νέο-προστατευτισμός, αναφέρεται κατά βάση σε μια ελεύθερη καπιταλιστική οικονομία όπου όμως οι αγορές υπόκεινται σε κάποιου είδους ρυθμιστικούς ελέγχους και οι

κυβερνήσεις ασκούν έμμεση μακροοικονομική επιρροή μέσω φορολογικών και νομισματικών πολιτικών. Κύριος στόχος των πολιτικών αυτών είναι η αντιμετώπιση των επιπτώσεων από την ύφεση, την ανεργία και τις ανισότητες στην κατανομή του εισοδήματος. Στο πλαίσιο αυτό, το κράτος διατηρεί και εκτελεί κάποιες λειτουργίες όπως η παροχή δημόσιων αγαθών όπως η υγειονομική περίθαλψη, η παιδεία κτλ. Τα προστατευτικά μέτρα εν γένει στοχεύουν στην προσαρμογή στις νέες οικονομικές συνθήκες και στη διαφύλαξη του οικονομικού δυναμικού του κράτους (Baldwin and Simon, 2009). Η υποχρέωση της πολιτικής ηγεσίας είναι να εντοπίσει και να εφαρμόσει τα κατάλληλα εργαλεία για τον καθορισμό και την επιτυχή εφαρμογή της πολιτικής του προστατευτισμού επί συγκεκριμένων στοχεύσεων.

Ο βασικός παράγοντας για την επιλογή της κατεύθυνσης της παρέμβασης είναι η δημιουργία συνθηκών υπό τις οποίες η εθνική οικονομία αποκτά ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά. Με βάση το σχηματισμό κατάλληλης δομής της εγχώριας οικονομίας, παρέχει ένα επαρκές επίπεδο ανταγωνιστικότητας που μπορεί να αντέξει τις προκλήσεις των παγκόσμιων αγορών. Προστατευτικά μέτρα που σχετίζονται με την εγχώρια οικονομία συμβάλλουν αντικειμενικά στην αποτελεσματικότητα του εξαγωγικού τομέα, μαζί με την εθνική εξωτερική οικονομική στρατηγική μέσω της νομισματικής και φορολογικής πολιτικής, έχουν αντίκτυπο σε ολόκληρο το φάσμα των εξωτερικών οικονομικών δραστηριοτήτων.

Η μικτή οικονομία λειτουργεί αποτελεσματικά όταν το κράτος ορίζει ρυθμιστικά κριτήρια για να επιτύχει μια ισορροπία μεταξύ επιχειρηματικών συμφερόντων και αναγκών κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Με άλλα λόγια, ο κρατικός προστατευτισμός προορίζεται να στηρίξει τις εθνικές επιχειρήσεις σε έναν ανταγωνιστικό αγώνα στις παγκόσμιες αγορές. Τα μέτρα προστατευτισμού έχουν διπλό σκοπό. Πρώτον, το κράτος συμβάλλει στην ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας σε αυτούς τους τομείς και βιομηχανίες όπου οι δυνατότητες των εθνικών παραγωγών είναι συγκρίσιμες με τις δυνατότητες των ξένων οικονομικών παραγόντων ή λόγω της απόλυτης καθυστέρησης των εγχώριων τομέων, η περαιτέρω ανάπτυξη των οποίων είναι αδύνατη χωρίς συμμετοχή εμπειριών, τεχνολογιών και κεφαλαίων ξένων παραγωγών. Δεύτερον, το κράτος κλείνει την πρόσβαση σε αυτούς τους τομείς και τις βιομηχανίες, οι οποίες, αφενός, δεν είναι έτοιμες για ανταγωνισμό, αλλά, αφετέρου, των οποίων οι δραστηριότητες σχετίζονται άμεσα με τις ανάγκες διασφάλισης της εθνικής ασφάλειας ειδικότερα και της οικονομίας εν γένει.

Κατά την ανάπτυξη προστατευτικών μέτρων θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η πραγματική κατάσταση της εθνικής οικονομίας, λόγω του γεγονότος ότι η κυβέρνηση χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο σύνολο εργαλείων και πόρων που εξαρτάται από αυτήν. Η πρακτική δείχνει ότι, λόγω των υψηλότερων δυνατοτήτων, οι οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες προστατεύουν τα δικά τους συμφέροντα στις εγχώριες και παγκόσμιες αγορές, χρησιμοποιώντας τον λεγόμενο προστατευτισμό που βλέπει προς το μέλλον. Αυτό σημαίνει ότι με αυτόν τον τρόπο η συνέχεια της οικονομικής ανάπτυξης επιτυγχάνεται κάθε φορά σε νέα επίπεδα, λαμβάνοντας υπόψη τα επιτεύγματα της εθνικής και παγκόσμιας επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου και διατηρώντας τη δεσπόζουσα θέση όχι μόνο στις αγορές αλλά και στον κόσμο συνολικά.

Στο παρόν στάδιο της αλληλεπίδρασης, στην οικονομική καθημερινότητα των κρατών, οι έννοιες «τέλειος φιλελευθερισμός» και «τέλειος προστατευτισμός» απλά απουσιάζουν. Από πρακτική σκοπιά άλλωστε, οι δύο αυτές τάσεις είναι μόνο διαφορετικές κατευθύνσεις στον τομέα της ρύθμισης της εθνικής οικονομίας στο πλαίσιο διμερών ή πολυμερών αλληλεπιδράσεων. Είναι σημαντικό όμως να κατανοήσουμε ότι μια εθνική πολιτική έχει ελπίδες επιτυχίας μόνο όταν συμβαδίζει με τις αρχές του συστήματος των παγκόσμιων εμπορικών σχέσεων. Το κρίσιμο ζήτημα αποτελεί η εύρεση του σημείου ισορροπίας μεταξύ του ανοίγματος της οικονομίας και του επιπέδου παρέμβασης στην εσωτερική αγορά. Μόνο ο συνδυασμός των πλεονεκτημάτων και των δύο κατευθύνσεων της οικονομικής πολιτικής μπορεί να διασφαλίσει κοινωνικά αποδεκτές συνθήκες προόδου. Επομένως, η στρατηγική ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας πρέπει να θέσει το ζήτημα του ορθολογικού συνδυασμού των αρχών του ελεύθερου εμπορίου και του προστατευτισμού του κράτους.

Αυτή η νεοφανής και σύνθετη μορφή του προστατευτισμού για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας, πάντα εντός της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης, αφορά τη σύνθεση σημασιολογικών αξιών του προστατευτισμού και του φιλελευθερισμού, οι οποίες περιορίζονται στην ανάγκη να καλυφθούν οι επείγουσες ανάγκες της κοινωνίας από τον κρατικό μηχανισμό. Πρόκειται για ανάγκες όπως επιβίωση, ασφάλεια και βιώσιμη ανάπτυξη. Αν και τα εθνικά συμφέροντα της χώρας είναι η βάση τόσο του προστατευτισμού όσο και του φιλελευθερισμού, τα επιμέρους συμφέροντα δημιουργούν μια διχαστική εκ πρώτης όψης ενότητα, η οποία υπογραμμίζει την κοινωνική τους σημασία.

Η επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης σε συνδυασμό με υψηλά ποσοστά ανεργίας και την επιδείνωση των προβλημάτων χρέους προκαλούν αβεβαιότητα στις αγορές. Επιβάλλεται λοιπόν η έναρξη μιας αναθεώρησης των εθνικών οικονομικών συμφερόντων, που έχουν άμεση σχέση με τον προστατευτισμό (Kee, Looi et al, 2013). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Uri Dadush, «Η ανεπιφύλακτη ελευθερία του εμπορίου είναι αδύνατη, επειδή η τυφλή εφαρμογή αυτού του κανόνα θα οδηγούσε γρήγορα στην κατάκτηση των αδύναμων, στην εμφάνιση μιας αντικειμενικής κατάστασης οικονομικής "αποικιοκρατίας", αφόρητη για τη χώρα» (Dadush,2009). Η επιλογή λοιπόν των στρατηγικών πραγματοποίησης των εθνικού οικονομικών συμφερόντων θα πρέπει να γίνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην χαθεί η ίδια η ενότητα της κοινωνίας.

Οι νέες μορφές του προστατευτισμού αφορούν πλέον μια εργαλειοθήκη που γίνεται απάντηση στις νέες προκλήσεις της παγκόσμιας ολοκλήρωσης. Η έμφαση έγκειται στην αλλαγή του στόχου: Όχι τόσο η προστασία από τον ξένο ανταγωνισμό, όσο η τόνωση και προσαρμογή της οικονομικής δραστηριότητας αναφύονται ως απάντηση στη μείωση της συνολικής ζήτησης. Έτσι, αυτοί οι στόχοι της υπεράσπισης της οικονομικής κυριαρχίας, του αγώνα για τη διατήρηση ή την εξάπλωση της οικονομικής επιρροής αποτελούν τον κυριότερο μετασχηματισμό του κλασικού προστατευτισμού. Η "θολή" ημι-ανοιχτή φύση του δεν εμπίπτει στις κλασικές εκδηλώσεις προστατευτισμού που αποθαρρύνει ο ΠΟΕ και του επιτρέπει να αποκτήσει σχεδόν "υβριδική" μορφή, σύμφωνα με τους στόχους της εκάστοτε κρατικής εξουσίας.

Αυτή η μορφή του προστατευτισμού φαίνεται να καθοδήγησε και το αποτέλεσμα του Brexit. Στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί η στοιχειοθέτηση αυτής της άποψης, μέσα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων του βρετανικού δημοψηφίσματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ BREXIT

Ένα από τα πιο αξιοσημείωτα γεγονότα των τελευταίων ετών στην διεθνή πολιτική αποτελεί το Brexit, το οποίο χαρακτηρίστηκε από τον δημοσιογράφο του BBC A. Marr ως «τη μεγαλύτερη δημοκρατική εξέγερση στη σύγχρονη βρετανική ιστορία» (Marr, 17/03/2017). Πριν από 4 χρόνια, στις 23 Ιουνίου 2016, ο λαός του Ηνωμένου Βασιλείου απάντησε στην “καυτή” ερώτηση αν «Πρέπει το Ηνωμένο Βασίλειο να παραμείνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση;». Όλες οι έρευνες που προηγήθηκαν, οι πολιτικοί, η διεθνής κοινότητα, ακόμη και οι ίδιοι οι Βρετανοί δεν περίμεναν πραγματικά να κερδίσει η έξοδος από την ΕΕ, όμως στις 24 Ιουνίου 2016, το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος που ανακοινώθηκε από τον πρωθυπουργό Ντέιβιντ Κάμερον ήταν ξεκάθαρο: Με 51,9% των ψήφων και με ένα υψηλό ποσοστό συμμετοχής 72,2% , το ΗΒ θα αποχωρούσε από την ΕΕ.

Το Brexit χρήζει ιδιαίτερης προσοχής καθώς φαίνεται να σηματοδοτεί την απόρριψη της υπέρ-εξάπλωσης της παγκοσμιοποίησης. Η Βρετανία απομακρύνεται από την κυριαρχία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διατυπώνοντας κατηγορίες ότι η υπερβολική επέκταση των εξουσιών της βλάπτει την ευημερία και τις ιδιαίτερες αναπτυξιακές δυνατότητες της Βρετανίας. Αυτή είναι η πρώτη φορά που ενεργοποιείται το άρθρο 50 της ΣΕΕ και μια χώρα αποχωρεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση, δημιουργώντας αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής περιφερειακής ολοκλήρωσης. Ταυτόχρονα, διατυπώνονται φόβοι ότι το Brexit θα σημάνει την έναρξη μιας διαδικασίας αποσύνθεσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία συνεχίζει να συγκλίνει προς ένα πιο φιλόδοξο σχέδιο πολιτικής ένωσης, προς μια υπερεθνική κρατικόμορφη οντότητα, και η οποία δεν αμφισβητεί την δεδομένη δέσμευση των κρατών μελών της. Σε ποιο βαθμό μπορεί να κατηγορηθεί η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση για αυτό το αποτέλεσμα; Μήπως, μόλις απορριφθεί η ιδέα μιας υπερεθνικής κυβέρνησης και της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, η τελευταία επιλογή είναι ένας νέος συμβιβασμός όπου τα κράτη συνεργάζονται και εμπορεύονται διεθνώς, αλλά τελικά διατηρούν τα δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας και συλλογικής ευθύνης σε εθνικό επίπεδο;

Όταν η παγκοσμιοποίηση αποτυγχάνει να παράγει πλούτο και ευημερία για όλους, ο δρόμος για την αντιστροφή της πορείας της άκρατης παγκοσμιοποίησης είναι ανοιχτός και αυτός ακριβώς είναι ο δρόμος που επέλεξε η Βρετανία στις 23 Ιουνίου 2016.

Στη συνέχεια της εργασίας θα παρουσιαστούν τα δεδομένα που υποστηρίζουν τη θέση αυτή.

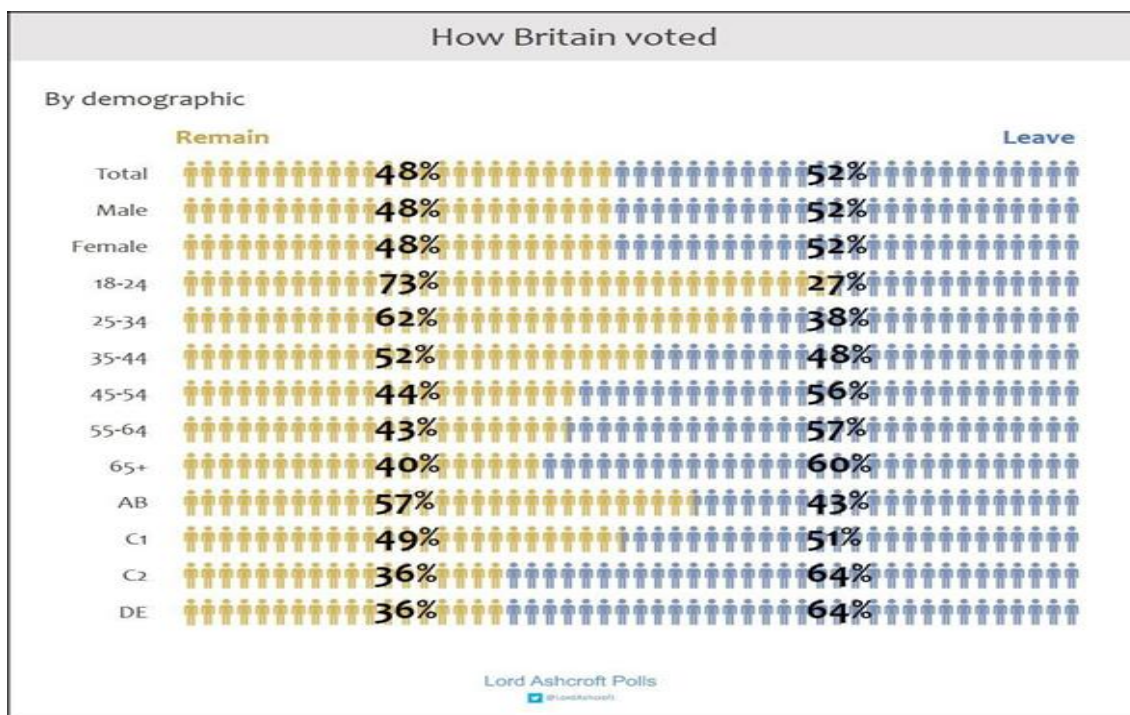
4.1 ΠΟΙΟΙ, ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ

Τόσο πριν όσο και μετά το δημοψήφισμα του 2016, διεξήχθησαν πληθώρα ερευνών που ως σκοπό είχαν την μελέτη, του ποιοι και γιατί ψήφισαν υπέρ ή κατά του Brexit. Κατά κοινή ομολογία όμως, η πλέον αξιόπιστη έρευνα είναι αυτή του Lord Ashcroft, που διενεργήθηκε με τη μορφή exit poll, με κύριο σκοπό να ερευνηθεί ποιοι ψήφισαν, με τι σκοπό και τι τους οδήγησε σε αυτή την ψήφο (Lord Ashcroft Polls, 2016). Για την επιπλέον εμβάθυνση επί των αποτελεσμάτων αυτών, θα χρησιμοποιηθούν και άλλες επίσημες πηγές, ώστε να στοιχειοθετηθούν τα επιχειρήματα της εργασίας αυτής.

4.1.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ και ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Δημογραφικά από την έρευνα αυτή του Lord Ashcroft, προκύπτει ότι όσο μεγαλύτερης ηλικίας ήταν οι ψηφοφόροι, τόσο πιο πιθανό ήταν να είχαν ψηφίσει για να εγκαταλείψουν την ΕΕ (Γράφημα 3).

Γράφημα 3.- Ηλικιακή και Μορφωτική Κατανομή Ψήφων

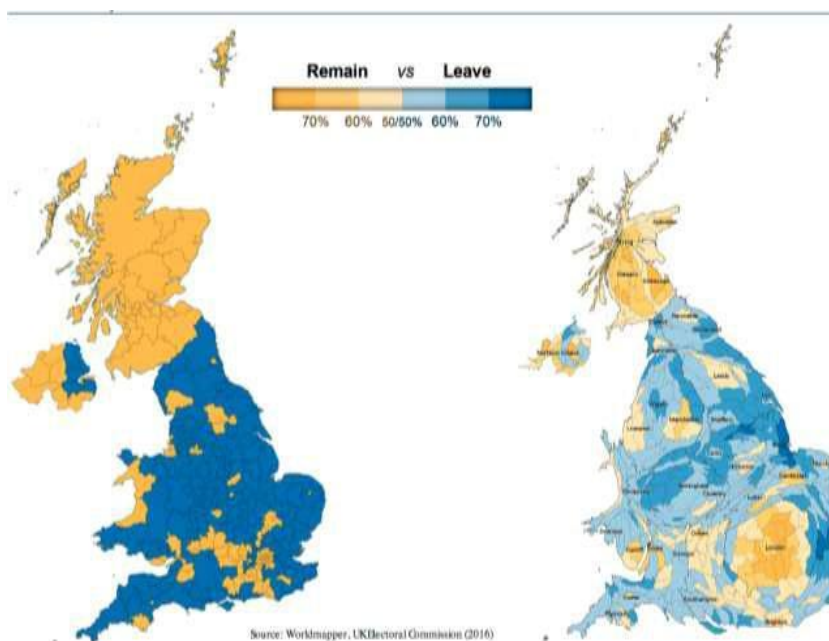
Πηγή: Lord Ashcroft Polls, 2016

Σχεδόν τρία τέταρτα (73%) από τους νέους 18 έως 24 ετών ψήφισαν να παραμείνουν. Το ποσοστό μειώνεται στα δύο τρίτα (62%) μεταξύ 25-34 ετών. Αντίθετα, η πλειοψηφία της τάξης του 56% των Βρετανών άνω των 45 ετών ψήφισαν για να εγκαταλείψουν την ΕΕ, ενώ το ίδιο ψήφισε το 60% των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω. Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης, τα άτομα με πτυχίο πανεπιστημίου είχαν περισσότερες πιθανότητες να ψηφίσουν υπέρ της παραμονής και άτομα χωρίς εκπαιδευτικά προσόντα είχαν περισσότερες πιθανότητες να ψηφίσουν υπέρ της αποχώρησης

Συνοπτικά, η στήριξη στο Brexit αυξάνεται αναλογικά με την ηλικία και αντιστρόφως ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο των ψηφοφόρων. Τα ανωτέρω αποτελούν αρχικά μόνο στοιχεία που υποδεικνύουν την μεγαλύτερη απήχηση της λαϊκίστικης ρητορικής του Brexit κυρίως στους χαμηλού μορφωτικού επιπέδου Βρετανούς. Η επικράτηση της αποχώρησης στους μεγαλύτερης ηλικίας πολίτες φαντάζει εύλογη, καθώς η μεγαλύτερες ηλικίες ταυτίζονται ευκολότερα και συχνότερα με συντηρητικές πολιτικές απόψεις. Ακόμα όμως τα στοιχεία αυτά είναι ανεπαρκή για τον σχηματισμό μιας πλήρους εικόνας.

Στο επόμενο γράφημα, βλέπουμε την γεωγραφική κατανομή των ψήφων (Γράφημα 4)

Γράφημα 4.- Γεωγραφική κατανομή ψήφων

Πηγή: Electoral Commission, 2016

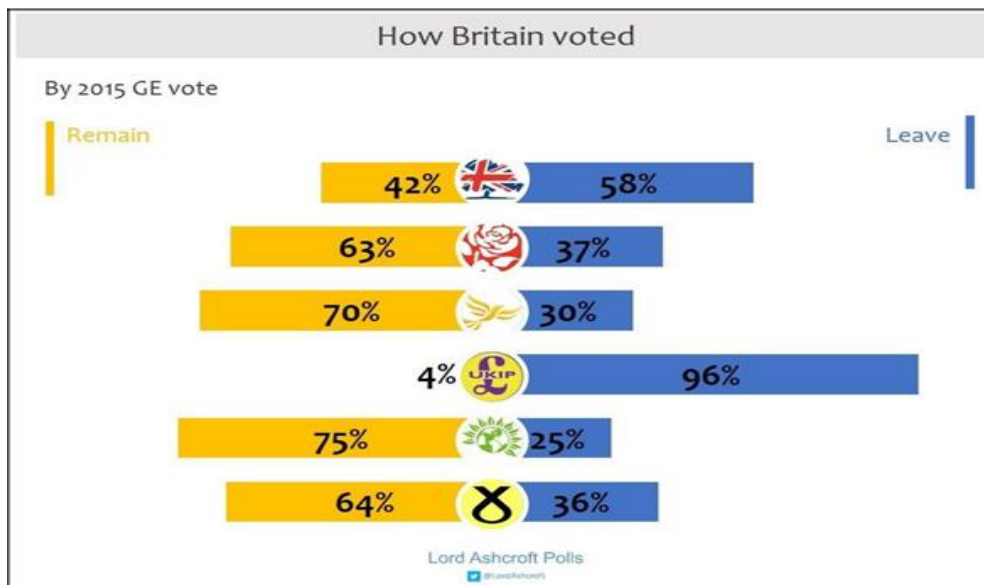
Είναι εμφανής η επικράτηση του Brexit στο σύνολο σχεδόν της γεωγραφικής επικράτειας της Αγγλίας (που είναι και το πολυπληθέστερο τμήμα), πλην της ευρύτερης περιοχής του Λονδίνου. Υπέρ της παραμονής τάχθηκε επίσης ένα τμήμα της Ουαλίας, η Σκωτία και η Βόρεια Ιρλανδία.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη γεωγραφική κατανομή των ψήφων, θα πρέπει να εξετάσουμε την εξέλιξη της βρετανικής οικονομίας και τις επιπτώσεις των εξελίξεων αυτών στο εισόδημα της εργατικής τάξης. Το Brexit επικράτησε στην Αγγλία, ως συνέπεια της απο-βιομηχανοποίησης και της οικονομικής παρακμής. Η μεταστροφή της αγγλικής οικονομίας προς τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, οδήγησε στο κλείσιμο πολλών ορυχείων, χαλυβουργικών βιομηχανιών και ναυπηγείων. Οι κάτοικοι των πρώην βιομηχανικών περιοχών έρχονται αντιμέτωποι με εκτεταμένη ανεργία, χαμηλούς μισθούς, έλλειψη στέγασης και υψηλά επίπεδα μετανάστευσης. Αυτές οι περιοχές της χώρας βίωσαν περισσότερο την επίδραση της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, του διεθνούς ανταγωνισμού και των αυξανόμενων ανισοτήτων, με περικοπές παροχών και υποβάθμιση των υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης. Η διάλυση της κοινωνικής πρόνοιας και η προοδευτική φιλελευθεροποίηση της λειτουργίας των αγορών, έφεραν την από-επένδυση στη μεταποίηση και την γιγάντωση της ανεργίας και του ανταγωνισμού.

Επίσης, η αυξανόμενη ανισοκατανομή του πλούτου στη βρετανική κοινωνία προκάλεσε την πόλωση μεταξύ της οικονομικής ελίτ και μιας εργατικής τάξης χαμηλής εξειδίκευσης, χαμηλών μισθών και ευάλωτης στον ξένο ανταγωνισμό και τη μετανάστευση. Η επέκταση της ΕΕ προς την Ανατολική Ευρώπη το 2004, και τα μέτρα λιτότητας μετά την κρίση του 2008 έφεραν αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης όπως η ημι-απασχόληση. Έτσι, ένα αυξανόμενο μερίδιο του πληθυσμού άρχισε να κατηγορεί τη μετανάστευση και την ΕΕ για την υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου. Οι αριθμοί δείχνουν ότι σε σχέση με το ΑΕΠ, η μεταποίηση μειώθηκε από 30% το 1970 σε 13% το 2010, και η απασχόληση στον τομέα αυτό από 35% σε 10% τα ίδια έτη. Η γενικευμένη ανασφάλεια στις περιοχές αυτές, φαίνεται να συνδέεται με μια συντηρητική αντίδραση ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, δηλαδή την επικράτηση της εξόδου από την ΕΕ (Taylor,2017).

Όσον αφορά την κομματική ταυτότητα των ψηφοφόρων του Brexit, αυτή φαίνεται στα παρακάτω γραφήματα (5-6). Στο γράφημα 5, παρουσιάζεται η κατανομή των ψήφων ανά κόμμα.

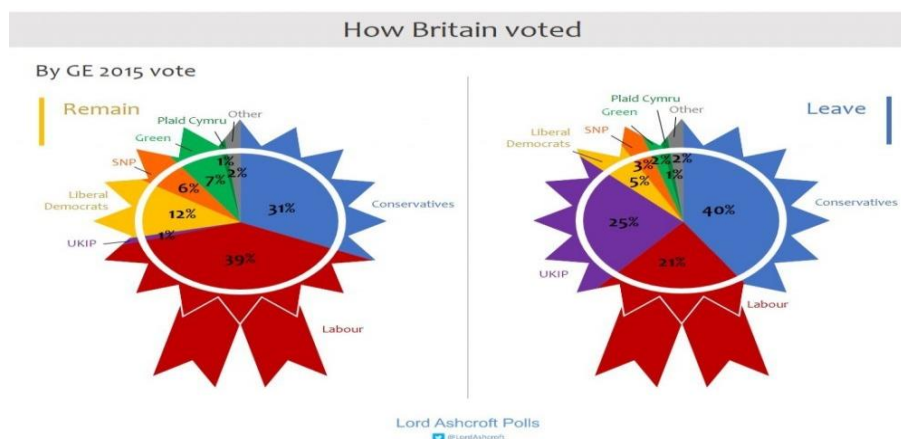
Γράφημα 5.- Κομματική ταυτότητα των ψηφοφόρων

Πηγή: Lord Ashcroft Polls 2016

Στο γράφημα 6. φαίνεται η συμμετοχή των ψηφοφόρων κάθε κόμματος στη σύνθεση των συνολικών ψήφων κάθε επιλογής

Γράφημα 6.- Αναλογία κομματικής συμμετοχής επί των αποτελεσμάτων

Πηγή: Lord Ashcroft Polls 2016

Έτσι λοιπόν, σύμφωνα πάντα με την μελέτη του Lord Ashcroft, το 40% των υποστηρικτών του Brexit ήταν «Συντηρητικοί» (Conservatives Party) ποσοστό που αντιστοιχεί στο 58% των ψηφοφόρων του κόμματος, το 25% ήταν ψηφοφόροι του UKIP (UK Independence Party) ήτοι το 96% των ψηφοφόρων του, το 21% ήταν «Εργατικοί»

(Labour Party) ήτοι 37% των ψηφοφόρων του και τέλος οι υπόλοιποι Brexiteers ήταν μοιρασμένοι σε διάφορα μικρά κόμματα. Με άλλα λόγια, η εκλογική κατανομή στο δημοψήφισμα για το Brexit το 2016 δείχνει ότι σχεδόν όλα τα κόμματα συνέβαλαν στην επικράτηση της εξόδου, ιδίως οι Συντηρητικοί και οι ψηφοφόροι του UKIP, καθώς και μια σημαντική μειονότητα των Εργατικών ψηφοφόρων και των Φιλελεύθερων Δημοκρατών. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος όμως δεν θα ήταν το ίδιο ένα χρόνο πριν. Ένα χρόνο πριν από το δημοψήφισμα, οι έρευνες έδειξαν ισχυρή υποστήριξη υπέρ της παραμονής (26%), το 37% ήθελε τον περιορισμό των εξουσιών της ΕΕ και μόνο 18% τάσσονταν υπέρ της αποχώρησης (Evans and Menon, 2017). Όπως βλέπουμε, το ζήτημα του περιορισμού των εξουσιών της ΕΕ ήταν πρωταρχικό για την τροπή που πήρε τελικά το δημοψήφισμα, καθώς οι περισσότεροι Βρετανοί φαίνεται να επιθυμούσαν κυρίως την επαναδιαπραγμάτευση με την ΕΕ και όχι έξοδο από αυτή. Η επιτυχημένη ή όχι διαχείριση της τάσης αυτής, η δυσαρέσκεια για το αποτέλεσμα της επαναδιαπραγμάτευσης του Φεβρουαρίου του 2016 μεταξύ ΗΒ και ΕΕ και η διφορούμενη στάση του Εργατικού Κόμματος έκανα αρκετούς ψηφοφόρους να αλλάξουν πλευρά και καθόρισε την έκβαση του αποτελέσματος.

Επιπλέον, μπορούμε να διακρίνουμε ότι οι ψηφοφόροι δεν επηρεάστηκαν ισχυρά από τις κομματικές γραμμές. Αυτό υποδεικνύει ότι η βούληση τους για την έκφραση της άποψής τους, υπερέβη τις κομματικές γραμμές. Περισσότερα στοιχεία θα ανακύψουν και από την ανάπτυξη των δεδομένων σχετικά με την πολιτική/κομματική δέσμευση των Βρετανών ψηφοφόρων.

Μέχρι το σημείο αυτό, μπορούμε να διακρίνουμε μερικά μόνο στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον ψηφοφόρο του Brexit: Ο μέσος Brexiteer (αν είναι δόκιμος ο όρος “μέσος” στην προκειμένη περίπτωση) είναι κάτοικος της ενδοχώρας της Αγγλίας-πλην Λονδίνου-, μέσης ή μεγάλης ηλικίας και χαμηλού ή μέσου μορφωτικού επιπέδου. Επίσης δεν τον χαρακτηρίζει κάποια συγκεκριμένη κομματική ταυτότητα, αν και είναι πολύ πιο πιθανό οι πολιτικές του πεποιθήσεις να υποστηρίζουν τη Δεξιά συντηρητική πολιτική ιδεολογία (Συντηρητικοί - UKIP).

4.1.2 ΚΙΝΗΤΡΑ και ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Σε αυτή την υπο-ενότητα θα δούμε επιπλέον στοιχεία που αφορούν στα βασικότερα επιχειρήματα που διατυπώνουν οι υποστηρικτές του Brexit, τους

κυριότερους λόγους για τους οποίους πήγαν στην κάλπη και ψήφισαν έξοδο από την ΕΕ. Έτσι λοιπόν, σύμφωνα και με τα δεδομένα των Γραφημάτων 7 και 8, παρατηρούμε ότι οι υποστηρικτές όλων των κομμάτων, ψήφισαν με βάση λόγους που αφορούν, σε φθίνουσα σειρά, κυρίως:

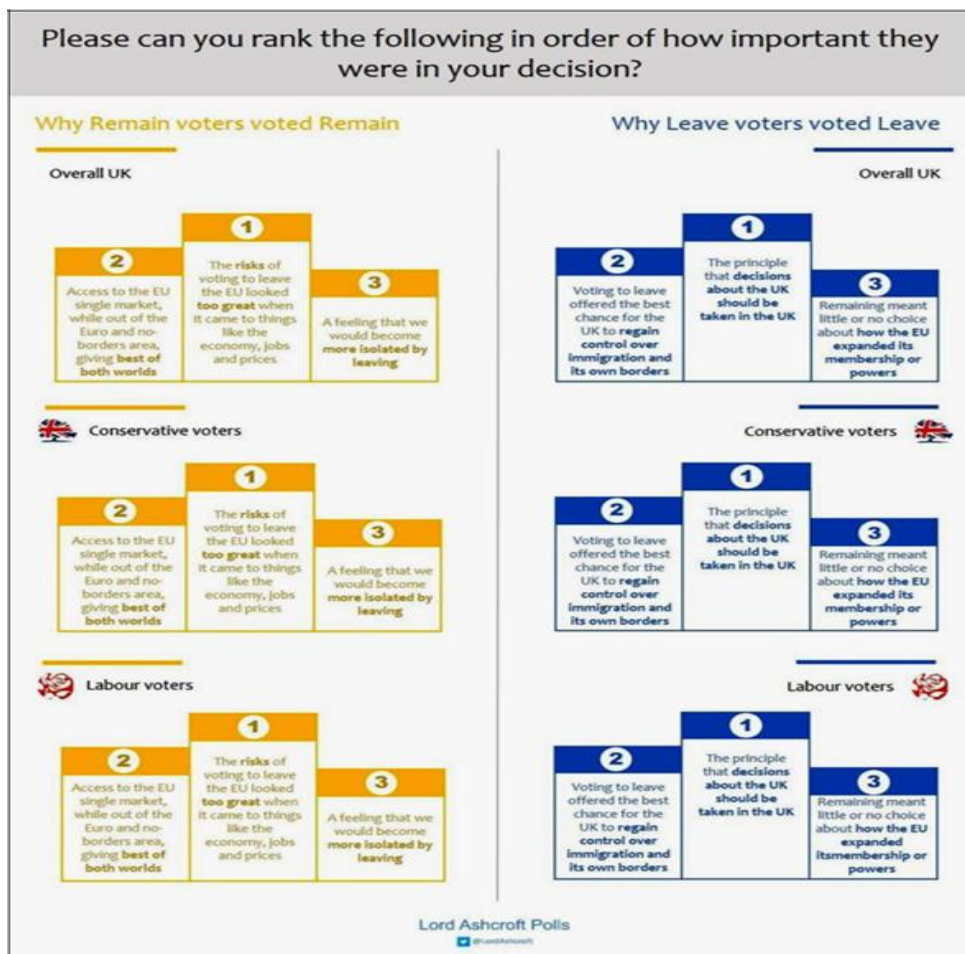
α. την εθνική ανεξαρτησία και την αυτονομία της κρατικής εξουσίας οι αποφάσεις που αφορούν το ΗΒ, πρέπει να παίρνονται από το ΗΒ (για το 49% των Brexiteers)

β. τη μεταναστευτική πολιτική και τον έλεγχο των μεταναστών και των συνόρων (για το 33% των ψήφων) ενώ σε πολύ μικρότερο ποσοστό

γ. ως αντίδραση στο ότι η ΕΕ θα διευρύνει τις αρμοδιότητές της τα επόμενα χρόνια (το 13% των ψήφων) και

δ. τέλος τα πλεονεκτήματα της προοπτικής του BREXIT στην οικονομία και το εμπόριο του ΗΒ (μόνο ένα 6% ως κυριότερος λόγος).

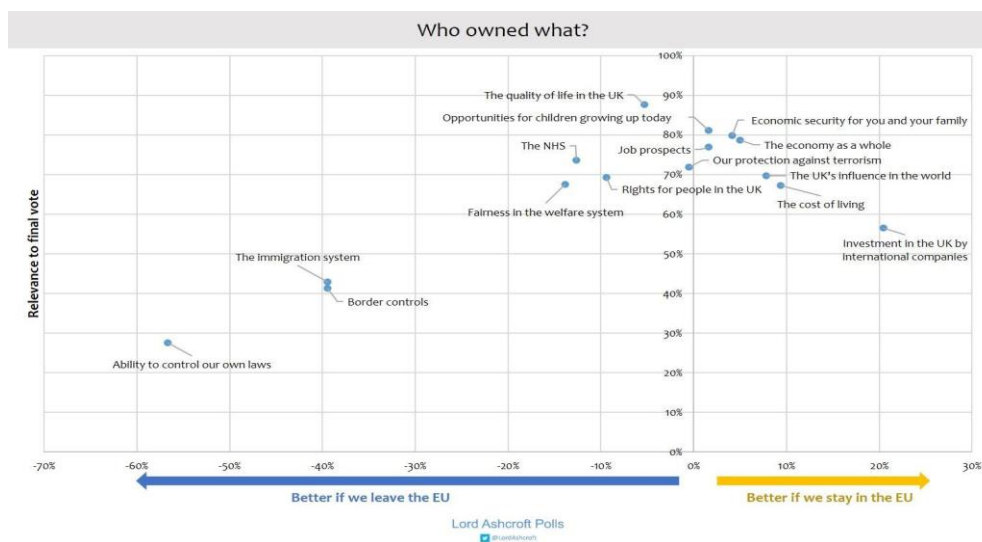
Γράφημα 7.- Αξιολόγηση κινήτρων ψηφοφορίας

Πηγή: Lord Aschcroft Polls 2016

Η αποχώρηση από την ΕΕ θεωρήθηκε πιθανότερο να επιφέρει ένα καλύτερο σύστημα μετανάστευσης, βελτιωμένους ελέγχους στα σύνορα, ένα πιο δίκαιο σύστημα πρόνοιας, καλύτερη ποιότητα ζωής και την ικανότητα ελέγχου της νομοθεσίας, ενώ η παραμονή, για τους υποστηρικτές της, θα παρείχε κατά βάση ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες (Lord Aschrofts Polls,2016).

Γράφημα 8.- Αξιολόγηση προτεραιοτήτων ψηφοφόρων

Πηγή: Lord Aschcroft Polls 2016

Παρατηρούμε λοιπόν τις διαφορετικές αξίες που διακατέχουν τις δύο τάσεις. Την σύγκρουση αυτή των αξιών, εκμεταλλεύτηκαν οι θιασώτες της εκστρατείας για αποχώρηση από την ΕΕ, στοχεύοντας στη δυσaréσκεια των ψηφοφόρων προς την ευρωπαϊκή πολιτική ολοκλήρωση και τους μετανάστες. Αντίθετα, η εκστρατεία υπέρ της παραμονής απέτυχε να αναπτύξει μια ισχυρή αξιακή ατζέντα, δίνοντας προτεραιότητα σε οικονομικά ζητήματα. Σε θέματα ιδεολογίας όμως, κυριαρχούν τα συναισθήματα και οι αριθμοί έρχονται τελευταίοι. Αυτή η δημαγωγική μετατόπιση στον πολιτικό λόγο, κυρίως μέσα από την ρητορική μίσους και εθνικισμού του UKIP, υπήρξε τελικά καθοριστικός παράγοντας της συναίνεσης υπέρ του Brexit. Τα τεχνοκρατικά και ορθολογικά επιχειρήματα της εκστρατείας για την παραμονή στην ΕΕ, δεν κατάφεραν να γίνουν αποδεκτά και πειστικά, καθώς δεν υπήρξε η συναισθηματική σύνδεση σε επίπεδο αξιών. Ο τρόπος με τον οποίο οι δύο πλευρές χρησιμοποίησαν τα ρητορικά εργαλεία τους ενόησαν αναμφισβήτητα την εκστρατεία υπέρ της αποχώρησης, η οποία αξιοποίησε τον φόβο, τον θυμό και τις πεποιθήσεις των ανθρώπων, απέναντι στα δεδομένα των εμπειρογνομόνων, τους οποίους οι πολίτες δεν εμπιστεύονταν πλέον.

Τα συναισθήματα των Βρετανών ως προς τις ανωτέρω περιγραφόμενες αξιακές προτεραιότητες του Brexit, περιγράφουν καλύτερα τα συνθήματα “Taking Back Control” και “Britain First” που χρησιμοποιήθηκαν κατά την διάρκεια της εκστρατείας υπέρ της αποχώρησης. Τα συνθήματα αυτά χρησιμοποιήθηκαν ευρέως για να αποδώσουν με εύσχημο τρόπο τις κύριες ανησυχίες των Brexiteers και τις αξίες που θέλησαν μέσα από την ψήφο τους να εκφράσουν. Προσανατολίζονται προς μια μορφή προστατευτικού απομονωτισμού: έλεγχο συνόρων και μετανάστευσης, κράτος πρόνοιας και νομοθετική ανεξαρτησία.

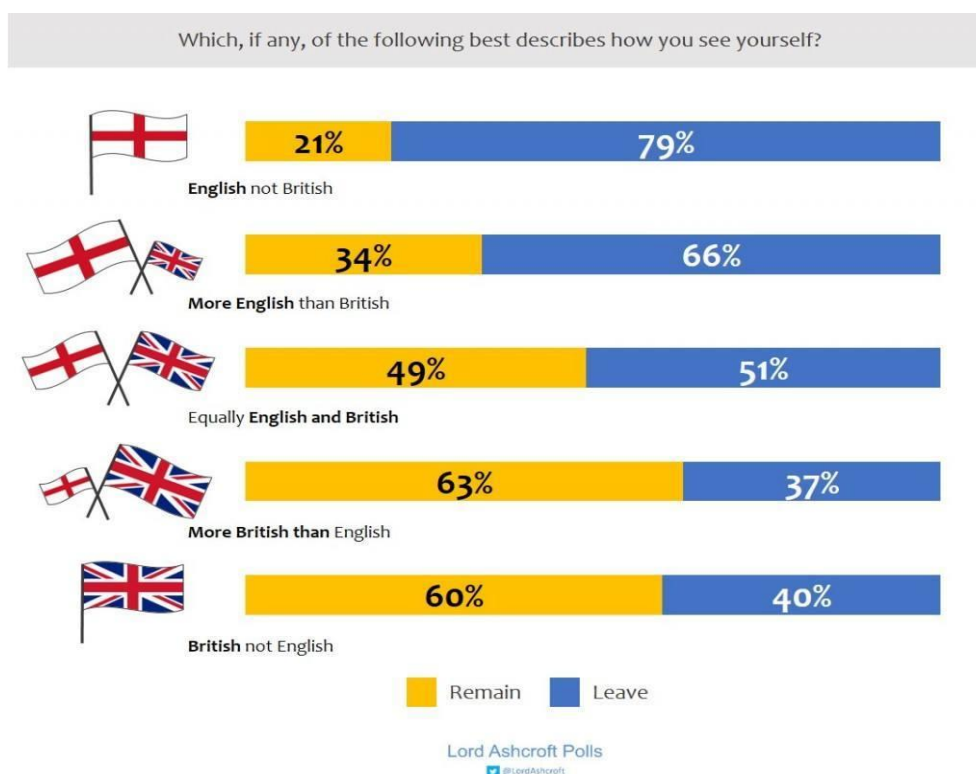
Το έτερο σύνθημα που πλαισίωσε το Brexit, το “Global Britain” αφορούσε το δεύτερο σκέλος της πολιτικής οπτικής των Βρετανών: επίδειξη οικονομικής εξωστρέφειας σε διεθνές επίπεδο και πίστη στον οικονομικό ιδεαλισμό της ελεύθερης αγοράς, απότοκο και σε συνάφεια με το αυτοκρατορικό παρελθόν της χώρας. Ουσιαστικά, αυτός ο υπέρ-φιλελεύθερος ευρωσκεπτικισμός αφορά την μεταστροφή του χώρου οικονομικής δραστηριοποίησης, από την ΕΕ στον ευρύτερο παγκόσμιο χώρο, με προτεραιότητα φυσικά τις ΗΠΑ, τις χώρες της Κοινοπολιτείας και τους στρατηγικούς εμπορικούς εταίρους του ΗΒ. Οι δύο αυτές τάσεις, αν και φαντάζουν – και είναι εν πολλοίς- αντιφατικές, εκφράζονται ταυτόχρονα με την ψήφο για έξοδο από την ΕΕ.

Επιπρόσθετα, καθοριστικό ρόλο στην αντιπαράθεση των αξιών που υπήρξε, φαίνεται ότι διαδραμάτισε και ο βρετανικός τύπος. Η πλειοψηφία των μέσωσ ενημέρωσης υποστήριξε την έξοδο από την ΕΕ, σε ποσοστό περίπου 80% (Seidler, 2018). Οι εφημερίδες και η τηλεόραση είναι τα μέσα που ακολουθούνται περισσότερο και επηρεάζουν τη γνώμη των ψηφοφόρων, επομένως το εντυπωσιακό ποσοστό των αναγνωστών εφημερίδων όπως η Telegraph, η Express και η Sun, οι οποίες τάχθηκαν υπέρ της εξόδου από την ΕΕ (με 4,7 εκατομμύρια ημερήσιοι αναγνώστες κατά μέσο όρο), ξεπερνούσε τέσσερις φορές το μέσο όρο των αναγνωστών των εφημερίδων όπως οι Financial Times, η Guardian και η Daily Mirror και οι οποίες τάχθηκαν υπέρ της παραμονής. Σύμφωνα με το Κέντρο Έρευνας στις Επικοινωνίες και τον Πολιτισμό του Πανεπιστημίου του Loughborough, οι πληροφορίες που διακινούνταν στα ΜΜΕ ήταν παράδοξα άφθονες αλλά φτωχές σε ουσία, παρά τον φαινομενικό καταιγισμό ειδήσεων. Το γεγονός ότι τα περισσότερα ΜΜΕ δεν τήρησαν αντικειμενική στάση αλλά πήραν θέση απέναντι στο δημοψήφισμα, πολώνοντας συχνά το κλίμα για να αυξήσουν τις πωλήσεις τους, συνέβαλε στην επικράτηση της αποχώρησης. Αυτή η λαϊκίστικη στάση του Τύπου, ξεπέρασε τον ευρωσκεπτικισμό και υπονόμωσε σοβαρά την πολιτική

ορθότητα και τον υγιή δημόσιο διάλογο, δημιουργώντας μια κρίση δημοκρατικής νομιμότητας (Seidler,2018).

Η αναδημιουργία ή η ανάκτηση της βρετανικής ταυτότητας της Αγγλικής ενδοχώρας, σε αντιπαράθεση με την φιλική προς την Ευρώπη στάση του μητροπολιτικού Λονδρέζικου City, είναι ένα επίσης αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό του Brexit. Η ιδέα αυτή συμπορεύεται με τη βούληση να «ανακτηθεί ο έλεγχος» στον νόμο και τα σύνορα. Όσον αφορά την εθνική ταυτότητα λοιπόν, σύμφωνα πάντα με την ίδια έρευνα, αυτοί που χαρακτηρίζονται ως “Άγγλοι, όχι Βρετανοί”, κατά 79% ψήφισαν έξοδο, αυτοί που χαρακτηρίζονται “Πιο πολύ Άγγλοι παρά Βρετανοί” επιλέγουν κατά 66% το Brexit, αυτοί που βλέπουν τον εαυτό τους ως “Εξίσου Άγγλοι και Βρετανοί” ήταν μοιρασμένοι (51% υπέρ εξόδου) στο δημοψήφισμα, ενώ στην απέναντι πλευρά συναντάμε αυτούς που αυτοχαρακτηρίζονται ως “Πιο πολύ Βρετανοί παρά Άγγλοι” και ως “Βρετανοί όχι Άγγλοι”, να έχουν ψηφίσει μόνο κατά 37% και 40% αντίστοιχα, υπέρ του Brexit (Γράφημα 9, Lord Ashcroft Polls, 2016). Η Αγγλία συγκεντρώνει το 84% του βρετανικού πληθυσμού και στην προκειμένη αναφορά ο χαρακτηριστικός “Άγγλος” αναδεικνύει το τοπικιστικό-εθνικιστικό στοιχείο έναντι του “Βρετανός”.

Γράφημα 9.- Εθνική Ταυτότητα ψηφοφόρων

Πηγή: Lord Aschcroft Polls 2016

Ο συνδυασμός ευρωσκεπτικισμού και εθνικισμού φαίνεται να διαμορφώνει μια πολιτική ταυτότητα, ικανή να αμφισβητήσει τη θέση της Βρετανίας σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Έρευνες που διεξήγαγε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε όλα τα κράτη μέλη έδειξαν ότι το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν η τελευταία χώρα στην κατάταξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας (28 στα 28), με περίπου 60% των Βρετανών να αγνοούν την αίσθηση του ευρωπαϊκού “ανήκειν” (Evans & Menon,2017). Η βρετανική έρευνα κοινωνικών στάσεων του 2015 τόνισε ότι το 49% των ερωτηθέντων πίστευαν ότι η ένταξη στην ΕΕ καταστρέφει τη βρετανική διακριτική ταυτότητα (Taylor,2017). Επικρατεί η αίσθηση σε μεγάλη μερίδα των Βρετανών ότι ανήκουν σε μια χώρα με ένα επικό παρελθόν αυτοκρατορικής δόξας, η οποία περιορίζεται από τους θεσμούς της ΕΕ. Στην Αγγλική περιφέρεια υποβόσκει μια αποστροφή προς την πολυπολιτισμικότητα και τον κοσμοπολιτισμό, σε αντίθεση με το Λονδίνο, το οποίο ήταν ένα από τα προπύργια υπέρ της παραμονής. Αποτέλεσμα της αντίθεσης αυτής είναι ότι στην ενδοχώρα της Αγγλίας αναπτύσσεται μια ταυτότητα αντίστασης στις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης, του νεοφιλελευθερισμού και της αποβιομηχάνισης, έννοιες με τις οποίες σταδιακά ταυτίστηκε, δικαίως ή αδικώς, η ΕΕ.

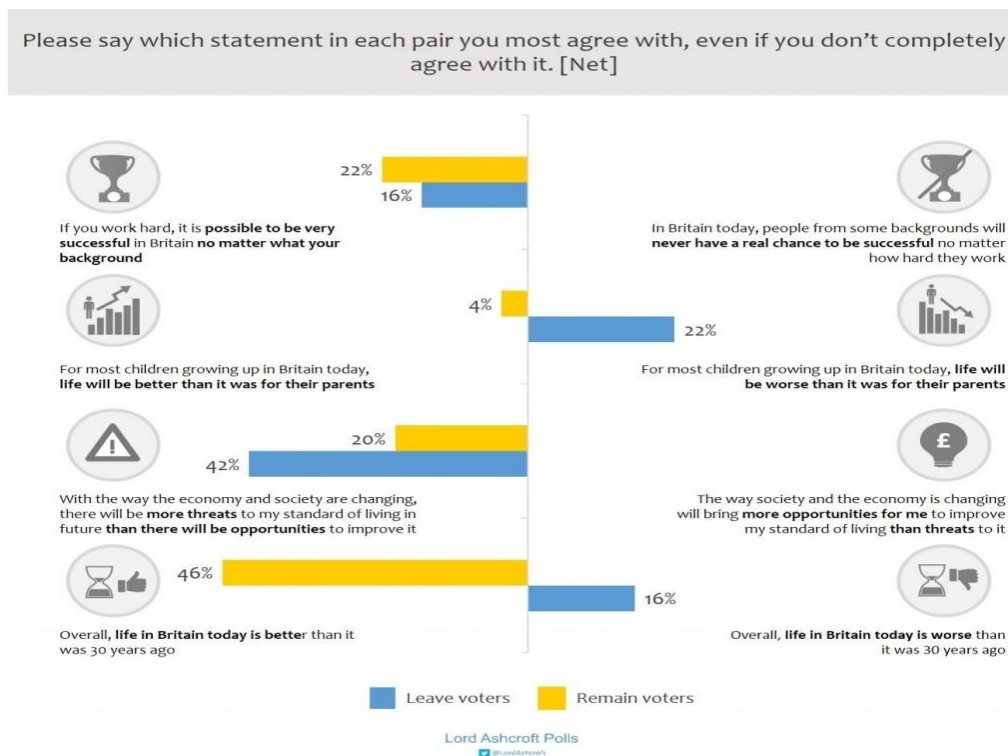
Συμπληρώνοντας λίγο περισσότερο το πάζλ της εικόνα του Brexiteer, μπορούμε να πούμε ότι τον χαρακτηρίζει έντονα η εθνική τοπική ταυτότητα του Άγγλου παρά του Βρετανού πολίτη και ανησυχεί ιδιαίτερα για τα θέματα της μετανάστευσης και της εθνικής ανεξαρτησίας, παρά για τους όρους λειτουργίας της εθνικής οικονομίας εκτός της ΕΕ. Περισσότερο ανησυχεί για την απομάκρυνση της σχέσης με την ΕΕ από το αμοιβαίο οικονομικό συμφέρον σε μια συνεχώς αυξανόμενη γραφειοκρατία που εκτείνεται σε όλες τις πτυχές της βρετανικής ζωής. Αυτή η εξέλιξη, είναι ανεπιθύμητη τόσο για έναν επίδοξο “παγκόσμιο” Βρετανό όσο και για τον καθημερινό πολίτη με ισχυρά πατριωτικά συναισθήματα.

4.1.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ και ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΕΣΜΕΥΣΗ

Η μελέτη των κοινωνικών πεποιθήσεων θα συμπληρώσει την εικόνα των ψηφοφόρων του Brexit, ώστε στη συνέχεια να περάσουμε στην αξιολόγηση επιπλέον στοιχείων που σχετίζονται με τις πολιτικο-οικονομικές συνθήκες που καθόρισαν την πορεία του δημοψηφίσματος και μια συνολική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων. Στο

Γράφημα 10 απεικονίζονται οι προσδοκίες των ψηφοφόρων σχετικά με την διαχρονική εξέλιξη βασικών βιοτικών παραμέτρων.

Γράφημα 10.- Μελλοντικές προσδοκίες

Πηγή: Lord Ashcroft Polls 2016

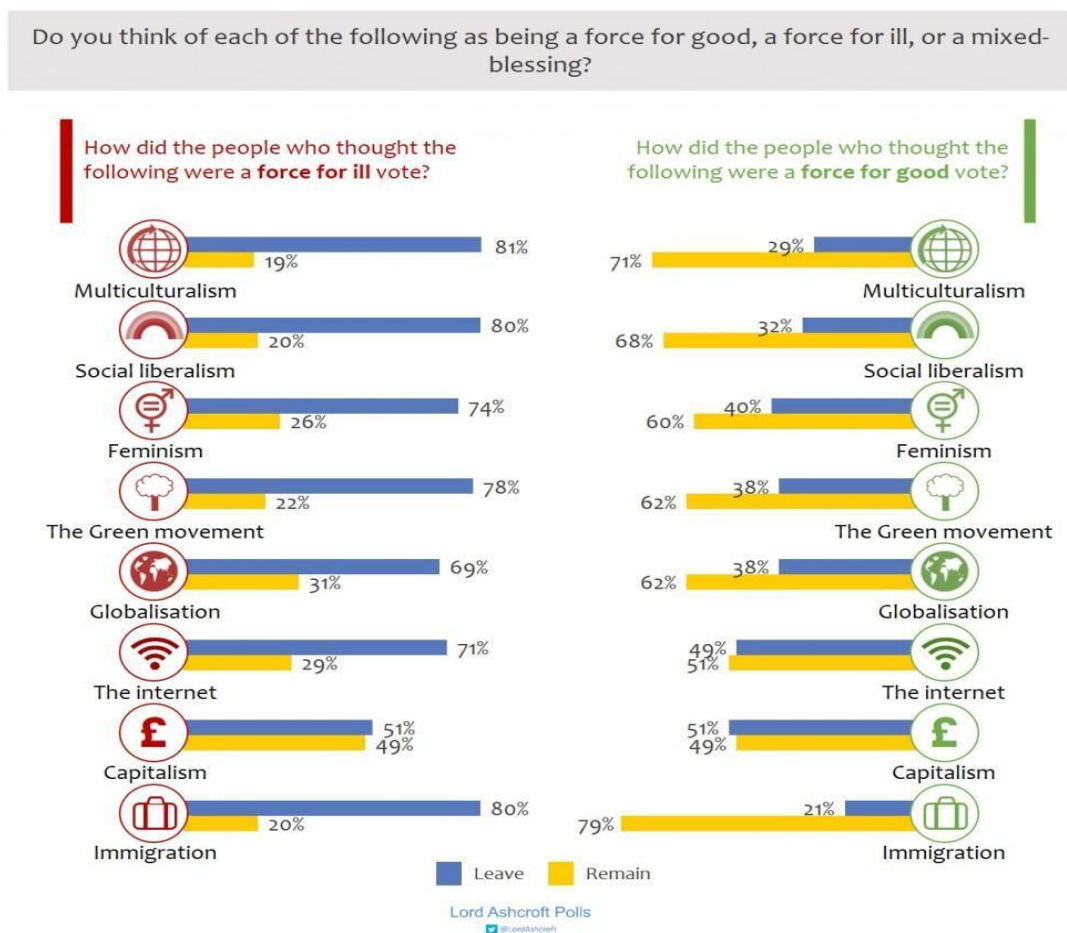
Μια μικρή πλειοψηφία εκείνων που ψήφισαν να παραμείνουν πιστεύουν ότι για τα περισσότερα παιδιά που μεγαλώνουν σήμερα, η ζωή θα είναι καλύτερη από ό,τι ήταν για τους γονείς τους. Οι Brexiteers είναι μάλλον απαισιόδοξοι και πιστεύουν το αντίθετο κατά 61% έναντι 39% και βλέπουν περισσότερες απειλές παρά ευκαιρίες για το βιοτικό τους επίπεδο από τον τρόπο που η οικονομία και η κοινωνία αλλάζουν, κατά 71% έναντι 29% - περισσότερο από το διπλάσιο του ποσοστού μεταξύ των υπολοίπων.

Σχεδόν τα τρία τέταρτα (73%) των Breainers πιστεύουν ότι η ζωή στη Βρετανία είναι καλύτερη σήμερα από ό,τι πριν από 30 χρόνια. Η πλειοψηφία (58%) εκείνων που ψήφισαν να αποχωρήσουν λένε ότι είναι χειρότερο. Προφανώς λοιπόν, οι άνθρωποι αυτοί έχουν βιώσει μια διαρκή επιδείνωση της οικονομικής τους κατάστασης τις τελευταίες δεκαετίες και αυτό φαίνεται να έχει συμβάλει στην απόφασή τους για αποχώρηση από την ΕΕ. Σε ακριβώς αντίθετη θέση βρίσκονται οι οπαδοί της παραμονής, η οικονομική θέση των οποίων προφανώς βελτιώθηκε τα τελευταία χρόνια. Η συσχέτιση της ΕΕ με την

αναβάθμιση ή υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου στο θυμικό των Βρετανών θα εξηγηθεί και παρακάτω, όμως προς το παρόν φαίνεται να υπάρχει μια συσχέτιση αυτών των δύο μεγεθών: ΕΕ και μεταβολή στο βιοτικό επίπεδο.

Το απαισιόδοξο και συντηρητικό προφίλ του Brexiteer συμπληρώνει πλέον και η πεποίθηση ότι η πολυπολιτισμικότητα, ο κοινωνικός φιλελευθερισμός, το Πράσινο κίνημα και η μετανάστευση αποτελούν τους ισχυρότερους παράγοντες επιδείνωσης της κατάστασης (Γράφημα 11). Σε αυτά αναγνωρίζουν κινδύνους και απειλές. Και τα περισσότερα από αυτά, αν όχι όλα, σχετίζονται με την ακραία φιλελευθεροποίηση της αγοράς και την οικονομική ολοκλήρωση, σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο.

Γράφημα 11.- Κοινωνικές πεποιθήσεις

Πηγή: Lord Ashcroft Polls 2016

Η ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων, ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, επιφέρει την μετανάστευση. Ομοίως, η ελεύθερη διακίνηση ιδεών την πολυπολιτισμικότητα και τις νέες ιδέες. Η διάχυση της τεχνολογίας το ίδιο. Αν όλα αυτά θεωρούνται πηγές κινδύνου, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι υποστηρικτές του

Brexit μάλλον αντιμετωπίζουν και την ίδια την παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση ως κίνδυνο. Ενδεχομένως βρίσκουν τους εαυτούς τους πίσω από τις εξελίξεις και αναπτύσσουν μια συντηρητική ιδεολογική προσέγγιση, αντίθετη στις αλλαγές μιας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Εξάλλου, ακόμα και η ΕΕ, έχει τα χαρακτηριστικά μια μικρής κλίμακας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Η επιλογή της αποχώρησης λοιπόν, μάλλον ενσωματώνει και μια άρνηση προς μια φιλελεύθερη κατεύθυνση οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό, το οποίο χρήζει μεγάλης προσοχής και φαίνεται αντιφατικό εκ πρώτης όψης είναι η διαπίστωση ότι 6 στους 10 υποστηρικτές της εξόδου δεν δίνουν μεγάλη σημασία στα λεγόμενα των πολιτικών, το 54% δεν προσδοκούσε σε επικράτηση του Brexit, ενώ πάνω από τα δύο τρίτα (69%) από αυτούς, δεν πίστευαν ότι η απόφαση μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις σε εθνικό επίπεδο. Για να το θέσουμε διαφορετικά, δεν πίστευαν πραγματικά στην επικράτηση της εξόδου αλλά ούτε και ότι η ψήφος τους θα έχει κάποια σημαντική επίπτωση στην πορεία της χώρας.

Αυτή η λανθάνουσα απογοήτευση σε επίπεδο πολιτικής αντιπροσώπευσης, συνδέεται με τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν από το 2000 και μετά, οι οποίες “θόλωσαν” κατά μία έννοια την κλασσική αντίληψη για το περιεχόμενο της κομματικής ταυτότητας. Η φιλελεύθερη και φιλοευρωπαϊκή διακυβέρνηση των Εργατικών, ιδίως υπό τον Τόνυ Μπλερ την πρώτη δεκαετία του 2000, έδειξε ότι οι Εργατικοί και οι Συντηρητικοί άρχισαν να συγκλίνουν σε παρόμοια πολιτικά προγράμματα με το ιδεολογικό κέντρο, μπερδεύοντας έτσι την ταυτότητα των ψηφοφόρων, οι οποίοι νιώθουν ότι “είναι όλοι τους ίδιοι”. Όλοι οι ψηφοφόροι που δεν αισθανόταν ότι εκπροσωπούνται πλέον από κανέναν, δηλαδή η εργατική τάξη, οι φτωχοί και οι λιγότερο μορφωμένοι, είδαν μια νέα ευκαιρία έκφρασης στα νέα κόμματα που είχαν πρόσφατα αναδειχτεί, όπως το UKIP, ένα κόμμα που γεννήθηκε το 1991 και ουσιαστικά πέθανε το 2017 μετά την επίτευξη του στόχου του. Το UKIP αγωνίστηκε έντονα ενάντια στη μετανάστευση, εκμεταλλευόμενο το έλλειμμα πολιτικής αντιπροσώπευσης και την αναδυόμενη δυσαρέσκεια του βρετανικού λαού σχετικά με την ανισότητα, τις συνθήκες εργασίας και τα κοινωνικά ζητήματα (Evans and Menon, 2017).

Τα ανωτέρω στοιχεία μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο Brexiteer είναι μάλλον απογοητευμένος από τους βρετανούς πολιτικούς, δεν συμμερίζεται τον πολιτικό τους λόγο και αντιτίθεται σε κύρια χαρακτηριστικά της φιλελεύθερης αγοράς (πολυπολιτισμικότητα, μετανάστευση, περιβάλλον). Αισθάνεται μάλλον στο περιθώριο

της κοινωνίας και των αποφάσεων αφού η γνώμη του ως πολίτης μάλλον “δεν μετράει” καθώς είναι αντίθετη προς την επικρατούσα άποψη και είναι αδύνατο να κάνει τη διαφορά. Το Brexit ενσωματώνει έτσι την αναβίωση του λαϊκισμού στη Βρετανία – ταυτόχρονα με αντίστοιχες τάσεις στις ΗΠΑ και σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το UKIP ως η πιο εμφανής εκδήλωση του λαϊκισμού, οικοδόμησε τη δημοτικότητά του στη ρατσιστική ρητορική, τον ευρωσκεπτικισμό και τον εθνικισμό, καταφέροντας να αποκτήσει πολιτικά ερείσματα. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει και η εκλογική του “απογείωση” από 3% στις γενικές εκλογές το 2010 σε 12% το 2015 και σε 27% στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2014 (<https://qz.com>).

Για να ερμηνεύσουμε πληρέστερα τα αποτελέσματα αυτά, θα χρειαστεί να τα τοποθετήσουμε στο γενικότερο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο των εξελίξεων που έλαβαν χώρα τις τελευταίες δεκαετίες και διαμόρφωσαν την κοινή γνώμη και άποψη. Οι απόψεις αυτές, συχνά αντικρουόμενες, ενώθηκαν κάτω από την πολιτική σκέπη του Brexit σε μια απρόσμενη συνισταμένη έκφραση.

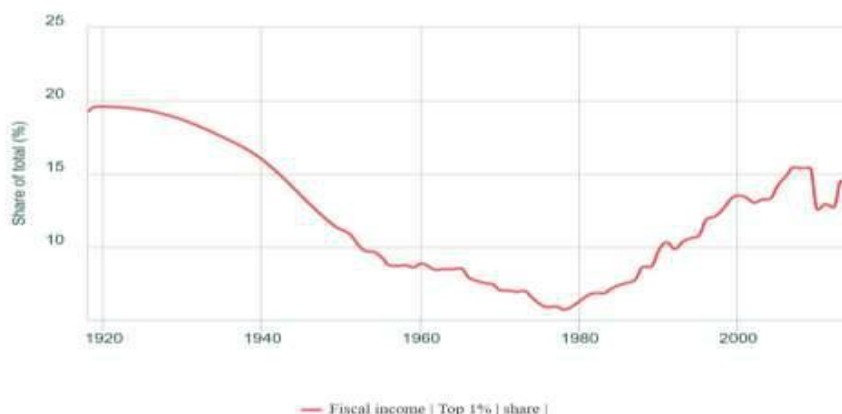
4.2 ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΗΒ - ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΣΤΟΧΕΙΑ

Στην ενότητα αυτή θα εξεταστούν μερικά επιπλέον στοιχεία για την εξελικτική πορεία του φιλελευθερισμού στο ΗΒ. Ορόσημο της πορείας αυτής αποτελεί η εκλογή της Μ. Θάτσερ στην πρωθυπουργία της χώρας το 1979. Οι ανισότητες στο εισόδημα και την κατανομή του πλούτου αυξάνονται αισθητά κατά τη διακυβέρνηση της Θάτσερ, επιτρέποντας στους πλούσιους να συσσωρεύουν περισσότερο πλούτο χάρη και στην ανεπιτυχή αναδιανεμητική πολιτική του κράτους. Αυτό ήταν απότοκο της ακραίας φιλελεύθερης πολιτικής που ακολουθήθηκε με κύρια στοιχεία τις ιδιωτικοποιήσεις και τον γενικότερο περιορισμό του κράτους και απότομες διαρθρωτικές αλλαγές που είχαν ως συνέπεια την αύξηση της ανεργίας στον βιομηχανικό τομέα.

4.2.1 ΑΝΙΣΟΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Παρατηρούμε λοιπόν ότι το υψηλότερο εκατοστημόριο του βρετανικού πληθυσμού αυξάνει συνεχώς το μερίδιο του φορολογούμενου εισοδήματος που κατέχει από το 1979 έως το 2014, όπως δείχνει το Γράφημα 12: το φορολογητέο εισόδημα αυτής της μερίδας πολιτών αυξήθηκε ποσοστιαία από 5,9% το 1979 σε 13,9% το 2014, πράγμα που σημαίνει ότι το τελευταίο αυξήθηκε κατά 135%.

Γράφημα 12.- Φορολογητέο εισόδημα του ανώτερου 1%, ΗΒ 1918-2014

Πηγή: World wealth and income database

Το 2014 το εισόδημα κατανεμήθηκε μεταξύ του κορυφαίου 1%, του ανώτερου 10%, του μέσου 40% και του κατώτατου 50% όπως ακολουθεί στον Πίνακα 13.

Πίνακας 13.- Πληθυσμιακή κατανομή εισοδημάτων έτους 2014-ΗΒ

Top 1%	13.9%
Top 10%	40.0%
Middle 40%	45.7%
Bottom 50%	14.3%

Πηγή: World wealth and income database

Αυτά τα στοιχεία είναι ιδιαίτερα σημαντικά καθώς προκύπτει ότι το εισοδηματικά ανώτερο 10% των Βρετανών, νέμεται άνω του 50% του συνολικού εισοδήματος. Η ανισότητα αυτή περιορίζει την ικανότητα του κράτους να πληρώνει για την παροχή

πρόνοιας και την εξυπηρέτηση άλλων αναγκών όπως η εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους. Ταυτόχρονα υπονομεύει την κοινωνική συνοχή. Αρχικά ήταν οι ιδιωτικοποιήσεις και η μείωση του κράτους και στη συνέχεια, μετά την κρίση του 2008, τα μέτρα λιτότητας για την πληρωμή του δημόσιου χρέους που εφαρμόστηκαν, επηρέασαν έντονα το ύψος των δημοσίων δαπανών. Το δημόσιο χρέος που συσσωρεύτηκε μετά την κρίση του 2008 δεν ήταν δημόσιο, αλλά ιδιωτικό. Το κράτος διέσωσε τις τράπεζες, μετατρέποντας το ιδιωτικό χρέος των τραπεζών σε δημόσιο, επιβάλλοντας αυστηρά μέτρα λιτότητας και περικόπτοντας τις κρατικές δαπάνες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα χαμηλά και μεσαία εισοδηματικά στρώματα να πληγούν περισσότερο και να αισθάνονται ότι η λιτότητα δεν εφαρμόζεται δίκαια.

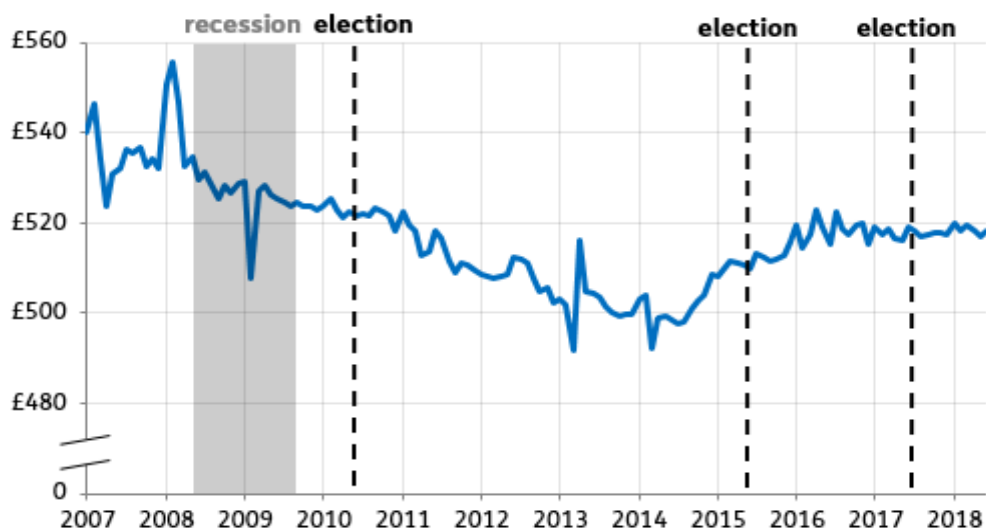
4.2.2 ΑΓΟΡΑΣΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ

Επιπλέον, οι περικοπές στα προνοιακά επιδόματα επιβάρυναν περαιτέρω τις κατώτερες τάξεις, οι οποίες υπέστησαν μείωση των μισθών (μείωση περίπου 10% μεταξύ 2008 και 2015) και υποβάθμιση των όρων απασχόλησης. Στο Γράφημα 14, απεικονίζεται η μείωση της πραγματικής αγοραστικής δύναμης των Βρετανών, από τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας του ΗΒ (ONS).

Γράφημα 14.- Πραγματική Αγοραστική Αξία Μισθών, 2007-2018

What wages are worth

Average weekly earnings for whole economy, adjusting for CPIH inflation

Source: ONS average weekly earnings dataset EARN01 and Consumer Price Inflation time series dataset MM23

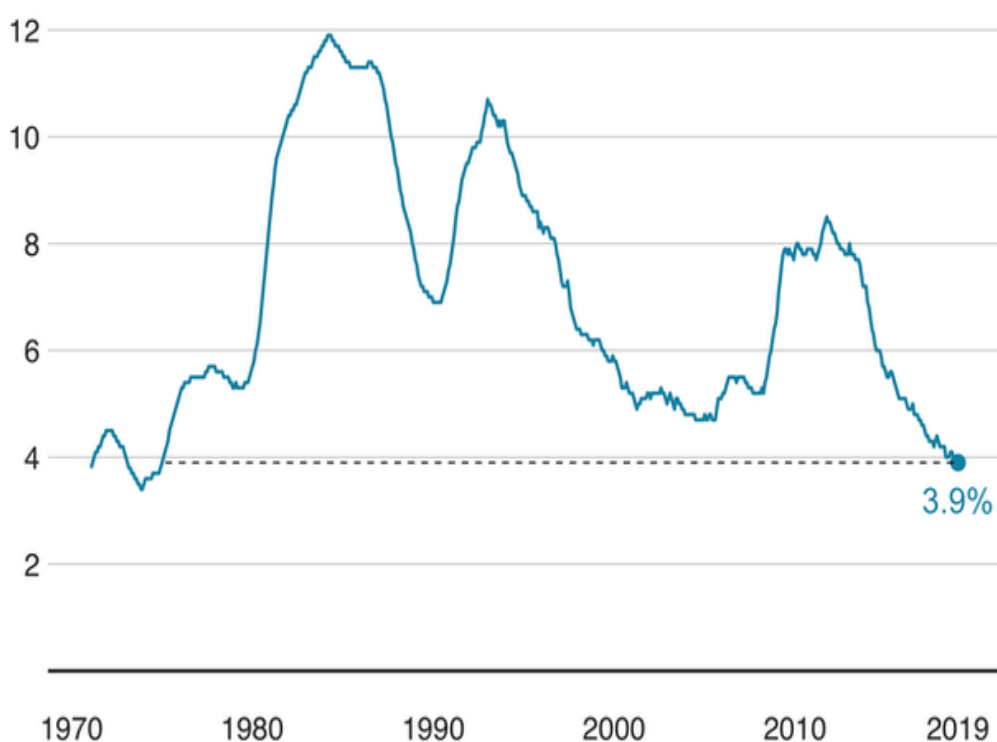
Πηγή: ONS.gov.uk

Στο κατωτέρω Γράφημα 15, παρατηρείται και η εξέλιξη των επιπέδων ανεργίας τα προηγούμενα 50 έτη στο ΗΒ. Χαρακτηριστική είναι η εκτίναξη της ανεργίας με την έναρξη εφαρμογής της νέο-φιλελεύθερης πολιτικής της Μ. Θάτσερ. Ακόμα βλέπουμε ότι η απασχόληση, έως το 2018, δεν επέστρεψε ποτέ στα αρχικά προ Θάτσερ επίπεδα. Υψηλά επίπεδα ανεργίας έχουμε και το διάστημα της συναλλαγματικής αστάθειας που βίωσε το ΗΒ στις αρχές της δεκαετίας του '90 καθώς και κατά την πενταετία που ακολούθησε την οικονομική κρίση του 2008. Όπως γίνεται κατανοητό, οι αρχικές μικρές μεταναστευτικές ροές από το 2004 δεν φαίνεται να έχουν επιπτώσεις στα επίπεδα απασχόλησης. Είναι ο συνδυασμός της οικονομικής κρίσης, της συνεχιζόμενης εντός της ΕΕ λιτότητας και της εκτόξευσης των μεταναστευτικών ροών που εγκαθιστά στο θυμικό των Βρετανών, την ΕΕ και τους μετανάστες ως απειλή για την εθνική κυριαρχία.

Γράφημα 15.- Επίπεδα ανεργίας στο ΗΒ, 1970-2019

UK unemployment remains low

Percentage of UK population aged 16-64 not in work

Source: Office for National Statistics. Margin of error: $\pm 0.2\%$

Πηγή: ONS.gov.uk

Μέσα σε αυτό το κλίμα, ο λανθάνων ευρωσκεπτικισμός ενισχύεται ιδιαίτερα, με αφορμή τη δυσαρέσκεια σχετικά με την κεντρική τεχνοκρατική οικονομική και δημοσιονομική διαχείριση της κρίσης. Ο πολιτικός λόγος στη Βρετανία έχει ήδη αρχίσει να συνδέει την οικονομική κρίση με την ΕΕ. Εν τέλει, το 2016, η αποτυχία των διαπραγματεύσεων με την ΕΕ για την επίτευξη μεγαλύτερης εθνικής ανεξαρτησίας και την αποχή του ΗΒ από την περαιτέρω ολοκλήρωση προώθησε ακόμα περαιτέρω το αντιευρωπαϊκό συναίσθημα των Βρετανών.

Η ψήφος των χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων, τα οποία πλήγηκαν και περισσότερο από την κρίση, δεν θα ήταν όμως από μόνη της αρκετή. Η μεσαία και υψηλού μορφωτικού επιπέδου τάξη ήταν ο πραγματικός “άσος στο μανίκι” της νίκης του Brexit (Evans and Manon, 2017). Η εργατική τάξη συρρικνώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, και χρειάστηκε και η ισχυρή υποστήριξη της μεσαίας τάξης, η οποία αποδείχτηκε καθοριστική για την έκβαση του αποτελέσματος. Το Brexit ήταν κάτι περισσότερο από μια δυναμική αντίδραση της εργατικής τάξης. Η μεσαία τάξη αντιμετωπίζει και αυτή τα αποτελέσματα των πολιτικών λιτότητας και παρά το σταθερό εισόδημα και υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, έχει δει το εισόδημά της να παραμένει στάσιμο και την κοινωνικοοικονομική της κατάσταση επισφαλή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται η αίσθηση της ταξικής διαφοροποίησης και να αυξάνεται η ανασφάλεια για το μέλλον. Το Brexit λοιπόν έρχεται να εκφράσει όχι μόνο όσους έχουν μείνει στο περιθώριο της ανάπτυξης και της κοινωνίας, αλλά και όσους φοβούνται ότι θα βρεθούν στην ίδια θέση, αν τα πράγματα συνεχίσουν να εξελίσσονται με τον ίδιο ρυθμό.

4.2.3 ΠΕΡΙΚΟΠΗ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ

Η έντονη κοινωνική δυσφορία για τα μέτρα λιτότητας έγινε περισσότερο από προφανές εξάλλου κατά την διάρκεια των έντονων διαμαρτυριών το Μάρτιο του 2011 όταν περισσότεροι από 250.000 Βρετανοί (όπως εκτιμά το BBC) συγκεντρώθηκαν στο Λονδίνο για να διαμαρτυρηθούν για τις μεγάλες περικοπές στις κρατικές δαπάνες, που εφαρμόστηκαν άδικα. Η ιδιαίτερη σημασία αυτής της διαμαρτυρίας είναι ότι ζήτησε μια εναλλακτική λύση στη νεοφιλελεύθερη νοοτροπία. Το σύνθημα της ήταν: «Πορεία για την εναλλακτική λύση- Εργασία, ανάπτυξη, δικαιοσύνη», κάνοντας λογοπαίγνιο και με το March (Μάρτιος/πορεία). Η πορεία αντιτίθετο σε ένα δημοσιονομικό σχέδιο για τον

περιορισμό των δημόσιων περικοπών και την άνιση κατανομή των φορολογικών βαρών στα χαμηλά εισοδήματα αντί για τους τραπεζίτες και τα νοικοκυριά με υψηλό εισόδημα.

Προς επίρρωση των ανωτέρω, βλέπουμε ότι οι δημόσιες δαπάνες της κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου, από τη δεκαετία του 1960 κυμάνθηκαν περίπου στο 40% του ΑΕΠ, με απότομη πτώση κατά τις περιόδους 1980-1989, 1995-2001 και 2010-2018. Οι περικοπές αυτές πλήττουν ιδιαίτερα το εθνικό σύστημα υγείας και την εκπαίδευση και αφορούν κυρίως τη χαμηλή και μεσαία εισοδηματική τάξη. Η ποσοστιαία διακύμανση των κρατικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ της χώρας απεικονίζεται στο Γράφημα 16.

Γράφημα 16. – Ποσοστιαία διακύμανση Κρατικών δαπανών ΗΒ ως προς ΑΕΠ

Πηγή: uKpublicspending.co.uk – HM Treasury PESA

Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Δημοσιονομικών Μελετών, ένα οικονομικό ερευνητικό ινστιτούτο με έδρα το Λονδίνο, τα πρώτα μέτρα λιτότητας κατά τα έτη 2007-2008 επηρέασαν τα μεσαία εισοδήματα ως αποτέλεσμα της μείωσης των μισθών. Ωστόσο, η τάση άλλαξε από το 2011, όταν οι περικοπές στους προϋπολογισμούς κοινωνικής πρόνοιας επηρέασαν τα χαμηλότερα εισοδήματα, λόγω των περικοπών στα οφέλη και στις φορολογικές ελαφρύνσεις.

Οι περισσότερες από αυτές τις ανισότητες έχουν γίνει πλέον ορατές στην βρετανική κοινωνία μέσα από την συνεχή αύξησης της άνιση κατανομής του πλούτου και την μείωση των κρατικών παροχών (Dorling,2018). Οι ρίζες της ανισότητας εντοπίζονται σε δεκαετίες πολιτικών περιορισμού του κράτους και φιλελευθεροποίησης της αγοράς, οικονομικού ατομικισμού και ευελιξίας στην αγορά εργασίας. Όπως επιβεβαιώνει ο Dorling, «οι βασικοί λόγοι για την επιδείνωση των παροχών υγείας και τη μείωση του βιοτικού επιπέδου δεν ήταν η μετανάστευση, αλλά η συνεχώς αυξανόμενη οικονομική ανισότητα και οι περικοπές των δημοσίων δαπανών που συνόδευαν τη λιτότητα» (Dorling, 2018, σελ. 70). Ο ευρωσκεπτικιστικός και λαϊκίστικος πολιτικός λόγος που αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια, κατηγορώντας τους μετανάστες ή την ΕΕ για την κοινωνική και οικονομική αναταραχή, δεν στοχεύει πραγματικά τις ρίζες του προβλήματος. Αντίθετα επιδιώκει να “εξιλεώσει” την πολιτική ηγεσία από τις μεγάλες ευθύνες που φέρει για την επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών. Στις έννοιες της “ΕΕ” και “των μεταναστών που παίρνουν τις δουλειές” βρίσκεται ένας αποτελεσματικότερος “αποδιοπομπαίος τράγος” του βρετανικού κυβερνητικού κατεστημένου. Ένα κατεστημένο που απέτυχε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις επιπτώσεις του νεοφιλελευθερισμού μέσα στο πλαίσιο της ΕΕ και άφησε ανεξέλεγκτες τις δυνάμεις της αγοράς να επιτελέσουν λειτουργίες που προορίζονται για το κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την παράθεση και ερμηνεία των δεδομένων των προηγούμενων κεφαλαίων, συντίθεται μια πιο ξεκάθαρη εικόνα αναφορικά με τις πεποιθήσεις που καθοδήγησαν την απόφαση του αποχώρηση του ΗΒ από την ΕΕ. Πίσω από Brexit, βρίσκεται ένας Βρετανός (κυρίως Άγγλος) μέσης ή μεγαλύτερης ηλικίας και μέσου ή χαμηλού εισοδηματικού και μορφωτικού επιπέδου. Κυρίως όμως βρίσκεται ένας πολίτης κουρασμένος από την συνεχιζόμενη λιτότητα και τις συνθήκες εργασίας, ένας πολίτης απογοητευμένος με τον περιορισμό των κοινωνικών παροχών, ένας πολίτης ανασφαλής με την εθνική του ταυτότητα και την πολιτική του αντιπροσώπευση, ένας πολίτης αβέβαιος για την μελλοντική του ευημερία. Οι Brexiteers είναι μια κοινωνικά ετερογενής ομάδα, αποτελούμενη από την εργατική και μεσαία τάξη αλλά ταυτόχρονα και μια ομοιογενής ομάδα, αποτελούμενη από τους πολίτες που υπέστησαν περιορισμούς εισοδήματος, περικοπές παροχών, αύξηση των ανισοτήτων και τις άμεσες συνέπειες της λιτότητας.

Αυτά τα συναισθήματα των Βρετανών τροφοδοτούν και τις πεποιθήσεις πίσω από Brexit. Οι νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τη δεκαετία του 1970, έχουν διαρρήξει τον κοινωνικό ιστό του Ηνωμένου Βασιλείου - και γενικότερα, τον παγκόσμιο κοινωνικό ιστό. Από τις αρχές του 1980, το ευρύ κρατικό κοινωνικό δίκτυο προστασίας που εξυπηρετούσε την πλειοψηφία των Βρετανών, αντικαταστάθηκε με ένα νεοφιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο, στο οποίο ευημερούσαν οι δείκτες αλλά όχι απαραίτητα και η πλειοψηφία των πολιτών. Όμως μετά την ευρεία διεύρυνση της ΕΕ το 2004 και την οικονομική κρίση του 2008, αυτοί οι πολίτες βίωσαν ακόμα εντονότερα μια συνολικότερη, σχεδόν “οντολογική” ανασφάλεια. Ανασφάλεια για τη δουλειά τους, το μισθό τους, την κοινωνική πρόνοια, την εθνική ανεξαρτησία και το μέλλον τους. Το Brexit υπήρξε λοιπόν μια διαμαρτυρία ενάντια στην ανισότητα και την πολυπολιτισμικότητα. Αποτελεί μια απαίτηση για μια νέα οικονομική φιλοσοφία για τον 21ο αιώνα, για μια ανανεωμένη κοινωνική σύμβαση και για κοινωνική δικαιοσύνη.

Η αβεβαιότητα αυτή, σε συνδυασμό με την δυσαρέσκεια προς τις πολιτικές ελίτ και τις αναμνήσεις ενός ένδοξου αυτοκρατορικού παρελθόντος, ήταν σίγουρο ότι δεν θα αργούσε να ξεσπάσει. Οι πολιτικοί από κάθε πλευρά, δεν δίστασαν να επιρρίψουν όλες

τις ευθύνες στην ΕΕ, απεκδυόμενοι τις αντίστοιχες δικές τους. Ευθύνες που έφεραν για την αναποτελεσματική διαχείριση και περιορισμό των επιπτώσεων της ευρωπαϊκής περιφερειακής ολοκλήρωσης και του άκρατου νεοφιλελευθερισμού. Η πολιτική εξουσία δεν αντιμετώπισε ποτέ τα αίτια για την διαρκώς μειούμενη αίσθηση αντιπροσώπευσης των Βρετανών ψηφοφόρων, παρά μόνο όταν η διαρροή προς ευρωσκεπτικιστικά κόμματα όπως το UKIP έλαβε ευρείες διαστάσεις. Το Brexit ήρθε να σηματοδοτήσει μια κρίση νομιμοποίησης της βρετανικής κυβέρνησης με τον χειρότερο τρόπο, την καταφυγή στον λαϊκισμό και τον εθνικισμό. Το ίδιο συνέβη σε όλη την Ευρώπη αλλά και τις ΗΠΑ.

Όταν ο περιορισμός του χρέους καθίσταται πιο σημαντικός από την εξασφάλιση ενός αποτελεσματικού κρατικού ιστού κοινωνικής προστασίας, η κοινωνική αναταραχή εκφράζει τις αντιφάσεις μιας οικονομικής νοοτροπίας που τοποθετεί τον άνθρωπο πίσω από τα οικονομικά δεδομένα. Εάν μπορούμε να απαντήσουμε στην ερώτηση “Γιατί οι απλοί βρετανοί πολίτες αισθάνονταν ότι είχαν απομείνει μόνοι τους απέναντι στην κρίση”, τότε μπορούμε να κατανοήσουμε το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος του Brexit. Οι άνθρωποι αισθάνθηκαν εγκαταλελειμμένοι από τα χρόνια της νεοφιλελεύθερης πρακτικής, η οποία είχε την υποστήριξη της καθεστηκυίας πολιτικής και οικονομικής ελίτ. Αυτή η οικονομική φιλοσοφία με συστατικά στοιχεία τη χρηματοδότηση, τον ατομικισμό, τη διάλυση του κοινωνικού κεκτημένου, την αποδυνάμωση των συνδικαλιστικών οργανώσεων και την αυξανόμενη ευελιξία της αγοράς εργασίας, προκάλεσε τη άνιση συσσώρευση πλούτου και την κοινωνική πόλωση.

Οι μετανάστες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίοι, λόγω ανάγκης, τείνουν να δέχονται χαμηλότερους μισθούς πιο εύκολα από τον μέσο Βρετανό, κατηγορήθηκαν για την υποβάθμιση της αγοράς εργασίας. Έτσι, η κοινωνική διάκριση προστέθηκε στον εργασιακό ανταγωνισμό, καταλήγοντας σε έναν ρατσιστικό λαϊκίστικο λόγο που χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τους πολιτικούς, εμφανίζοντας τους μετανάστες ως “αποδιοπομπαίο τράγο”. Τα δεδομένα της παρούσας εργασίας ανέδειξαν την μετανάστευση ως ένα από τα σημαντικότερα θέματα που έκριναν την ψήφο για αποχώρηση. Όπως είδαμε, η απασχόληση συσχετίστηκε στενά με την υποστήριξη για το Brexit: οι εργαζόμενοι με χαμηλή ειδικευση και εκπαίδευσης και κατάρτισης τάχθηκαν σαφώς υπέρ του Brexit και ανέβασαν τη μετανάστευση ψηλά στην πολιτική ατζέντα.

Ενώ η ανάπτυξη του ευρωσκεπτικισμού μεταξύ των πολιτικών προηγείται χρονικά, ο ευρωσκεπτικισμός μεταξύ των πολιτών καλλιεργήθηκε ιδιαίτερα στη βάση των στάσιμων εισοδημάτων και της λιτότητας που προκαλείται από το κράτος που

ακολούθησε την κρίση του 2008. Συνδέθηκε επίσης με την αντίληψη ότι τα υψηλά επίπεδα της μετανάστευσης από την ΕΕ είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας και στις κοινωνικές παροχές. Ο αντίκτυπος της λιτότητας και της εργασιακής ανασφάλειας, σε συνδυασμό με την επίδραση της μετανάστευσης δημιούργησε ένα τοξικό κοινωνικό-οικονομικό μίγμα, το οποίο εύκολα καπηλεύτηκε ο ευρωσκεπτικιστικός πολιτικός λόγος σε ένα ευρύ πολιτικό φάσμα.

Αυτή η ιστορική πορεία μέσω της κυριαρχίας αλλά και των αντιφάσεων του νεοφιλελευθερισμού στον 21ο αιώνα, αποδεικνύουν ότι ο κύκλος ζωής αυτής της οικονομικής φιλοσοφίας έχει ήδη περάσει από το αποκορύφωμά του και σήμερα αντιμετωπίζει μια σημαντική κρίση κοινωνικής νομιμοποίησης. Το αποτέλεσμα του νεοφιλελεύθερου καθορισμού των όρων λειτουργίας της κοινωνίας, ήταν η διάβρωση των επιτευγμάτων του κράτους πρόνοιας, μεταξύ των οποίων ο αγώνας για την ισότητα, τα δικαιώματα των εργαζομένων και η διεύρυνση των κρατικών υπηρεσιών. Οι Βρετανοί απέρριψαν με την ψήφο τους τον ορθολογισμό του κράτους με βάση την οικονομική του απόδοση. Απαιτούν η βάση της νομιμότητας της κρατικής εξουσίας να είναι μια κοινωνική και όχι οικονομική σύμβαση. Μέσα από το Brexit, ζητούν την αντιστροφή του νεοφιλελεύθερου αξιώματος “η οικονομία ελέγχει το κράτος και επομένως την κοινωνία”. Η κοινωνία είναι αυτή που θα καθορίσει μέσω του κράτους, τους όρους λειτουργίας της οικονομίας.

Αυτή διατύπωση αποτελεί και ένα πολύ αντιπροσωπευτικό ορισμό για την μορφή του προστατευτισμού που καθοδήγησε την κοινή γνώμη υπέρ της αποχώρησης. Ο καιρός έχει έρθει για μια αλλαγή, για τη θεσμοθέτηση μιας νέας τάξης που βασίζεται σε μια διαφορετική νοοτροπία, η οποία απορρίπτει τη νεοφιλελεύθερη πορεία, διαπερνάται από την οργή του λαϊκισμού και τελικά επιδιώκει να εγκαινιάσει ένα νέο κοινωνικό πρόγραμμα βασισμένο στις ανάγκες των “πολλών, όχι των λίγων”. Οι διαμαρτυρίες σε όλο τον κόσμο μετά τα μέτρα λιτότητας της δεκαετίας του 2010 (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ κ.λπ.) ξύπνησαν μια κοινωνία της οποίας το κοινωνικό συμβόλαιο είχε σπάσει υπέρ της οικονομικής σταθερότητας, σταθερότητα που συγκλόνισε η κρίση του 2008.

Τώρα που ο νεοφιλελευθερισμός έχει χάσει τόσο τη σταθερότητα των αγορών όσο και την υποταγή της κοινωνίας, η φιλοσοφία της δοκιμάζεται και υπάρχει χώρος για εναλλακτικές λύσεις. Μια οικονομία της αγοράς, με στοχευμένες κρατικές παρεμβάσεις, μπορεί να επιδιώξει την αποκατάσταση ενός κοινωνικού συμβολαίου που βασίζεται σε

μια ισχυρότερη και πιο υπεύθυνη δημοκρατία και την αναδόμηση ενός κοινωνικού ιστού που κινδυνεύει από χρόνια αδυναμίας και υποταγής στην ιδεολογία της αγοράς.

Το Brexit είναι η ετυμολογία του λαού για χρόνια νεοφιλελεύθερων πολιτικών και το έμβλημα για μια αλλαγή που διεκδικεί ολόκληρος ο κόσμος. Είναι το έμβλημα της λαϊκής εξέγερσης ενάντια σε χρόνια ανισοτήτων και περικοπών, σε ένα κράτος πρόνοιας που είχε ήδη συρρικνωθεί επί διακυβέρνησης Μ. Θάτσερ. Κινούμενοι από μια αίσθηση ιδιαίτερης βρετανικής ταυτότητας και μελαγχολίας για ένα ένδοξο αυτοκρατορικό παρελθόν, μαζί με τον θυμό και την αντιπαλότητα προς τις εγχώριες αλλά και ευρωπαϊκές τεχνοκρατικές ελίτ, οι Βρετανοί, σε μια ιστορική ψηφοφορία στις 23 Ιουνίου 2016, πήραν την απόφαση για έξοδο από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή η απόφαση ερμηνεύεται, μέσα από την παρούσα εργασία, ως μια απόφαση για τον τερματισμό δεκαετιών νεοφιλελεύθερης οικονομικής υπεροχής προς όφελος των αναγκών της κοινωνίας. Οι κοινωνικές ρίζες αυτής του αποτελέσματος της ψηφοφορίας όπως είδαμε, δεν σχετίζονται τόσο με την ΕΕ, όσο με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές.

Το Brexit επιβεβαιώνει ότι οι αντιφάσεις του νεοφιλελευθερισμού εμφανίζονται ακόμη και σε εκείνες τις ανεπτυγμένες χώρες, που έχουν απελευθερώσει αρκετά τις οικονομίες τους. Κατά συνέπεια, ο ίδιος ο νεοφιλελευθερισμός φταίει για τα αμφιλεγόμενα κοινωνικά αποτελέσματά του, όπως έχει ήδη αναγνωριστεί στη Λατινική Αμερική και την Ασία. Το Brexit όχι μόνο γίνεται η αμφισβήτηση της δυτικής οικονομικής φιλοσοφίας, αλλά σπέρνει τους σπόρους για μια εναλλακτική λύση. Με το Brexit απορρίπτεται ο υπερ-εθνικός κοσμοπολιτισμός των αγορών και προβάλλει το αίτημα για ισχυρότερο ρόλο του κράτους ενάντια στις φιλελεύθερες δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης. Τέλος, αποκαλύπτεται η αδυναμία και η ματαιότητα της απόπειρας οικοδόμησης των αγορών χωρίς την δυνατότητα ρυθμιστικής κρατικής παρέμβασης. Η ψηφοφορία για το Brexit μπορεί να ερμηνευθεί ως μέρος μιας ευρύτερης αμφισβήτησης της θεσμικής αρχιτεκτονικής του παγκόσμιου νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού. Οι Βρετανοί εκφράζουν με τον τρόπο αυτό, το αίτημα για μια νέα τάξη, που αποκαθιστά τη δημοκρατία, την αντιπροσωπευτικότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη μέσα από κρατικές οικονομικές και δημοσιονομικές ρυθμίσεις, που μπορεί να προσφέρουν μια αποτελεσματική λύση στις προκλήσεις και ευκαιρίες του 21ου αιώνα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όσον αφορά το ΗΒ καθορίστηκε από την προσπάθειά του να διατηρήσει το στάτους της “παγκόσμιας δύναμης” στην περίοδο που ακολούθησε την λήξη του Β΄Π.Π. Η κρίση του μετα-αποικιακού βρετανικού κράτους, σε συνδυασμό με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές που επικράτησαν από το 1980 και μετά, εγκαθίδρυσαν στο θυμικό των Βρετανών ένα μάλλον διαφορούμενο περιεχόμενο των εννοιών “Βρετανός” και “Ευρωπαϊκή Ένωση”. Σε αυτό το πλαίσιο προστίθεται η προσπάθεια της βρετανικής πολιτικής για την διασφάλιση εξαιρέσεων από την ευρωπαϊκή πολιτική ολοκλήρωση καθώς και ο προσανατολισμός του βρετανικού οικονομικού κατεστημένου, ιδιαίτερα στο Λονδίνο (City) προς τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες.

Αυτή η κατάσταση οδήγησε σε μια διαρθρωτική αναντιστοιχία με την πορεία ανάπτυξης των ευρωπαϊκών οικονομιών, την εγκατάλειψη της βρετανικής βαριάς βιομηχανίας και την όξυνση της ανισοκατανομής των εισοδημάτων. Σταδιακά δημιουργήθηκε μια κοινωνία δύο “εισοδηματικών ταχυτήτων”: αυτής του οικονομικά εύρωστου και φιλοευρωπαϊκού Λονδίνου (και Σκωτίας) που κερδίζει από τις επιχειρηματικές ευκαιρίες εντός της ΕΕ και αυτής της υπόλοιπης Αγγλίας, με στάσιμα εισοδήματα και συνεχώς υποβαθμιζόμενο επίπεδο κοινωνικής πρόνοιας και ποιότητας ζωής. Αυτή η πόλωση μέσα στην βρετανική κοινωνία, και η βαθιά ριζωμένη ιδεολογία της βρετανικής “υπεροχής ή εξαίρεσης”, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση του 2008 διαμόρφωσαν την ταυτότητα και τις πεποιθήσεις που καθοδήγησαν το Brexit. Έδωσαν πρόσφορο έδαφος και ενθάρρυναν την εδραίωση του ευρωσκεπτικισμού, ο οποίος ενσωμάτωσε επιτυχώς αντιδιαμετρικά αντίθετες τάσεις. Στον πολιτικό ευρωσκεπτικιστικό λόγο συνυπάρχουν στοιχεία νοσταλγίας για το βρετανικό αυτοκρατορικό παρελθόν, ξενοφοβίας και εθνικισμού και απόρριψης της περιφερειακής ολοκλήρωσης, σε συνδυασμό με επιχειρήματα για εξωστρέφεια προς τις διεθνείς αγορές.

Το γεγονός ότι αυτή η φαινομενική παραδοξότητα δεν αποτέλεσε πρόβλημα για την επιτυχία της εκστρατείας υπέρ της αποχώρησης από την ΕΕ δεν θα έπρεπε να προκαλεί έκπληξη. Ουσιαστικά, με την ψήφο υπέρ του Brexit, οι Βρετανοί δηλώνουν ότι τα θέλουν “όλα”. Θέλουν και περισσότερο κράτος για την εξασφάλιση κοινωνικών αγαθών σε ευρεία κλίμακα και προστασία από τις ανεξέλεγκτες δυνάμεις της ιδιωτικής οικονομίας, και δικαιότερη κατανομή του πλούτου αλλά και παγκόσμια εξωστρεφή οικονομική πολιτική και εκμετάλλευση κάθε ευκαιρίας που μια παγκοσμιοποιημένη

αγορά μπορεί να προσφέρει. Επιζητούν μια κοινωνικά δίκαιη ισορροπία μεταξύ της παγκόσμιας ολοκλήρωσης και της κρατικής παρέμβασης για την διασφάλιση των κοινωνικών κεκτημένων. Οραματίζονται μια οικονομία που δουλεύει για την κοινωνία και όχι το αντίστροφο.

Το Brexit σηματοδοτεί μια περίοδο έντονης περισυλλογής. Περισυλλογή για τις πολιτικές ηγεσίες των χωρών, που θα πρέπει να επαναπροσδιορίσουν τις ανάγκες της κοινωνίας πάνω από την ευρωστία των οικονομικών δεικτών. Περισυλλογή για τους θεσμούς οικονομικής ολοκλήρωσης και τον τρόπο να αντιμετωπίζουν τις κοινωνικές επιπτώσεις των κλυδωνισμών της παγκόσμιας οικονομίας ως πρώτη προτεραιότητα και όχι αυτές επί των τραπεζικών ή των επιχειρηματικών συμφερόντων. Περισυλλογή για τους οικονομολόγους και την οικονομική σκέψη σε παγκόσμιο επίπεδο, μια σχεδόν δογματική σκέψη που τα τελευταία 50 χρόνια κυριαρχήθηκε από την απόλυτη πίστη στα οφέλη και τις δυνατότητες αυτορρύθμισης της ελεύθερης αγοράς. Μια σκέψη που αμφισβητήθηκε πρακτικά και με μεγάλη σφοδρότητα σε κάθε γωνιά του πλανήτη, μια σκέψη που αμφισβητεί το “κοινωνικό συμβόλαιο” και χρήζει άμεσης και ριζικής αναθεώρησης.

Οι Βρετανοί δεν είναι οι πρώτοι που αντέδρασαν στην υπέρμετρη παγκόσμια ολοκλήρωση. Έχουν προηγηθεί λαϊκές διαμαρτυρίες σε όλο τον κόσμο δεκαετίες πριν. Αυτό που επιδιώκουν είναι λογικό, εύλογο και πανανθρώπινα αποδεκτό. Ζητούν μια αντιπροσωπευτική δημοκρατία, μια δίκαιη κοινωνία και μια επιτηρούμενη φιλελεύθερη οικονομία που παράγει οφέλη που διαμοιράζονται σε όλους. Και κανείς δεν μπορεί να τους κατηγορήσει γι’ αυτό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Baldwin, R. & Evenett, S. (2009). *The collapse of global trade, murky protectionism, and the crisis: Recommendations for the G20*. London: Centre for Economic Policy Research.
- Baun J. M., (1995). "The Maastricht Treaty as High Politics: Germany, France and European Integration". *Political Science Quarterly* 110.4 pp. 605-624.
- Berger, M. (2012). "Motives for the foundation of the ECSC", *The Poznan University of Economic Review* 13.3 55, pp. 1-43.
- Dadush, U. (2009). *Resurgent Protectionism: Risks and Possible Remedies*. Washington, DC: Carnegie, Policy Outlook.
- Dorling, D. (2018), *Peak Inequality: Britain's ticking time bomb*. Policy Press, University of Bristol, Bristol.
- Eichenberg, C. & Dalton, R. & Russell, J. (2007). *Post-Maastricht Blues: The Transformation of Citizen support for European Integration 1973-2004*, Acta Politica.
- Eichengreen, B. (2012), *Exorbitant Privilege*, Oxford University Press, Oxford.
- Evans, G. & Menon, A. (2017), *Brexit and British Politics*, Polity Press, Cambridge.
- Fetzer, T. (2019). *Did Austerity Cause Brexit?*, *American Economic Review*, 109(11), pp.3849-3886.
- Forster, A. (2002), *Euroscepticism In Contemporary British Politics*. London: Routledge.
- Frieden, J. (2019). *The Backlash Against Globalisation And The Future Of The International Economic Order*. London: I.B. Tauris.
- Friedman, M. & Friedman, R. D. (1980). *Free to choose: a personal statement*. New York: Harcourt Brace Jovanovich., pp. 40-41.
- Gifford, C., (2016). *The United Kingdom's Eurosceptic political economy*. *The British Journal of Politics and International Relations*, 18(4), pp.779-794.
- Gomes, L. (1987). *Foreign trade and the national economy: mercantilist and classical perspectives*. Basingstoke: Macmillan.
- Grandmont, J.-M. & McFadden, D. (1972) "A Technical Note on Classical Gains from Trade." *Journal of International Economics*, 2(2), 109-25.
- Hay, C. (2018). *Brexit and the (Multiple) Paradoxes of Neoliberalism*. (Press Release).
- Henig, S. (1997). *The Uniting Of Europe. From Discord to Concord*. London: Routledge.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2005). *Calculations, Community and Cues: Public Opinion on European Integration*. In: *European Union Politics* 6(44), 419-443.
- Kee, H. L., Constantinescu I.N, & Nicita, A. (2013). "Is Protectionism on the Rise? Assessing National Trade Policies during the Crisis of 2008." *The Review of Economics and Statistics* 95, no. 1: 342-46.
- Kenny, M. (2018). *Shadows of Empire*. Cambridge.
- Krastev, I. (2017), *After Europe*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

- Lewis, P. D. (1993) *“The road to Europe, history, institutions and prospects of European Integration 1945-1993”* Peter Lang Publishing pp.158.
- Maier, C. S. (2007) *Among Empires*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts).
- Moravcsik, A.(1991). *“Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community”* International organization 45 (01), pp.19-56.
- Müller, J. (2016), *What is Populism*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Nairn, T.(1973). *The Left Against Europe?*, Harmondsworth, England: Penguin Books, in association with New Left Review.
- Panchenko, V. & Reznikova, N. (2017). *From Protectionism to Neo-Protectionism: New Dimensions of Liberal Regulation*.
- Ricardo, D. (1817). *On The Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray.
- Sachs, J. (2000). *Διεθνή οικονομικά: Ξεκλειδώνοντας τα μυστήρια της παγκοσμιοποίησης. Στο Κατανοώντας την Παγκοσμιοποίηση*, επιμ. Πελαγίδης Θ. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Sampson, T. (2017). *Brexit: The Economics of International Disintegration*. Journal of Economic Perspectives, 31(4), pp.163-184.
- Seidler, V. (2018), *Making Sense of Brexit*, Policy Press, University of Bristol, Bristol.
- Somai, M. & Biedermann, Z. (2016). *Brexit: Reasons and challenges*. Acta Oeconomica, 66(s1), pp.137-156.
- Stiglitz, J. (2002), *Globalization and its discontents*, W. W. Norton & Company, New York.
- Tabb, W.K. (2002) *Reconstructing Political Economy: The Great Divide in Economic Thought*. London: Taylor Francis.
- Taylor, G. (2017). *Understanding Brexit: Why Britain Voted To Leave The European Union*. 1st ed. Bingley: Emerald Publishing Limited, p.2.
- Troitiño,D.& Kerikmäe,T.& Chochia,A. (2018). *Brexit. History, Reasoning and Perspectives*. Tallinn, Estonia: Springer.
- Vanthoor, W. (1999). *“A chronological History of the European Union”* Books σελ. 125-6 και σελ.146.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Βοσκόπουλος, Γ. (2009), *«Ευρωπαϊκή Ένωση, θεσμοί, πολιτικές, προκλήσεις, προβληματισμοί»* Εκδόσεις Επίκεντρο Θεσσαλονίκη, σελ.87.
- Κυρκιλής, Δ. (2009). *Παγκοσμιοποίηση, Μύθος και Πραγματικότητα. Στο Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα. Πολιτικές και Οικονομικές Όψεις, επιμέλεια Σιούσουρας Π. και Κ. Χαζάκη* Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Πισσαρίδης, Χ. (2017). *Brexit: Implications for Europe*. Λευκωσία: University of Cyprus.

Χατζηβασιλείου, Ε. (2001). *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.

Διαδικτυακές Πηγές

Alabrese, E. & Becker, S.O. & Fetzer, T. & Novy, D. *Who Voted for Brexit? Individual and Regional Data Combined* (August 23, 2018). CESifo Working Paper Series No. 7193, Ανακτήθηκε από SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3274567>.

Bank, E., 2020. *Πέντε Πράγματα Που Πρέπει Να Γνωρίζετε Για Τη Συνθήκη Του Μάαστριχτ*. [online] European Central Bank. Ανακτήθηκε: https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-memore/html/25_years_maastricht.el.html.

Consilium.europa.eu. 2020. *Μια Ένωση Δικαίου: Από Το Παρίσι Στη Λισαβόνα – Ιστορική Αναδρομή Των Συνθηκών Της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανακτήθηκε από: <https://www.consilium.europa.eu/el/documents-publications/publications/union-law-paris-lisbon-tracing-treaties-european-union/> [Accessed 13 November 2020].

Goldsmith, P., & J Farrell (2017) *How President de Gaulle's second veto of Britain's EC application fifty years ago led directly to the Leave vote in 2016*. UK in a Changing Europe. Ανακτήθηκε από: <https://ukandeu.ac.uk/how-president-de-gaulles-second-veto-of-britains-ec-application-fifty-years-ago-led-directly-to-the-leave-vote-in-2016/> /Lipsey, R. & Lancaster, K.(1956). *The General Theory of Second Best*. *Review of Economic Studies*. 24. 11-32. 10.2307/2296233.

Lord Ashcroft Polls. (2016, Ιούνιος 24). *Lord Ashcroft Polls*. Ανάκτηση Νοέμβριος 14, 2020, από <https://lordashcrofthpolls.com>: <https://lordashcrofthpolls.com/2016/06/how-the-united-kingdom-voted-and-why>.

Rathi, A. (2020). *The party that birthed Brexit has sunk into total oblivion*. Quartz. Retrieved 4 December 2020, from <https://qz.com/1002422/uk-election-the-rise-and-fall-of-ukip-the-party-that-birthed-brexit/>.

The Electoral Commission. (2016). *EU referendum results*. London: Electoral Commission. Ανακτήθηκε από: <https://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information>.

United Kingdom - WID - World Inequality Database. WID - World Inequality Database. (2020). Retrieved 4 December 2020, from <https://wid.world/country/united-kingdom/2994854>, pp.128-152.

Wind, M.(2017). *Why the British Conception of Sovereignty Was the Main Reason for Brexit – And Why the British 'Leave-Vote' May End up Saving Rather Than Undermining the EU* (June 29, 2017). CSF - SSSUP Working Paper No. 3/2017, Available at SSRN:<https://ssrn.com/abstract=2994854> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn>.